

UDK: 3:33 + 336

ISSN 1820-6859

ČASOPIS ZA POSLOVNU EKONOMIJU, PREDUZETNIŠTVO I FINANSIJE
MAGAZINE FOR BUSINESS ECONOMICS, ENTREPRENEURSHIP AND FINANCE

POSLOVNA EKONOMIJA BUSINESS ECONOMICS

Godina XIII, broj 2

vol. XXV

Sremska Kamenica, 2019.

POSLOVNA EKONOMIJA
BUSINESS ECONOMICS

ČASOPIS ZA POSLOVNU EKONOMIJU, PREDUZETNIŠTVO I FINANSIJE
MAGAZINE FOR BUSINESS ECONOMICS, ENTREPRENEURSHIP AND FINANCE

Godina XIII, broj 2
vol. XXV

Časopis izlazi dva puta godišnje

Izdavač:

UNIVERZITET EDUKONS, Fakultet poslovne ekonomije,
Vojvode Putnika 87, Sremska Kamenica
Tel: 021/489-3647, 489-3611
e-mail: redakcija@educons.edu.rs
www.educons.edu.rs

Za izdavača:

Prof. dr Aleksandar Andrejević, Rektor

Glavni i odgovorni urednik:

Prof. dr Marko Malović

Članovi izdavačkog odbora:

Prof. dr Aleksandar Andrejević, rektor, Prof. dr Dejana Panković, predsednik
izdavačkog odbora, dr Milena Galetin

Članovi redakcije:

Prof. dr Daniel Churchill (University of Hong Kong, Kina), Prof. dr Alina
Danilowska, (WULS - SGGW, Poljska), Prof. dr Miroslava Filipović (Univerzitet
Edukons, Srbija), Prof. dr Manuela Epure (Spiru Haret University, Rumunija), Prof.
dr Dragan Golubović (Univerzitet Edukons, Srbija), Prof. dr Nikola Gradojević
(University of Guelph, Kanada), Prof. dr Iveta Kovalcikova (Prešovskej univerzity,
Slovačka), Prof. dr Jakub Kraciuk (WULS - SGGW, Poljska), Prof. dr Zagorka
Lozanov Crvenković (Univerzitet u Novom Sadu, Srbija), Prof. dr Mustafa Ozer
(Anadolu univerzitet, Turska), Prof. dr Paola Paoloni (Sapienza University of Rome,
Italija) Prof. dr Plamen Patev (I-Shou University, Tajvan), Prof. dr Ige Pirnar (Yasar
University, Turska)

Sekretari redakcije:

Doc. dr Jelena Jotić i Doc. dr Milan Mihajlović

Lektura:

Vesna Raonić

Prevod na engleski jezik:

Tatjana Milosavljević

Slog:

Milan Mihajlović

Štampa:

PANONIJPRES, Novi Sad

Tiraž: 300 primeraka

SADRŽAJ

ISTRAŽIVANJA, OGLEDI I STUDIJE

- *Nebojša Jeremić, Sandra Kamenković, Zoran Grubišić*
UPOREDNA ANALIZA PORESKIH SISTEMA SKANDINAVSKIH I
MEDITERANSKIH ZEMALJA 1

- *Radojko Lukić*
ANALIZA PROIZVODNIH TROŠKOVA USLUGA U TRGOVINI SRBIJE ... 28

- *Slaviša Dorđević, Nebojša Mitić*
SPECIFIČNOSTI RAČUNOVODSTVENOG TRETMANA POSLOVNIH
KOMBINACIJA (SPAJANJA) 46

- *Sandra Zajmi*
PRINCIPI TRANSPARENTNOG FINANSIJSKOG IZVEŠTAVANJA KAO
OSNOV KONTROLE KVALITETA FINANSIJSKIH IZVEŠTAJA 60

- *Simonida Vukadinović, Zoran Brljak, Vladica Vojinović*
PLAN ZAPOSŁJAVANJA AP VOJVODINE SA PRIMERIMA DOBRE PRAKSE
..... 69

CONTENT

RESEARCHES, ISSUES AND STUDIES

- *Nebojša Jeremić, Sandra Kamenković, Zoran Grubišić*
COMPARATIVE ANALYSIS OF TAX SYSTEMS OF SCANDINAVIAN AND
MEDITERRANEAN COUNTRIES1

- *Radojko Lukić*
ANALYSIS OF PRODUCTION COSTS OF SERVICES IN THE TRADE OF
SERBIA 28

- *Slaviša Dorđević, Nebojša Mitić*
THE SPECIFICS OF ACCOUNTING TREATMENT OF BUSINESS
COMBINATIONS46

- *Sandra Zajmi*
PRINCIPLES OF TRANSPARENT FINANCIAL REPORTING AS THE BASIS
OF FINANCIAL STATEMENTS QUALITY CONTROL60

- *Simonida Vukadinović, Zoran Brljak, Vladica Vojinović*
EMPLOYMENT PLAN OF AP VOJVODINA WITH EXAMPLES OF GOOD
PRACTICE69

UDK: 336.2

POSLOVNA EKONOMIJA
BUSINESS ECONOMICS

Godina XIII

Pregledni rad

Broj 2

Str 1 – 27

doi: 10.5937/poseko16-22606

mr Nebojša Jeremić,¹ doktorand

Beogradska bankarska akademija - Fakultet za bankarstvo, osiguranje i finansije, Univerzitet Union, Beograd

Prof. dr Sandra Kamenković,² vanredni profesor

Beogradska bankarska akademija - Fakultet za bankarstvo, osiguranje i finansije, Univerzitet Union, Beograd

Prof. dr Zoran Grubišić³

Beogradska bankarska akademija - Fakultet za bankarstvo, osiguranje i finansije, Univerzitet Union, Beograd

UPOREDNA ANALIZA PORESKIH SISTEMA SKANDINAVSKIH I MEDITERANSKIH ZEMALJA

SAŽETAK: Međusobne razlike savremenih poreskih sistema uslovljene su, pre svega, političkim i privrednim uređenjem država. Sagledavajući ne samo ekonomske, već i društvene i političke specifičnosti južne i severne Evrope, a imajući u vidu tri osnovna objekta oporezivanja u poreskom sistemu jedne zemlje (potrošnju, dohodak i imovinu), u radu se analizira kako je struktuiran poreski sistem različitih evropskih regija. Zemlje severa i juga Evrope, i pored harmonizacije poreza unutar EU i dalje karakterišu brojne specifičnosti u poreskim sistemima. Razlike proističu iz kombinacija neposrednih i posrednih poreza, a u cilju ostvarivanja optimalnog ekonomskog rasta, makroekonomske stabilnosti i ravnomernije raspodele dohotka koje su poreske vlasti skandinavskih i mediteranskih zemalja žele da ostvare. Učešće prikupljenog poreza na dohodak u BDP, koji

¹ nebojsaje@telekom.rs

² sandra.kamenkovic@bba.edu.rs

³ zoran.grubisic@bba.edu.rs

je viši u zemljama severa Evrope, uključujući i korporativne poreze na dobit, mediteranske zemlje kompenzuju višim učešćem socijalnih doprinosa na dohodak i prikupljenim porezima na imovinu. Skandinavske zemlje, poznate kao velikodušne države blagostanja pokazuju da nisu među zemljama sa najvišim poreskim opterećenjem rada.

Ključne reči: Skandinavski poreski sistem, direktan porez, poreski moral, indirektni porezi, poreski sistemi mediteranskih zemalja, dualni sistem poreza, porezi na neto bogatstvo

UVOD

Uporedno poresko pravo doživelo je snažnu ekspanziju u poslednje dve decenije, te ga danas s pravom možemo nazvati posebnom fiskalnom naučnom disciplinom. Na razvoj uporednog poreskog prava svakako su uticali globalizacija, regionalne integracije i harmonizacija nekih poreskih oblika. Prekonoćna transplantacija modela i elemenata poreskog sistema iz jedne zemlje u drugu nemoguća je kako zbog činjenice da poreski sistem svake zemlje obično sadrži relativno veliki broj poreskih oblika koji su uvedeni u različitim periodima i sa različitom namenom, tako i zbog činjenice da se svaki poreski sistem izgrađivao u drugačijim demografskim, ekonomskim, socijalnim, društvenim i istorijskim uslovima. Ipak, imajući u vidu važnost i dominantan karakter poreske politike u ukupnoj ekonomskoj politici, veliki je izazov da se iskoriste iskustva drugih država i preslika tuđa stvarnost. Političke elite podležu tim iskušenjima u predizbornim kampanjama, posebno kada se govori o dostizanju ekonomskog standarda skandinavskih država, regiona koji mnogi navode kao oličenje ovozemaljskog raja i socijalizma u teorijskom smislu.

Svaka analiza razlika među poreskim sistemima koja ne bi uzela u obzir kulturološke elemente, istorijske činjenice kako su funkcionisale nordijske zajednice kroz vekove, a kako narodi Mediterana, gde su se vekovima ukrštali trgovački putevi, mešale kulture i religije, bila bi nepotpuna. Upravo ćemo uvođenjem kulturoloških elemenata u radu suprotstaviti etnički homogenu strukturu društava na severu Evrope, koja raspolaže ogromnim prirodnim bogatstvima, od čije rente se pokriva dobar deo troškova socijalne politike, sa Mediteranom. Geografski položaj Sredozemlja, klima, prirodne i stvorene vrednosti, kao i kulturna baština, čine da se taj region doživljava kao turističko središte sveta, najpoželjnije mesto za život, a sa druge strane i region poznat po krizama javnog duga. Takođe, iako je predmet rada analiza pojedinih članica Evropske Unije (EU), činjenica je da EU deli mediteransko područje s

mnogim zemljama Bliskog istoka i severne Afrike, pa su zaključci i pouke primenjivi i na ove države.

Sveukupni rezultati ovog istraživanja pokazuju značaj pojedinih poreskih oblika, različita učešća u sistemu javnih prihoda, društvenih i političkih okolnosti na izgradnju postojećih poreskih sistema. Ovaj rad takođe daje osvrt na temu demokratskog upravljanja i transparentnih zakonskih poreskih struktura, koje unutar društva ojačavaju osećaj poverenja neophodan da se sprovede poreski moral. Kroz analizu odabranih evropskih poreskih jurisdikcija razmotriće se dominacija pojedinih poreskih oblika u BDP, a istovremeno će se istaći i ostali elementi poreskog činjeničnog stanja u oblasti oporezivanja dohotka i imovine.

RAZLIČITOSTI OBJEDINJENE ČLANSTVOM U EU I POLITIČKO OKRUŽENJE

Uporedna poreska analiza može imati višestruke ciljeve. Ona može poslužiti za ostvarenje uspešnih poreskih reformi, ali može imati i šire društvene domete kao što su međukulturna saradnja i razumevanje, promovisanje demokratskih vrednosti, pravna harmonizacija i bolje razumevanje domaćeg poreskog zakonodavstva. Jedna od najznačajnijih dilema koja zaokuplja pažnju fiskalne ekonomije, ali i kreatore poreskog zakonodavstva, jeste u kom smeru vršiti dalje reforme poreskog sistema, kako bi se postigle veće ekonomske i društvene koristi. Prilikom oblikovanja poreskog sistema mnogo faktora ima uticaj kako će se i koliko brzo ostvariti određeni fiskalni, ali i nefiskalni ciljevi, poput društvenih, socijalnih i demografskih ciljeva. Upravo su na tom planu skandinavske zemlje izgradile „željeno stanje“ kome drugi streme. Neki od faktora, koje takođe treba imati na umu su stopa nezaposlenosti, javni dug u procentu BDP, deficit državnog budžeta, spoljnotrgovinski deficit, stopa pokrivenosti uvoza izvozom, stepen centralizacije državne uprave i sl. Za bolje razumevanje poreza na imovinu, kao lokalnog javnog prihoda u kontekstu komparativnih poreskih sistema, treba imati u vidu da decentralizaciju determinišu sledeći faktori: veličina države, njene istorijske tradicije, državni model zemlje. Nezaobilazan faktor koji je oblikovao poreske sisteme posmatranih republika i kraljevina je i oblik unitarističkog i federalnog državnog uređenja, ali su i politička i ekonomska kultura, vrednosni stavovi određujućih političkih snaga, veličina javnog sektora i sl. takođe uticali na razvoj poreskih sistema datih država. Za potrebe ovog rada metodološki su odabrane četiri zemlje severa Evrope i četiri zemlje južne Evrope.

Tabela 1. – Razvojni indikatori odabranih zemalja Evrope

<i>Država (podaci iz 2017)</i>	<i>Broj stanovnika u milijonima</i>	<i>Površina u hiljadama km²</i>	<i>Gustina naseljenosti (po km²)</i>	<i>BDP u milijarda dolara</i>	<i>Paritet kupovne moći i BDP-a u milijardama dolara</i>
<i>Grčka</i>	10,8	132,0	83	194,7	297,2
<i>Španija</i>	46,6	505,9	93	1.265,9	1.769,5
<i>Italija</i>	60,6	301,3	206	1.878,3	2.400,0
<i>Portugal</i>	10,3	92,2	112	204,0	318,9
<i>Švedska</i>	10,1	447,4	25	529,5	513,3
<i>Finska</i>	5,5	338,4	18	245,7	250,2
<i>Norveška</i>	5,3	385,2	14	401,4	338,0
<i>Danska</i>	5,8	42,9	137	318,6	302,3

Izvor: Sajt Svetske banke

Geografski posmatrano, Danska ne pripada skandinavskom poluostrvu, koje je najveće u Evropi i proteže se iznad severnog polarnog kruga od obala Baltičkog do Norveškog i Severnog mora, ali se svakako ubraja u grupu nordijskih ili skandinavskih zemalja. U posmatranu grupu zemalja ubrajamo još i Island i Farska Ostrva jer sve navedene zemlje dele istorijske, mitološke, umetničke i kulturne veze, tako da, posmatrano sa aspekta uzorka u populaciji, zaključci do kojih dođemo mnogo su reprezentativniji u odnosu na grupu mediteranskih zemalja obrađenih u ovom radu. Kako se Sredozemno more prostire sa zapada od gibraltarskog moreuza i Atlantskog okeana do Sueckog kanala i Dardanela, uz činjenice da zapljuskuje obale tri kontinenta i povezuje preko 20 nacija Afrike, Azije i Evrope, odabir samo četiri zemlje daje manju reprezentativnost zaključcima o poreskim sistemima.

Može se reći da je od Mastrihtskog ugovora iz 1993. godine Evropska unija postala nadnacionalna odbrambena, carinska, monetarna, sigurnosna, politička integracija zemalja sa evropskog geografskog prostora. Premda su Norvežani na referendumima 1972. i 1994. godine odbijali članstvo u Evropskoj zajednici tj. EU, činjenica je da je još od 1960. godine zajedno sa Danskom, Portugalom i Švedskom bila deo EFTA, odnosno evropske trgovačke asocijacije. Danas je Evropska unija najmoćnija regionalna organizacija u kojoj Norveška nije članica, ali je ova skandinavska zemlja, zajedno sa 30 drugih država, deo EEA, odnosno evropskog ekonomskog prostora. Za Evropsku uniju se može reći i da je federacija i da je konfederacija, u zavisnosti od toga u kojim oblastima su države članice svoj suverenitet prepustile ovoj nadnacionalnoj zajednici. S druge strane, pojedine članice EU, poput Danske i Švedske, rukovode se samostalno nacionalnim interesima, prevashodno u monetarnoj politici i pitanju sopstvenih valuta.

Dužnička kriza pojedinih zemalja Evrope bila je veoma aktuelna poslednjih godina i rezultat je nepotpune poreske i ekonomske integracije unutar Evropske unije. Izmene kompozicije javnog duga razvijenih zemalja odvijale su se uporedo sa njegovim rastom. Od polovine 1990-ih godina rast duga razvijenih zemalja postaje приметно brži nego u tranzicionim i zemljama u razvoju, da bi od izbijanja svetske ekonomske krize postao još ubrzaniji (Vuković, 2015, str. 108). O kakvom se ubrzanju radi svedoče podaci za period 2007–2014, u kome je javni dug Španije, mereno procentima BDP, povećan 2,8 puta. Prvo mesto po zaduženosti (javni dug / BDP) među razvijenim zemljama EU zauzima Grčka sa 177%, slede Italija sa 132%, Portugal sa 130%, Španija sa 98%, Francuska sa 95%, dok je na začelju Švedska sa 42%. Grčka ekonomija nije bila dovoljno jaka kako bi izdržala krizu globalnih razmera. Krajem prethodne decenije, investitori koji su imali u vlasništvu grčke obveznice suočili su se sa rizikom naplate svojih potraživanja. Grčka je u decembru 2009. godine objavila kako njen javni dug iznosi 300 milijardi evra, ili 130% BDP. Sledeće godine u januaru, čelnici EU objavljuju da su grčki izveštaji neobjektivni i da se očekuje da je deficit budžeta ne 3,7% BDP, kako su Grci izvestili, već 12,7%. U aprilu evropski čelnici objavljuju da je situacija u Grčkoj gora od predviđene. Umesto predviđenih 12,7%, deficit budžeta Grčke je iznosio oko 15% BDP. Panika koja je zavládala među investitorima u grčke obveznice dovela je do pada rejtinga ovih obveznica, pa privatni izvori finansiranja više nisu bili dostupni. Zemlje evrozone i Evropski monetarni fond dogovorili su se 2. maja 2010. godine da Grčkoj daju pomoć u iznosu od 110 milijardi evra. „Međunarodni monetarni fond je uslovio Grčku u sledećem: mora sprovesti mere štednje kako bi povratila fiskalnu ravnotežu; mora privatizovati državnu imovinu u iznosu od 50 milijardi evra i sprovesti definisane strukturne reforme kako bi stvorila uslove za ekonomski rast” (Arsić i dr, 2015, str. 178).

Početak svetske krize, zvaničnici EU su ukazali da su u sličnim problemima i Španija, Portugal, Irska i Italija. Od tada se, u medijima, ali i akademskim krugovima, za zemlje članice evrozone na ivici bankrota upotrebljava skraćenica PIIGS. Iako se ne zna se tačan autor ovog rasističkog akronima, neki izvori tvrde kako se on koristi još od kraja sedamdesetih godina XX veka. Ipak, sa sigurnošću se može reći kako se on sve češće koristi nakon finansijske krize 2008.godine, od kada PIIGS (Portugal, Italija, Irska, Grčka, Španija) označava pet slabih ekonomija koje su smatrane pretnjom za evrozonu. Nakon 2013.godine, kada Irska izlazi iz *bail-out* programa Evrozona, PIGS ponovo označava samo četiri države. Naravno, pitanje koje se sledeće postavilo jeste koji su uzroci krize. Nemačka, jedna od vodećih svetskih ekonomija i vodeća ekonomija EU, imala je jasan odgovor – krivi su lenji i rastrošni Mediteranci, na čelu sa Grčkom (Radonjić, 2014, str. 132).

Duga recesija na evropskom tlu dovela je do mnogobrojnih socijalnih protesta u „rubnim“ članicama EU, koje su bile pogođene krizom i merama štednje (poput Grčke i Španije), ili provale nasilja i međuetničkih i rasnih sukoba u zemljama sa visokim stepenom imigracije (poput Velike Britanije). Mediji i analitičari su se fokusirali na uticaj ekstremne populističke i evrofobične desnice. Čak je i u Norveškoj, koja, za razliku od, recimo, Grčke ili Italije, ima prosperitetnu ekonomiju, došlo do prodora desnog populističkog i ksenofobnog radikalizma, pa je desna Progresivna partija osvojila treće mesto na parlamentarnim izborima. Istovremeno, u Austriji je Slobodarska partija (Freiheitliche Partei Österreichs FPÖ) osvojila 22% te je, zajedno sa 4% koliko je osvojio nacional-konzervativni populist Hajnc-Kristijan Štrahe Štronaha, četvrtina birača u ovoj zemlji glasala za laka rešenja, povratak starih vremena i antievropski diskurs. S druge strane, u Portugalu, Španiji i Irskoj, gde ekonomska kriza, nezaposlenost i siromaštvo ostavljaju duboke posledice, populistički pokreti i partije nisu u porastu. Desni populizam problem je pre svega u zemljama visokog stepena imigracije, gde se ksenofobija širi među krizom pogođenim i socijalno deklasiranim domaćim stanovništvom (Stojiljković, 2015, str. 319).

Premda različite u mnogim aspektima, mnoge zemlje su našle interes u ekonomskim integracijama, a integracije su se intenzivirale, pa je deo zemalja EU formirao i monetarnu uniju. Formiranje monetarne unije se pokazalo preuranjenim potezom, s obzirom da su i u vreme nastanka globalne krize, zajedničku valutu posedovale ekonomije koje su strukturno različite. Mediteranske zemlje EU kao što Hrvatska, Grčka, Portugal i Španija su izrazito nekonkurentne u poređenju sa produktivnim privredama centralne, odnosno severne Evrope. Ukoliko se postavi pitanje da li je pravedno da oni koji su se odricali, puno radili i štedeli preuzmu deo tereta prilagođavanja, pojedini autori (Radonjić, 2014, str. 147) nameću odgovor da jeste iz dva razloga:

1. Prvi, kada se formirala Evrozona Nemci su znali da su se Grci u prethodnih tridesetak godina često susretali sa deficitom budžeta i tekućeg računa, ogromnim javnim dugom, korupcijom, glomaznim javnim sektorom, tajkunizovanom privredom itd. Dakle, znali su da Grci nisu bili spremni za projekat zajedničke valute.
2. Drugi, suficitarne privrede evrozone su, u značajnoj meri, prosperirale zbog toga što su se deficitarne ekonomije zaduživale i preterano trošile. Dakle i suficitarne ekonomije evrozone snose deo odgovornosti zbog izbijanja dužničke krize, pa je samim tim i očekivano da one aktivno učestvuju u rešavanju ovog problema. U suprotnom će cvetati ekstremistička osećanja i društveni pokreti koji čine budućnost evrozone izrazito neizvesnom.

UPOREDNA ANALIZA DIREKTNIH POREZA

Ako iz uzorka zemalja analiziranih u ovom radu isključimo Norvešku, oporezivanje neposrednim porezima nema direktnog uticaja na jedinstvo unutrašnjeg tržišta, pa je otuda prisutan nizak stepen poreske harmonizacije u domenu ovih poreza. Direktni porezi su ostavljeni članicama EU da ih samostalno pravno uređuju. Tek u slučajevima kada nastane dvostruko oporezivanje i narušavanje konkurencije i slobodnog kretanja ekonomskih faktora, dolazi do usklađivanja propisa država članica kojima se uređuju neposredni porezi. Takve situacije su prisutne u slučajevima kada se ekonomske aktivnosti odvijaju između zemalja članica, pa mogu nastati razlike u visini poreskog opterećenja prihoda od rada i prihoda od kapitala. Po svom značaju za privredni i društveni život, raznolikosti regulisanja najosjetljivije se manifestuju kod poreza na dohodak građana.

Tabela 2. – Učešće direktnih poreskih oblika u BDP odabranih evropskih zemalja

<i>Direktni porezi</i>	<i>u % BDP-a</i>					<i>Prihod 2017. (u milijardama evra)</i>
<i>Porezi na dohodak građana</i>	<i>2005.</i>	<i>2008.</i>	<i>2011.</i>	<i>2014.</i>	<i>2017.</i>	
<i>Grčka</i>	4,4	4,5	4,7	5,9	6,2	11,1
<i>Španija</i>	6,6	7,1	7,4	7,7	7,5	87,2
<i>Italija</i>	10,1	11,3	11,2	11,9	11,8	203,1
<i>Portugal</i>	5,0	5,4	6,0	7,7	6,5	12,6
<i>Švedska</i>	17,1	15,9	14,4	14,9	15,8	74,9
<i>Finska</i>	12,9	12,7	12,3	13,4	12,6	28,3
<i>Norveška</i>	9,5	8,9	9,7	9,8	10,2	36,0
<i>Danska</i>	25,7	24,0	24,9	29,0	25,4	74,4
						<i>Prihod 2017. (u milijardama evra)</i>
<i>Porez na dobit kompanija</i>	<i>2005.</i>	<i>2008.</i>	<i>2011.</i>	<i>2014.</i>	<i>2017.</i>	
<i>Grčka</i>	3,3	2,1	2,1	1,9	1,9	3,5
<i>Španija</i>	3,9	2,9	1,9	2,1	2,3	27,1
<i>Italija</i>	2,3	2,9	2,2	2,2	2,1	35,6
<i>Portugal</i>	2,6	3,5	3,1	2,8	3,2	6,3
<i>Švedska</i>	3,4	2,6	3,0	2,6	2,9	13,9
<i>Finska</i>	3,2	3,3	2,6	1,9	2,7	6,1
<i>Norveška</i>	11,5	12,0	10,7	6,6	5,1	18,1
<i>Danska</i>	3,4	2,6	2,2	2,8	3,0	8,9

<i>Socijalni doprinosi</i>	<i>2005.</i>	<i>2008.</i>	<i>2011.</i>	<i>2014.</i>	<i>2017.</i>	<i>Prihod 2017. (u milijardama evra)</i>
<i>Grčka</i>	10,7	10,7	10,7	10,4	11,5	20,7
<i>Španija</i>	11,9	12,0	12,0	11,7	11,5	134,7
<i>Italija</i>	11,9	12,8	12,9	12,9	12,8	220,9
<i>Portugal</i>	8,2	8,4	8,9	9,0	9,2	17,9
<i>Švedska</i>	3,0	2,7	2,8	2,8	2,8	13,1
<i>Finska</i>	11,5	11,5	12,1	12,7	12,1	27,0
<i>Norveška</i>	8,7	8,6	9,3	9,9	10,3	36,6
<i>Danska</i>	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1

Izvor: Evropska komisija (2018), str. 184, 186 i 190. i podaci za 2017. i monetarne vrednosti:

https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/economic-analysis-taxation/data-taxation_en
pristup 19.03.2019.

Stanje poreskih sistema savremenih država umnogome je determinisano relevantnim kretanjima u međunarodnim i unutrašnjim društvenim okvirima (posebno procesima u globalnoj privredi). Stoga, mogućnost korišćenja poreske konkurencije u savremenim uslovima objektivno utiče na poresku vlast da ozbiljno vodi računa u vezi sa direktnim oporezivanjem (dohodak i dobit), a posebno u vezi sa visinom poreskih stopa. Krajem 80-ih i početkom 90-ih godina XX veka, sintetički porez na dohodak građana, koga karakterišu visoke progresivne stope na dobit kompanija i dohodak građana, napustile su zemlje Skandinavije. Usled globalne mobilnosti kapitala, i sve većeg problema odliva kapitala, koji se manifestovao u smanjenju investicija, zaposlenosti i sve nižim stopama privrednog rada došlo je do reforme poreskih sistema. Pristupa se dualnom oporezivanju to jest različitom oporezivanju dohotka od rada i dohotka od kapitala. Ideja dualnog koncepta oporezivanja je da se dohoci od rada oporezuju progresivnim stopama, a dohodak koji se ostvari od kapitala se oporezuje po jedinstvenoj stopi, koja je jednaka najnižoj poreskoj stopi po kojoj se oporezuje dohodak od rada.

Ukoliko se analizira učešće oporezivanja dohotka stanovništva u BDP prikazano u tabeli 2, sve skandinavske zemlje imaju višestruko veće učešće nego mediteranske zemlje. U nekim periodima je odnos učešća prikupljenog poreza na dohodak Danske u odnosu na Grčku, bio šestostruko veći, dok se poslednjih godina ta razlika smanjila na četvostruki iznos. U Danskoj postoji poseban razlog za nizak udeo u socijalnim davanjima: većina trošenja na socijalne politike finansira se od sredstava prikupljenih preko poreza. Ovo zahteva visoke nivoe direktnog oporezivanja i, zaista, udeo direktnog oporezivanja u ukupnom prihodu iz poreza je u Danskoj značajno veći nego u

ostatku EU (Evropska komisija, 2018. str. 182). Tokom 2017. godine tri prvoplasirane zemlje po učešću prikupljenog poreza na dohodak u BDP-u bile su Danska, Švedska i Finska. Ukoliko se analiza proširi na socijalne doprinose, odnosno ukoliko se posmatra ukupno opterećenje rada, Danska i Švedska su visoke poreze na dohodak kompenzovale niskim doprinosima. Uporedne analize ekonomija država članica EU (Rogers i dr, 2018, str. 13) pokazuju da su mediteranske zemlje (Francuska, Grčka i Italija) te koje najviše opterećuju rad. Premda Francuska nije obuhvaćena ovim istraživanjem, ona je jedina država u kojoj se za ukupne terete za socijalne doprinose uzima više od polovine bruto plate radnika (75,4%). Doprinosi na teret poslodavca (*Employer Contributions to Social Security*), koji su najčešće nevidljivi za radnike, takođe značajno variraju. Za uobičajene poslove ovi troškovi se kreću od manje od 1% (Danska), pa do 50% (Francuska). Iz ugla poslodavca što je poresko opterećenje rada veće, rad je skuplji, s druge strane što je poresko opterećenje rada niže i cena rada je manja. Makroekonomski posmatrano poresko opterećenje rada u velikoj meri determiniše konkurentnost radne snage jedne privrede. Posmatrajući zemlje u tabeli broj 2 uočava se da i relativno (sa aspekta učešća socijalnih doprinosa u BDP) i apsolutno (sa aspekta monetarnog iznosa prikupljenih sredstava) mediteranske zemlje dominiraju u poreskom opterećenju rada, pri čemu je Finska jedina zemlja koja odstupa od ovog obrasca. Objašnjenje za ovakvo stanje je kombinacija više faktora, kao što je relativno niži nivo poreskog morala u mediteranskim zemljama (o čemu će detaljnije biti pisano kasnije u radu) i slabiji kapaciteti mediteranskih poreskih administracija da administriraju neprijavljene prihode koje stanovništvo ostvaruje u turizmu i spreče moguće utaje poreza.

Tabela 3. – Pregled najviših zakonskih poreskih stopa na dohodak građana (uključujući i prireze) u periodu 1995–2018. odabranih evropskih zemalja

Država i (%)učešća	1995.	1999.	2003.	2007.	2011.	2015.	2018.
Grčka	45,0	45,0	40,0	40,0	49,0	48,0	55,0
Španija	56,0	48,0	45,0	43,0	45,0	45,0	43,5
Italija	51,0	46,0	46,1	44,9	47,3	48,8	47,2
Portugal	40,0	40,0	40,0	42,0	50,0	56,5	53,0
Švedska	61,3	53,6	54,7	56,6	56,6	57,0	57,1
Finska	62,2	55,6	52,2	50,5	49,2	51,6	51,1
Norveška	41,7	41,5	47,5	40,0	40,0	39,0	38,4
Danska	65,7	62,3	62,3	62,3	55,4	55,8	55,8
prosek							
EU-28	47,2	45,2	42,6	39,7	38,4	39,0	39,0
EA-19	46,9	45,5	42,3	39,4	40,6	42,0	42,6

Izvor: Evropska komisija (2018) str. 27

Paradoksalno je da protiv visokih fiskalnih opterećenja ne protestuju oni koji su najviše opterećeni, već su najglasnije najsiromašnije članice. Gledajući tabelu 3, poreskom opterećenju najbogatijih građana su se proteklih godina značajno približile mediteranske zemlje. Taj trend je prednjačio u Grčkoj i Portugalu gde su stope rasle poslednjih 15 godina. Ipak tabela prikazuje najviše stope, ali ne i poreske tranše u kojima su najniži slojevi i srednja klasa. Kao rezultat toga, u Španiji je ojačao protesni pokret „Ozlojeđeni“ ili „Pokret 15-M“ (na španskom: Indignados ili Movimiento 15-M), koji pre svega okuplja mlade besne zbog krize, nezaposlenosti i rigidnih mera štednje vlade koje ih ostavljaju i bez već stečenih prava. Nezadovoljni u Španiji, Italiji ili Grčkoj traže korenite reforme, ali ih (zavisne) vlade zemalja upućenih na intervencije evropskih finansijskih institucija ne mogu preduzeti (Stojiljković, 2015, str. 219). U tom smislu svakako je važno reformisati institucije koje imaju u nadležnosti efikasno prikupljanje javnih prihoda i borbu protiv izbegavanja poreza, a koje bi trebalo da budu efikasne, opremljene i obučene, kako na nivou centralne, tako i na nivou lokalne poreske administracije.

Tabela 4. – Pregled najviših poreskih stopa na dobit u periodu 1995–2018. odabranih evropskih zemalja

<i>Država i (%) učešća</i>	1995.	1999.	2003.	2007.	2011.	2015.	2018.
<i>Grčka</i>	40	40	35	25	20	29	29
<i>Španija</i>	35	35	35	32,5	30	28	25
<i>Italija</i>	52,2	41,3	38,3	37,3	31,4	31,3	27,8
<i>Portugal</i>	39,6	37,4	33	26,5	29	29,5	31,5
<i>Švedska</i>	28	28	28	28	26,3	22	22
<i>Finska</i>	25	28	29	26	26	20	20
<i>Norveška</i>	28	28	28	28	28	27	23
<i>Danska</i>	34	32	30	25	25	23,5	22
<i>prosek</i>							
<i>EU-28</i>	35	33,5	27,8	24,4	23	22,8	21,9
<i>EA-19</i>	35,8	34,4	28,7	25,7	24,4	24,6	24,1

Izvor: Evropska komisija (2018) str. 36

Ukoliko se posmatraju doprinosi na teret zaposlenog, oni nisu „nevidljivi“ i zaposleni ih jasno uočavaju na svojim obračunima plata, zajedno sa porezom na zarade. Unutar EU i dalje su na suprotnim pozicijama po poreskom oporezivanju na teret zaposlenog dve sredozemne naspram dve skandinavske zemlje. Najniži doprinosi na teret zaposlenog su u Švedskoj i Danskoj (manje od 1%), a najviši u Francuskoj (25%). U Danskoj, gde su kombinovana socijalna davanja najniža (oko 1%), porezi na lični dohodak su

najviši (37,5%). Najnižu efektivnu stopu poreza na dohodak od svih članica EU ima jedna mediteranska zemlja koja nije obuhvaćena uzorkom, a to je Kipar, gde se na porez odbija tek 1,5% bruto plate.

U vezi sa direktnim oporezivanjem privrednih subjekata, važno je posmatrati tabelu 4 i porediti je sa drugim ekonomskim agregatima, poput kretanja stope zaposlenosti. U Portugalu stopa nezaposlenosti je dramatično porasla između 2001. i 2013. godine (sa 3,8% na 16,2%). Slično se desilo i u Italiji (sa 9,6% na 12,1%), Irskoj (sa 3,7% na 13,0%), Grčkoj (sa 10,5% na 27,5%) i Španiji (sa 10,5% na 26,1%). U datom periodu, stopa nezaposlenosti u drugim evropskim državama bila je u proseku EU, sa izuzetkom Finske, gde je stopa nezaposlenosti pala sa 10,3% na 8,2%. Ove promene su imale veliki uticaj na nezaposlenost među mladima. U izveštaju Eurostata za 2014, da je nezaposlenost mladih u Poljskoj bila 35,4%, u Italiji 42,7%, u Grčkoj 56,8% i u Španiji 53,9% (Patti i dr, 2017, str. 23).

Italija je u posmatranom periodu najznačajnije spustila direktne poreske stope na dobit kojima opterećuje privredne subjekte, ali je uvela široku lepezu poreskih olakšica. Bitno je istaći značaj poreskih olakšica koje uživaju mala i srednja preduzeća, s obzirom da se u Evropskoj uniji razvoj malih preduzeća označava kao „najbolji način da se odgovori novim zahtevima tržišta, pomogne u rešavanju pitanja nezaposlenosti i ojača socijalni i regionalni razvoj“ (Nenadić i dr, 2005, str. 97). Poreski podsticaji imaju široku primenu u privredi visoko razvijenih zemalja, a suština njihovog propisivanja jesu kriterijumi ekonomskog, ekološkog i socijalnog karaktera. U tom smislu, najslikovitiji je italijanski model ekonomskog razvoja započet sedamdesetih godina XX veka, koji predstavlja eklatantan primer o tome koliko pozitivan uticaj tzv. „mali biznis“ može imati za nacionalnu ekonomiju. Severni italijanski regioni (naročito *Trentino – Alto Adige*) krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina XX veka bili su opterećeni ne samo dubokim ekonomskim problemima, koje je na socijalnom planu karakterisalo opšte siromaštvo njihovih stanovnika, već i teškim političkim sukobima, koje je neretko pratio i terorizam (karakterističan primer su česti sukobi, koji su bili obeleženi brojnim terorističkim aktima u gradu *Bolcano*). Usmeravajući se na isključivi razvoj malih i srednjih preduzeća ovi regioni danas ne samo da su lokomotiva italijanske ekonomije, već pripadaju grupi najbogatijih evropskih regiona (Nenadić i dr, 2005, str. 98). Imajući u vidu navedenu sklonost poreskoj evaziji u Italiji i posvećenosti malom biznisu, ne čudi stimulativan paket oporezivanja koji se nudi mladim preduzetnicima: od 2012. godine pojedinci koji otpočnu sa novom poslovnom ili profesionalnom delatnošću mogu da izaberu poreski režim sa zamenjujućom stopom od 5% za prvih pet godina rada ili do 35 godina starosti. Takođe, od 2012. godine, nakon stupanja na snagu novog opštinskog poreza na imovinu (IMU), oporezivanje dohotka se više ne primenjuje na

nepokretnu imovinu, koja se koristi za prebivalište vlasnika i koja je vlasniku na raspolaganju (od ove olakšice izuzeto je iznajmljivanje imovine).

U prilog postojanju tzv. skandinavskog modela države blagostanja u pojedinim istraživanjima (Munta, 2014, str. 127) navode se izdašni socijalni transferi i visok nivo jednakosti, insistiranje na punoj zaposlenosti, načelo univerzalnosti pri socijalnom osiguranju, relativno pravilna distribucija dohodaka i relativno visoka stopa polne jednakosti. Međutim, takvu sliku dobijamo tek nakon Drugog svetskog rata, a upravo takav razvojni put skandinavskih zemalja uslovljen je određenim istorijskim, društvenim, kulturnim i ekonomskim faktorima. Dualni porez na dohodak se pojavio u skandinavskim zemljama u cilju ublažavanja nedostataka sintetičkog poreza i podsticanja ekonomske efikasnosti. Ovakav tip oporezivanja pojednostavljuje primenu sintetičkog poreza, tako što dohodak od rada umanjuje za lični odbitak i utiče na značajno redukovanje nestandardnih odbitaka. Međutim, i kod ovog poreza se primenjuju progresivne stope. Pored toga, za razliku od sintetičkog poreza, kod dualnog poreza, dohodak od kapitala se opterećuje niskim proporcionalnim stopama. Ovim putem ostvario se konkurentniji sistem oporezivanja neophodan u savremenim uslovima visoke mobilnosti kapitala.

Istraživanja koja su imala u fokusu portugalske zarade (Alvaredo, 2009, str. 571) pokazuju da se i ta zemlja uklapala u trendove poreskih reformi osamdesetih godina XX veka i da su najviše marginalne poreske stope imale tendenciju pada u tom periodu. Naime, između 1982. i 1989. godine najviša marginalna stopa je sa 70% (odnosno 80%, ako se posmatra kao poreski obveznik samo pojedinac, a ne porodica) pala na 40%. Ukoliko se analizira poresko opterećenje najviših 0,1% dohodaka u periodu od 1979. do 1989. godine, ono je sa 62% palo na 40%. Istovremeno, najviša stopa od 22% na zarade je ukinuta 1988. godine. Dok je tokom osamdesetih godina beležen i umereni rast nejednakosti u rasporedu, tokom devedesetih godina nejednakost se nije menjala. U Portugalu se, i pored progresivnog poreza na dohodak, a u svrhu privlačenja stručnjaka, nerezidentnih radnika u aktivnostima visoke dodatne vrednosti, nauke, umetnosti, tehničkih veština i ostalih deficitarnih zanimanja (arhitekte, inženjeri, lekari, stomatolozi, IT stručnjaci i sl.), dohodak u razdoblju do deset godina oporezuje jedinstvenom stopom od 20% (Burilović, 2018, str. 8). Na standardnu stopu poreza na dobit preduzeća dodaju se i prirezi na nacionalnom i lokalnom nivou, pa se tako u zavisnosti od veličine ostvarene dobiti, prirez razlikuje u pojedinim regijama, te ukupna stopa poreza može dostići maksimalnih 31,5% (tabela 4). Poslovni i poreski sistem u Portugalu ima i svoje specifičnosti pa privredni subjekti treba da isplaćuju lokalnoj radnoj snazi 13. i 14. platu, a ako zapošljavaju više od utvrđenog procenta radnika na određeno vreme, plaćaju dodatni porez.

Italija je zemlja mediteranskog dela EU koja ima više učešće poreza na dohodak u BDP u odnosu na druge poreske sisteme Mediterana. Za razliku od

skandinavskih zemalja, posmatrane mediteranske zemlje su se odlučile za sintetički porez na dohodak kao dominantan poreski oblik u oporezivanju dohotka. Kod ovog poreza poreska osnovica je široko definisana, zbirno obuhvatajući i jednako tretirajući dohotke iz različitih izvora, obuhvatajući takođe i brojne olakšice. Na tako utvrđenu ekonomsku snagu obveznika primenjuju se progresivne stope u cilju ostvarivanja pravednog oporezivanja.

OPOREZIVANJE IMOVINE I BOGATSTVA I FISKALNA DECENTRALIZACIJA

Porez na imovinu ima bogatu prošlost i raznoliku sadašnjost. Dok je u nekim sistemima taj porez osnovni prihod lokalnih vlasti, bez koga bi njihovo postojanje bilo teško zamislivo, u drugima je on periferan prihod, nepopularan među građanima i zanemaren od strane administracije. Prvi temelji poreza na imovinu udareni su u antičkoj Grčkoj. Slobodni građani Grčke gotovo da nisu plaćali direktne poreze, jer se to smatralo ponižavajućim za „slobodnog čoveka“. Najveći deo javnih rashoda je finansiran posrednim porezima i dobrovoljnim davanjima slobodnih građana (Vasiljević, 2015, str. 27). Ipak, stanovnici gradova koji su se tek oslobodili ropstva, kao i stranci koji su živeli u grčkim gradovima državama, plaćali su direktne poreze. Tako je i porez na imovinu bio jedan od izvora finansiranja polisa. U poslednjih deceniju i po učešće poreza na imovinu u BDP je poraslo za preko 50%, kao što se može videti iz tabele 5. Rast je prisutan kod svih mediteranskih zemalja, osim u Španiji, gde je prvo zabeležen trend pada koji je zamenio blag rast u tekućoj deceniji i stabilizacija na 2,7% učešća u BDP.

Tabela 5. – Pregled učešća poreza na imovinu u BDP odabranih evropskih zemalja u periodu 2005–2017.

<i>Porezi na imovinu</i>	<i>u % BDP-a</i>					<i>Prihod 2017. (u milijardama evra)</i>
<i>Porezi na imovinu</i>	<i>2005.</i>	<i>2008.</i>	<i>2011.</i>	<i>2014.</i>	<i>2017.</i>	
<i>Grčka</i>	2,0	2,3	2,7	3,0	3,2	5,80
<i>Španija</i>	3,0	2,3	2,0	2,7	2,7	31,64
<i>Italija</i>	1,9	1,7	2,1	2,8	2,5	42,93
<i>Portugal</i>	1,8	1,9	1,8	1,9	2,1	4,01
<i>Švedska</i>	1,4	1,0	1,0	1,2	1,2	5,56
<i>Finska</i>	1,2	1,1	1,1	1,4	1,6	3,55
<i>Norveška</i>	1,0	0,9	1,0	1,1	1,1	4,04
<i>Danska</i>	2,5	2,6	2,6	2,6	2,5	7,29

Izvor: Evropska komisija (2018), str. 242. Podaci za 2017. i monetarne vrednosti: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/economic-analysis-taxation/data-taxation_en pristup 19.03.2019.

Učešće poreza na imovinu u BDP-u je u skandinavskim zemljama niže u poređenju sa posmatranim mediteranskim zemljama. Izuzetak čine Danska i Portugal, gde Danska ima stopu poreza na imovinu sličniju mediteranskim državama, a Portugal nešto nižu u odnosu ostale posmatrane mediteranske zemlje. Ukoliko u analizu uključimo i monetarnu vrednost prikupljenih javnih sredstava, uvidećemo da se u zbiru prikupljenih novčanih sredstava svih zemalja Skandinavije ne dostiže 65% vrednosti prikupljenih poreza na nepokretnosti kao u Španiji, niti 50% prikupljenih samo u Italiji. Da bi se razumeli razlozi ovakvih kretanja trebalo bi ekonomsku analizu proširiti i osvrtom na političko-regionalne uzroke.

FISKALNA DECENTRALIZACIJA

Preduslov efikasne fiskalne decentralizacije, je izgradnja institucionalnog okvira u kojem će funkcionisati finansijsko upravljanje i kontrola sredstava. U kontekstu toga, zanimljiv je primer Kraljevine Španije. U Španiji su do 1994. godine, autonomne zajednice crpele svoje najznačajnije izvore finansiranja iz koncesija i prihoda od poreza, iz raspodele unutrašnjih prihoda države, kao i iz fondova Evropske unije. Posle usvajanja odluke od strane Saveta za fiskalnu i finansijsku politiku, oktobra 1993. godine regioni pod opštim režimom počeli su da primaju 15% od ukupnog poreza na lične dohotke na sopstvenoj teritoriji (Perović, 2010, str. 513). Tokom perioda od 1997. do 2001. taj procenat se popeo na 30%. Ukoliko se ovi procenti uporede sa 46% koje dobijaju države u okviru SAD, 34% za kanadske provincije ili 29% koliko primaju nemačke federalne jedinice, može se zaključiti da stepen finansijske autonomije španskih regiona nije zanemarljiv.

Italija je, slično Grčkoj, preduzela brojne mere da umiri investitore usvajanjem drakonskog paketa mera štediti sredinom septembra 2011. godine, sa ciljem smanjenja ogromnog javnog duga, koji je narastao na 120% BDP. U okviru fiskalne reforme prouzrokovane aktuelnom krizom, kao glavni prioritet najavljena je decentralizacija poreskog sistema. Fiskalna decentralizacija uslovljena je političkom decentralizacijom i objašnjena kao postupak približavanja centralne vlade građanima. Fiskalni federalizam se u praksi prvenstveno ogleda ustupanjem prihoda od oporezivanja imovine opštinama ili regionima. Regulatorno prihod od oporezivanja imovine u Italiji određen je do januara 2012. kao ICI (akronim od *Imposta Comunale sugli Immobili*, odnosno lokalni porez na imovinu), kada su obveznici bili dužni da porez na prihod plate opštini u kojoj se imovina nalazi. Izuzeci od ovog poreza bili su retki, na primer u slučajevima kada je imovina ruinirana i ne može da se koristi. Predizborno obećanje Silvija Berluskonija da će ukinuti ICI donelo mu je dosta glasova koji su doveli do njegove pobede na izborima, ali mu

nametnule i obavezu da nađe način da se opštinama nadomesti izgubljen prihod dodatnim dotacijama od čak 3,5 milijarde evra. ICI, koji je od 1993. godine bio na snazi, imao je široko definisanu poresku bazu (stambeni, industrijski i komercijalni objekti, dok je osnovicu činila katastarska vrednost), a poreske stope su zavisile od opštinskih uprava, tj. propisanog nivoa u rasponu od 0,4% do 0,7%. Tehnička vlada profesora Marija Montija je u okviru svojih fiskalnih reformi donela novi zakon 2012. godine, koji uvodi drugačiji način oporezivanja poznat kao IMU (akronim od *Imposta municipale unica*, to jest jedinstveni opštinski porez). Glavna novina je bila uvođenje u poresku osnovicu stambenih objekata u kojima žive vlasnici. Bazična poreska stopa je 0,76%, a može biti povećana ili smanjena za 0,3 procentna poena. Od 2012. godine su uvedeni i porezi na nepokretnosti koje poreski obveznici imaju izvan Italije (*Value of the Immovable Property located abroad – IVIE*), kao i porez na finansijske transakcije koje se izvrše u inostranstvu (*Value of the Financial Activities held abroad – IVAFE*).

Veliki pritisak EU partnera, MMF i kreditora da se sprovedu makroekonomske i strukturne reforme rezultovalo je time da je Grčka morala da donese neke veoma nepopularne fiskalne mere. Neprikosnovena crkvena imovina se počela oporezivati, čak je uvedena naplata taksi za kretanje na moru, te se takse prikupljaju od malih brodova pod svim zastavama, dužih od sedam metara, nezavisno od toga da li su trgovački ili vlasništvo fizičkih lica. Oštri fiskalni potezi, koje je Vlada Grčke preduzela od prve polovine 2010. godine, izmenili su i oporezivanje nepokretnosti. U Grčkoj je na snazi progresivni porez na nekretnine, ali postoji i posebna naknada na rezidentnu imovinu. Osnovica se računa na površinu stambene jedinice, pri čemu se ona koriguje za starost i lokaciju, a prikuplja se, slično RTS pretplati u Srbiji, preko računa za električnu energiju. Interesantno je da obavezu plaćanja javnih prihoda preko računa za struju Ustavni sud Grčke nije proglasio neustavnim, dok je s druge strane isključenje struje zbog neplaćanja poreza na imovinu neustavno.

Interesantno je navesti i relikte napuštenih poreskih oblika, kao što je porez na neto bogatstvo. Takav oblik oporezivanja je postojao decenijama u poreskim sistemima skandinavskih zemalja, a ukinut je u Danskoj 1997. i Finskoj 2006. godine. U švedskom poreskom sistemu porez na neto bogatstvo je uveden 1910. godine. Prema ovom zakonu deo neto bogatstva (1/60) se dodavala na dohodak i oporezovala kao kapitalna dobit. Dodatni porez je bio opravdavan principom mogućnosti plaćanja. Smatralo se da prihodi od kapitala nude veći ekonomsku sigurnost, mogu lakše da se naplate nego prihodi od rada, te da omogućavaju veću mogućnost plaćanja od zarađenog prihoda. Sledstveno tome, prihod iz kapitala bio je više oporezovan nego zarađeni prihod. Porez na neto bogatstvo je 1947. godine je iz praktičnih razloga odvojen od poreza na prihod (Silfverberg, 2002, str. 368). Danas samo tri države u

Evropi praktikuju taj porez, i to Švajcarska, Španija i Norveška. U Norveškoj je u 2016. godini udeo poreza na neto bogatstvo u ukupnim prihodima iz poreza bio 1,1% (The Norwegian Tax Administration). Iste poreske stope se primenjuju na teritoriji cele države, ali se plaćaju različitim organima: većina (0,7%) plaća se opštini, dok se 0,15% plaća centralnoj vlasti. Imovina koja je predmet oporezivanja obuhvata finansijska sredstva i nepokretnosti. Stopa norveškog poreza na neto bogatstvo je linearna. Bogatstvo koje prelazi prag oslobođenja od poreza od 1.480.000 kruna (oko 154.000 evra) oporezuje se po stopi od 0,85%. U Španiji, 0,5% ukupnih poreskih prihoda ostvaruje se kroz oporezivanje neto bogatstva (Drometer i dr., 2018, str. 48). Imovina je predmet oporezivanja ako joj se može pripisati ekonomska vrednost.

Značajne poreske reforme sprovedene su tokom ove decenije u Portugalu kao posledica dogovora Evropske komisije, MMF i poreskih vlasti Portugala. Usvojena je ambiciozna agenda reforme poreske uprave, koja je programom objedinila reorganizaciju poreske uprave i stvorila posebnu organizacionu jedinicu, kao što je Centar za velike poreske obveznike u Srbiji. Formirana je organizaciona jedinica za upravljanje rizikom u poreskoj upravi i objedinjeni IT sistemi poreske uprave i carina, a formiran je i sistem e-fakturisanja između poreske uprave i obveznika i preispitan model vrednovanja nepokretnosti za potrebe poreza na imovinu. Treba naglasiti da od 2004. godine u Portugalu ne postoje porezi na imovinu u dinamici. Prihodi od poreza na imovinu i promet nekretnina pripadaju regionalnim jedinicama države, ali su predviđene posebne poreske stope za vlasnike imovine (7,5%) i kupce (10%). Za rezidente poreskih rajeva, stope su više (Burilović, 2018, str. 9).

Nivo socijalnog poverenja zavisi od načina na koji je raspoređeno ukupno bogatstvo u nekoj zajednici. Sa porastom ekonomske nejednakosti među ljudima dolazi do veće erozije socijalnog poverenja. Suprotno, što je raspodela bogatstva u društvu egalitarnija, to je i veći stepen socijalnog poverenja. Kao primer država sa visokim stopama socijalnog poverenja pojedini autori (Stojiljković, 2015, str. 97) navode skandinavske države. Presudni faktori koji su zaslužni za takvo stanje su visok nivo etničke homogenosti, većina stanovništva protestantske vere, i kao najvažnije, izrazito egalitarna raspodela bogatstva. Među zemljama u kojima je učešće prihoda od poreza na imovinu vrlo visoko nalazi se i Danska. U njoj je udeo poreza koji se prikupljaju od strane lokalnih vlasti iznad proseka Evropske unije, to jest u potpunosti je zaživela fiskalna decentralizacija. Danska se, osim toga, opredelila za jednostavnu progresivnu poresku strukturu i relativno visoke stope.

Finski zakon predviđa da opštine slobodno formulišu visine poreskih stopa, ali u okviru limita koji je odredila centralna vlast. Prihodi od poreza na imovinu u Finskoj sa učešćem od 1,2% u odnosu na BDP bili su daleko ispod proseka EU, gde je 2012. godine to učešće bilo 2,3%. U proteklih nekoliko

godina to učešće je poraslo za 33%. Stope poreza na imovinu se kreću između 0,32% i 0,75%, u zavisnosti od lokalne samouprave gde se nalazi oporezovana nepokretnost, a u kojima poreski obveznici imaju prebivalište. Opštine mogu uvesti i stopu koja ne može da bude viša od 0,6% u odnosu na opštu stopu (što znači da za one koji nemaju stalno prebivalište ne može da bude veća od 1,35%). Ta stopa se primenjuje uglavnom na vikendice, tj. drugu nepokretnost, u kojoj poreski obveznik nema prebivalište. Ne oporezuju se šume, vodene površine, poljoprivredno zemljište i infrastrukturni objekti. Ipak, ako su u pitanju energetski objekti, opštine ih mogu oporezovati do stope od 1,4%, dok je za nuklearne centrale ta stopa na višem nivou limitirana, tj. 2,2%.

UPOREDNA ANALIZA INDIREKTNIH POREZA

Evropske zemlje su stvarajući uslove za međunarodnu integraciju uvele PDV, koji dominira u strukturi izvora javnih prihoda. U reformama indirektnih poreskih oblika izražene su promene u odnosu na porez na dodatu vrednost i akcize. U zavisnosti od specifičnih uslova javljaju se raznovrsni modeli poreza na dodatu vrednost u pojedinim državama Evropske unije. Prihodi od akciza imaju takođe značajno učešće u javnim prihodima država Evropske unije. U cilju harmonizacije sistema akciza usvojene su brojne direktive. U direktivama su sadržani zajednički stavovi u odnosu na predmet oporezivanja, obaveze plaćanja, subjekte, teritoriju primene, minimalne stope i sistem akciznih olakšica (Miletić, 2015, str. 98).

Tabela 6. – Stopa⁴ PDV-a zemljama članicama EU, 2000–2018.

(%)	Stopa PDV-a	2000	2002	2006	2010	2014	2018
Grčka	Opšta	18	18	19	23	23	24
	Posebna	8 (4)	8 (4)	9 (4,5)	5,5/11	6,5/13	6/13
Španija	Opšta	16	16	16	18	21	21
	Posebna	7 (4)	7 (4)	7 (4)	8 (4)	10 (4)	10 (4)
Italija	Opšta	20	20	20	20	22	22
	Posebna	10 (4)	10 (4)	10 (4)	10 (4)	10 (4)	10/5 (4)
Portugal	Opšta	17	19	21	21	23	23
	Posebna	5/12	5/12	5/12	6/13	6/13	6/13

⁴ Stope u tabeli predstavljaju važeće stope u toj kalendarskoj godini, bilo da su uvedene od 01. januara ili 01. jula te godine. Ukoliko je stopa ispod 5% tzv *Super-reduced rates* je prikazana u zagradi. Podaci za Norvešku nisu dostupni pre 2007.

Finska	Opšta	22	22	22	23	24	24
	Posebna	8/17	8/17	8/17	9/13	10/14	10/14
Švedska	Opšta	25	25	25	25	25	25
	Posebna	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12	6/12
Norveška	Opšta			25	25	25	25
	Posebna	-	-	14	14	15	15
Danska	Opšta	25	25	25	25	25	25
	Posebna	-	-	-	-	-	-
EU-28	Opšta	19,3	19,6	19,5	20,5	21,5	21,5
EA-19	stopa	18,1	18,5	18,7	19,7	20,7	20,8

Izvor: Evropska komisija (2018), str. 24 i norveška poreska administracija

U savremenoj teoriji i praksi postoji saglasnost o potrebi kombinacije neposrednih i posrednih poreza u cilju ostvarivanja optimalnog ekonomskog rasta, makroekonomske stabilnosti, raspodele dohotka itd. Dakle, i pored važnih nedoumica vezanih za procentualno oslanjanje na neposredne i/ili posredne poreze, u savremenim uslovima ne dovodi se u pitanje njihov zajednički opstanak u poreskim sistemima. Pri tome, učešće indirektnih poreza u ukupnim javnim prihodima država u tranziciji je osetnije veće, nego u razvijenim zemljama (Isailović, 2017, str. 626). Dve skandinavske zemlje su na vrhu liste po visini PDV stope u EU, dok je jedna sredozemna zemlja na samom dnu. Najviša opšta stopa PDV je u Mađarskoj (27%), zatim u Hrvatskoj, Danskoj i Švedskoj (25%). Najniža je u Luksemburgu (17%) i na Malti (18%) (Evropska komisija, 2018, str. 24). Ukoliko tražimo obrazloženje za poreski sistem Švedske, koji ima gotovo identično visok procenat učešća PDV u BDP skoro 15 godina, a istovremeno vodi i unutar EU i u učešću direktnih poreza u BDP-u, odgovore možemo naći u političkim prilikama. Zbog nepostojanja široke biračke baze početkom XX veka (tada je tek oko 10% populacije imalo pravo glasa za švedski parlament Riksdag) snažna birokratija bila je u prilici da zastupa visoke poreske stope u korist jake države, dok je vladajuća agrarna stranka bila zavisna od podrške oba doma parlamenta. Kompromis je doveo do situacije u kojoj svi dobijaju, osiguravajući s jedne strane finansijsku bazu za socijalne programe i širenje birokratije, a s druge strane povlađujući krupnom kapitalu. Takva praksa nastavljena je i tokom vlasti socijaldemokrata, koji zbog institucionalnih okolnosti nisu mogli izbeći korporativistička pregovaranja i politiku kompromisa (Munta, 2014, str. 129). Poreski sistem Švedske time iznedrava institucije koje akterima dopuštaju da se ponašaju na način koji pogoduje širenju poreske baze i povećanju javnih prihoda. Prema tradicionalnom gledištu na ulogu države, u anglosaksonskim državama nivo preraspodele iznosi 30–35%, a u skandinavskim više od 50%. Pojedini autori (Perić i dr, 2012, str. 252) ukazuju da taj podatak ne govori mnogo o pravičnosti poreskih sistema, s obzirom na činjenicu da tradicionalno

razvijeni socijalni transferi skandinavskih zemalja čine protivtežu visokom nivou poreskih oslobođenja.

Tabela 7. – Indirektni porezi u zemljama članicama EU i Norveškoj 2005–2017.

<i>Struktura po tipu poreza</i>	<i>2005.</i>	<i>2008.</i>	<i>2011.</i>	<i>2014.</i>	<i>2017.</i>	<i>Prihod u 2017. (u milijardama evra)</i>
<i>Indirektni porez</i>	<i>u % BDP-a</i>					
<i>Grčka</i>	12,0	12,7	13,6	15,8	17,3	31,1
<i>Španija</i>	12,4	9,8	10,1	11,7	11,8	137,9
<i>Italija</i>	14,1	13,7	14,3	15,5	14,6	252,5
<i>Portugal</i>	14,6	14,1	14,0	14,3	15,1	29,4
<i>Švedska</i>	22,7	22,5	22,1	22,0	22,7	107,7
<i>Finska</i>	13,4	12,5	13,9	14,5	14,2	31,8
<i>Norveška</i>	12,0	11,0	11,4	11,5	12,5	44
<i>Danska</i>	17,6	16,7	16,5	16,4	16,1	47,2

Izvor: Evropska komisija (2018), str. 172 Podaci za 2017. i monetarne vrednosti: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/economic-analysis-taxation/data-taxation_en pristup 19.03.2019.

Optimalni obim poreskih stimulacija penzijske štednje je česta tema društvenih i stručnih polemika u mnogim državama. Gubici poreskih prihoda po osnovu preferencijalnog tretmana penzijske štednje značajno variraju između država, u skladu sa različitim obimom poreskih stimulacija. Španija i Portugal beleže relativno niske gubitke prihoda po tom osnovu, oko 0,1% ukupnih poreskih prihoda. Interesantno je da Italija naplaćuje poseban porez na premije životnog osiguranja čiji je cilj da se nadoknade „izgubljeni“ poreski prihodi usled izuzeća industrije osiguranja iz sistema PDV (Arsić i dr, 2010, str. 70).

Tabela 8. – Ekološke takse u zemljama članicama EU i Norveškoj 2005–2017.

Struktura po tipu javnog prihoda - Ekološke takse u % BDP-a						Prihod u 2017. (u milijardama evra)
	2005.	2008.	2011.	2014.	2017.	
Grčka	2,1	2,1	2,9	3,7	4,0	7,2
Španija	1,9	1,6	1,6	1,9	1,8	21,4
Italija	2,9	2,6	3,1	3,6	3,3	57,4
Portugal	2,9	2,5	2,3	2,3	2,6	5,0
Švedska	2,7	2,6	2,4	2,2	2,2	10,3
Finska	3,0	2,6	3,0	2,9	3,0	6,7
Norveška	3,0	2,6	2,5	2,3	2,3	8,2
Danska	4,9	4,2	4,0	4,0	3,7	10,9

Izvor: Evropska komisija (2018), str. 232 Podaci za 2017. i monetarne vrednosti: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/economic-analysis-taxation/data-taxation_en pristup 19.03.2019.

Kao primer finansiranja regiona prvenstveno sopstvenim prihodima može poslužiti Italija, koja je postala regionalna država ustavom iz 1948. godine. U skladu sa ovlašćenjem datim ustavom, svi nivoi vlasti (opštine, provincije, gradovi i regioni) imaju pravo da uvide svoje poreze i druge prihode. (Dimić, 2016, str. 150) Reforma koju je u toku 90-tih godina uveo Franko Basanini, zasnovana na principu supsidijarnosti, dala je veće nadležnosti regionima i povećala njihovu fiskalnu autonomiju uvođenjem sopstvenih poreza: prirez porezu na dohodak, kao regionalnu doplatu (*addizionale*) na nacionalni porez na dohodak (IRPEF) i tzv. regionalni porez na produktivne aktivnosti (*imposta regionale sulle attività produttive - IRAP*). OIRAP je postao glavni regionalni sopstveni porez, obezbeđujući polovinu ukupnih regionalnih poreskih prihoda. Pored ova dva poreza koja obezbeđuju skoro 2/3 ukupnih prihoda, kao izvor finansiranja regiona pojavljuje se i doplata na nacionalnu akcizu na benzin. Italija je takođe interesantna ako se posmatraju ekološke i energetske naknade. Oko 70% prihoda od poreza na energetiku u EU prikupljeni su kroz transport goriva. U šest zemalja članica, transport goriva predstavlja 90% prihoda od energetske takse. Među državama sa niskim udelom transporta goriva u oporezivanju energetike (između 40% i 60%) nalaze se skandinavske države, Italija i Holandija (Danska, Italija, Holandija, Švedska i Finska). S druge strane Grčka je po udelu takse na energetiku u prihodima treća po redu, jer ovi prihodi čine čak 3 % BDP. Isto

tako, Grčka je, imajući u vidu krizu poslednjih nekoliko godina, gotovo udvostručila učešće tih regresivnih javnih prihoda u BDP.

PORESKI MORAL

Svaka država reguliše plaćanje poreza koji su neophodni za funkcionisanje javnih usluga. Ta istorijska obaveza je prisutna u svim društvenim uređenjima već vekovima, ali različiti narodi su do savremenog doba izgrađivali poseban odnos prema obavezi izmirivanja javnih prihoda. Porezi su glavni „fiskalni instrument prikupljanja javnih prihoda u cilju podmirivanja javnih rashoda“ (Glavina i dr., 2018, str. 176), tj. osiguravanje (finansijskog) funkcionisanja svake države. Međutim, negde postoje i neka tzv. „meka“ pravila, determinisana etičkim odnosom prema toj obavezi. Brojni subjektivni i objektivni činioci utiču na odnos stanovništva prema plaćanju poreza, a svojom isprepletanošću i determinisanošću dodatno je komplikuju. Izbegavanje plaćanja poreza zavisi od mnogih faktora poput obrazovne strukture stanovništva, razvijenosti svesti pripadanja određenoj društvenoj zajednici, disciplini poreskih obveznika u izvršavanju građanske dužnosti, stručnosti poreskih organa, efikasnosti kontrole prikupljanja poreza, sankcijama prema nedisciplinovanim obveznicima i svi ti faktori su uzajamno povezani i nadopunjujući. Križanec (2016) smatra se da je poreski moral:

1. relativno visok u skandinavskim državama, Velikoj Britaniji, SAD, Nemačkoj, Švajcarskoj;
2. da se o visokom poreskom moralu ne može govoriti u Francuskoj, Italiji i Španiji;
3. da je nastojanje izbegavanja plaćanja poreza naročito izraženo na Bliskom i Dalekom istoku, u Južnoj Americi, te u nekim afričkim državama.

Prema istraživanju Radojičić,(2013, str. 46) poreska evazija iznosi 5,1% od svetskog BDP-a i došlo se do zaključka da se u svetu na svakih šest zarađenih dolara, više od jednog dolara utaji. Ovaj odnos je najviši u Evropi, gde se utaji više od dolara na svakih pet, a situacija je posebno alarmantna u Grčkoj i Italiji, gde se utaji više od jednog dolara na svakih četiri zarađenih. Poreska utaja je uvek zločin i to ne samo zločin protiv pojedinca, nego je i zločin protiv društva i demokratije.

Prema nekim procenama, 80% španskih kompanija krije novac u poreskim rajeovima. U Španiji je posle smrti Franka, a pre otpočinjanja reformi, bio veoma nizak poreski moral. Prema istraživanju Torgler (2011, str. 34) krajem sedamdesetih godina prošlog veka procenjeno je da oko 40% poreskih obveznika u Španiji izbegava plaćanje poreza, dok je preko 90% svih

španskih poreskih obaveznika prepoznalo postojanje fiskalne prevare. Prijemom u Evropsku ekonomsku zajednicu (prethodnicu EU), poreski moral je umereno rastao. Uticaj socijalnog i društveno-političkog uređenja na poreski moral, očigledan je i u Portugalu koji je imao sličan istorijski kontekst kao i Španija. Uprkos odlivu mozgova (na primer, u Portugalu je veći broj emigranata danas nego tokom šezdesetih godina XX veka kada je na vlasti bio fašistički režim koji je vodio nekoliko ratova protiv svojih bivših kolonija), podaci pokazuju da je ogroman broj nezaposlenih. Ako nezaposlenima dodamo i one koji rade kao sezonski radnici (današnji radnik postindustrijskog globalnog kapitalizma često može računati samo na permanentnu nesigurnost, sa malim platama i penzijama), doći ćemo do zaključka da postoji veliki broj onih kojima je državna pomoć neophodna da bi preživeli. Prema Evrostatu, u južnoj Evropi se nalaze države u kojima je stanovništvo u najvećem riziku od siromaštva, a na vrhu te liste nalaze se Grčka (36% u 2014) i Španija (29,2%) (Patti i dr, 2017, str. 24).

Godine 2010. je tadašnja ministarka finansija Francuske (dosadašnja šefica IMF, a novopostavljena predsednica ECB Kristin Lagard, po kojoj je lista dobila ime) poslala tadašnjem grčkom ministru finansija Jorgosu Papakonstantinuu spisak sa imenima Grka koji izbegavaju porez. Nekoliko godina kasnije pokazalo se da su tri člana porodice Papakonstantinu bila na tom popisu, ali su njihova imena izbrisana, pa su izbegli istragu. Papakonstantinu je porekao bilo kakve zloupotrebe, ali ga je sud proglasio krivim zbog zataškavanja podataka. (Christians, 2014, str. 4) Ipak, neki mehanizmi poreskog postupka i poreske administracije Grčke su pohvalni, poput maksimalne iskorišćenosti podataka kojima raspolažu javna komunalna preduzeća u Grčkoj.

Poreske olakšice su pre krize bile i izdašnije, i koristio ih je širok krug poreskih obveznika. Grčki poreski stručnjaci Mavraganis i Agapitos isticali su kako rastuća brojka oslobođenja od plaćanja poreza, koju država nudi samo određenim društvenim grupama, kod grčkih poreznika stalno potkopava osećaj za pravdu. „Osujećivanje načela pravičnosti osigurava temelj za utaju poreza. Taj stav se najbolje potkrepljuje primerom iz 1995. godine, kada su fiskalna oslobođenja državu koštala 1.000 milijardi drahmi, što znači kako su određene društvene grupe platile manji iznos poreza nego one sa sličnim nivoom prihoda isključivo stoga što su uspele zadržati povlastice koje im daje država“ (Perić i dr, 2012, str. 247). Manjak poreskih prihoda očigledno su namirili drugi poreski obveznici. Razumljivo je da u takvoj nepravilnoj situaciji oni koji ne ostvaruju poreske olakšice radije biraju utaju poreza, čak i ako je reč o poštenim građanima koji se drže zakona. Utaja poreza postaje sredstvo ponovnog uspostavljanja jednakosti. Po Nemcima, do krize je došlo zbog razlika u kulturi i mentalitetu. Ključni faktori su navike, sistem vrednosti i društveni kapital. Novac se zarađuje na bazi zasluga i preduzimljivosti.

Samokontrolu bi trebalo nagrađivati, što ne važi za lenjost i samopovlađivanje. U tom smislu niko nema pravo da osuđuje Nemce i Holandane, nacije koje vredno rade, štede, odriču se, preduzimaju bolne reforme i ulažu u društveni kapital, zbog toga što neće da otplate dugove Grčke, Španije i Italije, koje su malo zarađivale i štedele prekomerno trošile, odlagale bolne reforme i sada izabrale da ne vrate svoje dugove (Radonjić, 2014, str. 133).

ZAKLJUČAK

Ovim radom je dokazana osnovna hipoteza od koje se pošlo kod izrade, a to je da su reforme poreskog sistema severa i juga Evrope uslovljene harmonizacijom propisa unutar EU i dalje zadržale brojne specifičnosti, uslovljene ciljevima koje poreske vlasti žele da ostvare. Premda je rad fokusiran na poresku politiku, svakako se ona ne može posmatrati izdvojeno u odnosu na socijalnu, ekološku i ekonomsku politiku EU i pojedinačne politike nacionalnih zemalja. Nivoi razvijenosti privrednih sistema i raspoloživih resursa umnogome opredeljuju obim i strukturu poreskog zahvatanja. Ipak to su samo neki od faktora koji utiču na uočljive razlike u primeni mehanizama javnih finansija zemalja severa i juga Evrope.

Poređeni su pravni sistemi različitih evropskih regija (Mediterrana i nordijskih zemalja) i dat kratak prikaz poreskih struktura, uz istovremeno poređenje učešća u BDP-u pojedinih poreskih oblika koji predstavljaju sredstva neophodna za finansiranje javnih potreba. U radu je akcenat ne samo na socijalnim aspektima, već i na zakonskim rešenjima u delu evazije poreza, pa se mogu izvući dragoceni zaključci i za regiju zapadnog Balkana. Iskustva drugih zemalja, problem utaje poreza i način kako ga regulišu visokorazvijene severnoevropske zemlje, dragocen su pokazatelj kaznenom pravu Republike Srbije, koje se vrlo često vodi rešenjima iz kazneno-pravnih sistema drugih država. Njihovo iskustvo služi kao uzor pri normiranju pojedinih poreskih odredaba i rešenja (poglavlje 16 u EU pregovorima), a poreska politika ima zadatak da osigura optimalnost u ostvarivanju alokativnih i redistributivnih ciljeva.

Brojni su faktori koji utiču na razlike u primeni mehanizma javnih finansija, pa se tako u industrijskim razvijenim zemljama očekuje da u poreskoj strukturi najveće učešće u javnim prihodima imaju direktni porezi. Međutim, u slučaju severnoevropskog regiona („bogatijeg“ regiona) to nije dokazano. Istovremeno da je u manje razvijenim zemljama (u ovom slučaju mediteranskim zemljama) učešće ovih poreskih oblika mnogo niže, nije dokazano. Naime, premda je učešće prikupljenog poreza na dohodak viši u zemljama severa Evrope, uključujući i korporativne poreze na dobit, mediteranske zemlje tu prednost kompenzuju višim učešćem socijalnih

doprinosa na dohodak i prikupljenim porezima na imovinu. Dakle, skandinavske zemlje, poznate kao velikodušne države blagostanja, nisu među zemljama sa najvišim poreskim opterećenjem rada. Učešće poreza na imovinu u BDP-u u skandinavskim zemljama, niže je od mediteranskih zemalja. Ukoliko u analizu uključimo i monetarnu vrednost prikupljenih javnih sredstava, uvidećemo da se u zbiru prikupljenih novčanih sredstava Skandinavije ne dostiže ni 65% prikupljenih poreza na nepokretnost samo u Španiji, niti 50% prikupljenih samo u Italiji. Da bi se ovaj fenomen razumeo, trebalo bi ekonomsku analizu proširiti i osvrtom na političko-regionalne uzroke.

Shvatanje da su porezi izuzetno efikasno sredstvo za realizaciju različitih ciljeva državne politike, doprinelo je da je u većini zemalja prisutna pojava većih i manjih dopuna poreskog sistema, kao i velikih poreskih reformi. Iako su evidentne promene u poreskim sistemima, generalni trend je da one nisu česte i radikalne. Posebno su konstantne stope na posredne poreze u skandinavskim zemljama gde se pojedine stope dugi niz godina nisu menjale (primer stope PDV u Švedskoj i Danskoj, tabela 6). S druge strane stope poreza na dobit su padale i tu se može pratiti trend prilagođavanja globalnoj poreskoj konkurenciji. Naime, svaka promena u metodama i načinu oporezivanja remeti u većoj ili manjoj meri uslove privređivanja i izaziva potrebe u kojima poreski obveznici mogu izgubiti energiju i volju da se prilagode novonastalim okolnostima. Kao jedna od najznačajnijih okolnosti koja je uticala na izmene u poreskim sistemima je svetska ekonomska kriza, ali i kriza javnog duga kod mediteranskih zemalja.

Analiza različitih aspekata poreskog sistema pokazala je kako se ne može govoriti o postojanju jedinstvenog modela mediteranskog poreskog sistema, niti o skandinavskom modelu države blagostanja, s obzirom da su prisutne specifičnosti kod svake zemlje ponaosob. Nordijske zemlje u mnogo čemu su primer dobro uređenih i prosperitetnih zemalja, ali pregled najviših poreskih stopa, kako na dohodak, tako i na dobit, pokazuje da regija severne Evrope ne prednjači u odnosu na mediteranske zemlje. Analizu bi trebalo dodatno proširiti i izdvajanjima država za socijalne politike kako bi se potvrdilo da li je možda taj aspekt uticao da se skandinavske zemlje nazovu zemljama modernog socijalizma. Govoriti o poreskoj politici pojedinih regiona Evrope, bez daljeg izučavanja brojnih elemenata poreskog sistema kao što su javni rashodi i socijalno delovanje pojedinih faktora zaista nije moguće. Razlike među njima uslovljene su pre svega političkim i privrednim uređenjem, ali na poreski sistem utiču i faktori kao što su poreski moral, obrazovna struktura stanovništva, osećaj pripadnosti, određenoj zajednici, stručnosti poreskih organa, kaznenoj politici i brojni drugi faktori.

SUMMARY

COMPARATIVE ANALYSIS OF TAX SYSTEMS OF SCANDINAVIAN AND MEDITERRANEAN COUNTRIES

Mutual differences between modern tax systems are conditioned by, first of all, the political and economic organizations of the state. Taking into account not only economic, but also social and political specifics of southern and northern Europe, and having in mind three main objects of taxation in the tax system of the country (consumption, income and assets), this paper analyses how structured are tax systems of different European regions. The countries of the north and south of Europe, despite the harmonization of taxes within the EU, are still characterized by numerous specificities in tax systems. Differences arise from combinations of direct and indirect taxes, with the aim of achieving optimal economic growth, macroeconomic stability and more even distribution of income that tax authorities of Scandinavian and Mediterranean countries want to achieve. The share of the collected income tax in GDP, which is higher in the countries of the north of Europe, including corporate income taxes, offset the Mediterranean countries by a higher share of social contributions to income and collecting property taxes. The Scandinavian countries, known as the generous welfare states, show that they are not among the countries with the highest tax burden on labour.

Keywords: the Scandinavian tax system, direct tax, tax morale, indirect taxes, the tax system of Mediterranean countries, dual tax system, net wealth tax

LITERATURA

1. Alvaredo F., (2009) "Top incomes and earnings in Portugal 1936–2005", *Explorations in Economic History*, vol. 46, pg. 404–417.
2. Arsić M., Altiparmakov N., Randelović S., Bučić A., Vasiljević D., Levitas T., (2010) *Poreska politika u Srbiji – Pogled unapred*, USAID Segra projekat, Beograd
3. Arsić S., Obradović J., Stojanović M., (2015) „Analiza nivoa javnog duga u razvijenim i zemljama u razvoju“, *Škola biznisa*, vol. 1/2015, str. 172–186.
4. Burilović L., (2018) *Portugal informacije za potencijalne izvoznike*. Preuzeto 16. aprila 2019. sa <https://www.hgk.hr/documents/hgk-portugalpotencijalno-trziste5af2b4912c83d.pdf>
5. Christians, A., (2014) "Avoidance, Evasion, and Taxpayer Morality", *Washington University Journal of Law and Policy*, Vol. 44, 39. Preuzeto 14. mart 2019. sa <https://ssrn.com/abstract=2417655>

6. Dimić S., (2016) *Savremena pravna rešenja u domenu oporezivanja dohotka fizičkih lica – alternativni modeli*, doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu, Pravni fakultet Niš
7. Drometer M., Frank M., Hofbauer Pérez M., Rhode C., Schworm S. and Stitteneder T., (2018) "Wealth and Inheritance Taxation: An Overview and Country Comparison", *ifo DICE Report* 16 (2), pg. 45–54.
8. Evropska komisija (2018) *Taxation Trends in European Union: Data for EU Member States, Iceland and Norway 2018 Edition*, Publications Office of the European Union, Luxembourg. Preuzeto 19. mart 2019. sa https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/taxation_trends_report_2018.pdf i https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/economic-analysis-taxation/data-taxation_en
9. Glavina D., Dragičević Prtenjača M., (2018) „Kazneno djelo utaje poreza kao oblik porezne evazije s posebnim osvrtom na poslovanje preko poreznih utočišta“, *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, br. IX (1.), Akademija pravnih znanosti Hrvatske, Zagreb, str. 175–208.
10. Isailović Z, (2017) „Pogled na savremene poreske sisteme“, *Pravo i privreda*, br. 55(7-9), Udruženje pravnika u privredi, Beograd, str. 623–641.
11. Križanec J., (2016) *Porezna evazija*, Institut za pravo i finansije, Beograd. Preuzeto 25. maja, 2019. sa <http://ipf.rs/porezna-evazija/>
12. Miletić V., (2015) „Promene direktnih i indirektnih poreskih oblika u procesu reformi fiskalnog sistema Evropske unije“. *Megatrend revija*, 12(1), Megatrend Univerzitet, Beograd, str. 85–103.
13. Munta M., (2014) „Model države blagostanja u političkom životu Skandinavije: stranački sustavi i socijalne politike“, *Politička misao*, 51(3), str. 123-138. Preuzeto 10. aprila 2019. sa <https://hrcak.srce.hr/129732>
14. Patti D., Polyák L., (2017) *Funding the Cooperative City: Community Finance and the Economy of Civic Spaces*, Cooperative City Books, Vienna
15. Perić R., Szilovics C., (2012) „Pravednost i jednakost u sustavima poreza na dohodak“, *Suvremeni pravni izazovi: EU – Mađarska – Hrvatska: Mađarska- Hrvatska, Pečuh-Osijek; EUNICOP, IPA Cross-border Cooperation Programme Hungary-Croatia*.
16. Perović B., (2010) „Ustavno ustrojstvo regionalne države u Španiji“, *Međunarodni problemi*, br. 62, (3), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 489–530.
17. Radojičić S., (2013) *Izbegavanje plaćanja poreza, privredni kriminal i korupcija*, doktorska disertacija, Univerzitet u Kragujevcu, Kragujevac

18. Radonjić O., (2014) „Sukob kultura kao pogrešna premisa za prevazilaženje dužničke krize u Evrozoni“, *Teme*, br. 38.1, Univerzitet u Nišu, Nišu, str. 127–149.
19. Nenadić J., Raičević B., (2005). „Poreski podsticaji u sistemu poreza na dobit - uporedno pravna analiza rešenja u Srbiji i Crnoj Gori“, *Economic Annals* vol. 166, Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd, str. 81–107.
20. Rogers J., Cécile P., (2018) „The Tax Burden of Typical Workers in the EU 28—2016“, Published by New Direction The Foundation for European Reform, Institut Économique Molinari, Paris-Bruxelles, pg. 1–15.
21. Vasiljević, D., (2015) Utvrđivanje osnovice poreza na imovinu u Srbiji Demontiranje jedne zablude, Stalna konferencija gradova i opština, Preuzeto 15. maja, 2019., sa http://www.skgo.org/storage/app/uploads/public/152/095/908/1520959088_EU_Exchange_4_K2_Utvrdjivanje_osnovice_poreza_na_imovinu_analiza_i_preporuke.pdf
22. Silfverberg C., (2002) „The Swedish Net Wealth Tax – Main Features and Problems“, *Scandinavian studies in law* No.44, Stockholm Institute for Scandinavian Law, Stockholm, pg. 367–374.
23. Stojiljković Z., (2015) *Politička sociologija*, Fakultet političkih nauka u Podgorici, Podgorica
24. Svetska banke, *Indikatori svetskog razvoja*. Preuzeto 11. maja, 2019, sa <http://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/>
25. Torgler B., (2011) “Tax Morale and Compliance- Review of Evidence and Case Studies for Europe“, *Policy Research Working Paper*, vol. 5922, World bank, Washington DC, pg. 1–84.
26. The Norwegian Tax Administration <https://www.skatteetaten.no/en/rates/wealth-tax/> i <https://www.skatteetaten.no/en/rates/value-added-tax/?year=2018#rateShowYear>
27. Vuković V., (2015) „Utrživost i kompozicija javnog duga: iskustva razvijenih ekonomija i pouke za Srbiju“, *Finansije*, Broj: 1-6/2015, Ministarstvo finansija, Beograd, str. 104–115.

Ovaj rad je primljen **21.07.2019.**, a na sastanku redakcije časopisa prihvaćen za štampu **25.12.2019.** godine.

Radojko Lukić¹

Ekonomski fakultet, Univerzitet u Beogradu

ANALIZA PROIZVODNIH TROŠKOVA USLUGA U TRGOVINI SRBIJE

SAŽETAK: Kao što je poznato, u distribucionoj trgovini pored “čistih” prometnih odvijaju se i izvesne proizvodne aktivnosti. Po tom osnovu nastaju, pored “čistih” troškova prometa, i proizvodni troškovi. Oni utiču na prodajnu cenu proizvoda. U ovom radu se, pored umerene teorijske analize, empirijski istražuje uticaj proizvodnih troškova usluga na cenu proizvoda i performanse trgovinskih preduzeća, sa posebnim osvrtom na slučaj Srbije. Zaključak je da oni utiču na cenu proizvoda. Uticaj je različit po pojedinim proizvodima. Veći je po prirodi stvari kod prehrambenih nego neprehrambenih proizvoda. Njihov uticaj može se “optimizirati” efikasnim upravljanjem. U tome značajnu ulogu ima primena nove tehnologije, konture digitalne ekonomije.

Ključne reči: troškovi rada, troškovi materijala, logistički troškovi, troškovi pakovanja, opšti troškovi.

UVOD

Problematika troškova u trgovini vrlo je složena. Klasifikacija troškova u trgovini može se izvršiti na različite načine. U zavisnosti od toga da li su prouzrokovani vršenjem “čistih” ili proizvodnih aktivnosti, troškovi u trgovini se dele na: “čisti” troškovi trgovine i proizvodni troškovi. “Čisti” troškovi

¹ rlukic@ekof.bg.ac.rs

trgovine su troškovi u pravom smislu te reči (Lukić, 2018). Oni su prouzrokovani kupoprodajom robe i vođenjem knjigovodstvene evidencije. U proizvodne troškove trgovine spadaju: rad, materijal, logistički troškovi, pakovanje i opšti. Oni utiču na cenu proizvoda i performanse trgovinskih preduzeća. Predmet istraživanja u ovom radu su proizvodni troškovi usluga u trgovini, sa posebnim osvrtom na slučaj Srbije. Svrha i cilj ovog istraživanja je da se utvrdi veličina proizvodnih troškova usluga i njihov uticaj na cene proizvoda u Srbiji. To treba da pruži osnovu menadžerima za efikasnije upravljanje proizvodnim troškovima usluga u trgovinskim preduzećima Srbije. U tome se, pored ostalog, ogleda naučno-stručni doprinos ovoga rada.

Vrlo je bogata literatura posvećena problematici analizi logističkih troškova, kao najvažnija komponente ukupnih proizvodnih troškova u trgovinskim preduzećima (Ferne, 2010; D'Arcy, 2012; Weber, 2019; Pohit, 2019). Međutim, vrlo je malo gotovo i da nema radova koji se celovito bave problemima integrisanog upravljanja proizvodnim troškovima usluga u trgovinskim preduzećima Srbije, kako teorijski, tako i praktično. U ovom radu se, s obzirom na to, nastoji da se što kompleksnije empirijski obradi data problematika, na primeru trgovinskih preduzeća u Srbiji.

Osnovna hipoteza istraživanja u ovom radu je da su proizvodni troškovi usluga značajan faktor cena proizvoda. Njihovim efikasnim upravljanjem može se "optimizirati" njihov uticaj na cene proizvoda.

U skladu sa datom istraživačkom hipotezom, osnovna metodologija istraživanja tretirane problematike u ovom radu je komparativna analiza. Komparacija proizvodnih troškova usluga u trgovini se vrši po elementima, pojedinim zemljama, maloprodajnim formatima (vrstama prodavnica) i kategorijama proizvoda, kao statički, tako i dinamički. Na taj način se stiče potpunija slika o značaju veličine proizvodnih troškova usluga u trgovini. U izvesnoj meri korišćena je i regresiona analiza.

U centru pažnje ovog rada je empirijska analiza proizvodnih troškova usluga u trgovini, sa posebnim osvrtom na Srbiju. Za potrebe datog istraživanja primarni empirijski podaci su prikupljeni iz različitih uporedivih izvora: *Eurostat*; *Amstrong & Association, Inc.; 2019 State of Logistics Report AT Kearney*; *Connecting to compete 2018 : trade logistics in the global economy - the logistics performance index and its indicators*; Agencija za privredne registre Republika Srbije.

TEORIJSKE OSNOVE ANALIZE PROIZVODNIH TROŠKOVA U TRGOVINI

Kao što je poznato, u trgovini pored „čistih“ prometnih troškova nastaju i izvesni proizvodni troškovi. U proizvodne troškove spadaju troškovi rada,

troškovi materijala, logistički troškovi, troškovi pakovanja i opšti troškovi. Po prirodi stvari, od ukupnih proizvodnih troškova u trgovini najveći deo se odnosi na logističke troškove (Kilibarda, 2016). Komponente logističkih troškova su: transport, držanje zaliha, skladištenje, kupčev servis (usluživanje kupaca) i administracija. Od ukupnih logističkih troškova najveći deo se odnosi na transportne troškove. Integrisano upravljanje logističkim procesom i aktivnostima (tj. kroz ceo lanac snabdevanja) u maloprodaji u znatnoj meri pozitivno utiče na veličinu i strukturu logističkih troškova.

Generalno rečeno, značajan je uticaj logističkih troškova na razvoj i performanse nacionalne ekonomije (Pohit, 2019) (Slika 1). U Tabeli 1. prikazano je učešće logističkih troškova u bruto domaćem proizvodu i prihodima selektivnih zemalja.

Slika 1. Dinamika globalnih logističkih troškova



2010 - 2022E Global Logistics Costs & 3PL Revenues (US\$ Billions)

Izvor: Key Takeaways from the 3PL Value Creation Chicago Summit 2017. Armstrong & Association, Inc.; <https://www.3plogistics.com/3pl-market-info-resources/3pl-value-creation-chicago-key-takeaways/> (July 26, 2019)

U Tabeli 1. prikazano je učešće logističkih troškova u bruto domaćem proizvodu (GDP) i prihodima selektivnih zemalja.

Tabela 1. Učešće logističkih troškova u GDP (bruto domaćem proizvodu) i prihodima selektivnih zemalja, 2017.

Zemlja	% logističkih troškova od GDP	% logističkih troškova od prihoda
Nemačka	8,8	10,6
Španija	9,7	10,11
Italija	9,7	10,7
Francuska	9,5	10,6
Švajcarska	8,9	10,4
Ujedinjeno Kraljestvo	8,8	10,6
Kina	14,5	10,3
Japan	8,5	10,6
Rusija	16,1	7,8
Ujedinjene Države	8,2	11,6
Srbija*	2,9	3,05

Napomena: *Autorova kalkulacija na bazi podataka Statističkog godišnjaka Republike Srbije, 2018, Republički zavod za statistiku, i Godišnjeg biltena finansijskih izveštaja, 2018, Agencija za privredne registre Republike Srbije.

Izvor: Global 3PL Market Size Estimates. Amstrong & Associatios, Inc.; <https://www.3plogistics.com/3pl-market-info-resources/3pl-market-information/global-3pl-market-size-estimates/> (July 26, 2019)

U Sjedinjenim Američkim Državama logistički troškovi pokazuju tendenciju porasta (Slika 2). Uzroci tome jednim delom su, po našem mišljenju, rast cena goriva i porast investicija u ekološke održive sisteme kroz ceo logistički lanac vrednosti. U 2018. logistički troškovi u US su iznosili 8,0% od bruto domaćeg proizvoda (Slika 3).

Slika 2. Ligistički troškovi u US

Figure 1
US business logistics costs increased in 2018

US business logistics costs
(\$ billion)

	2018	Yr Yr Diff	5-yr. CAGR
Transportation costs			
Full truckload	298.5	2.0%	3.0%
Less than truckload	71.9	0.3%	3.0%
Private or dedicated	300.9	1.3.1%	2.1%
Motor carrier	669.6	10.1%	6.1%
Parcel	103.6	8.7%	6.0%
Carload	61.4	7.2%	-0.6%
Intermodal	27.0	28.7%	8.7%
Rail	69.4	12.0%	1.0%
Air freight (includes domestic, express, cargo, and express)	76.3	0.2%	3.8%
Water and ports (includes shortfalls, import, and export)	46.7	13.8%	1.5%
Pipelines	63.0	12.7%	12.7%
Subtotal	1,027.4	10.4%	6.5%
Inventory carrying costs			
Storage	15.4	3.2%	3.4%
Financial cost (WACC x total business inventory)	199.5	25.1%	0.0%
Other (obsolescence, shrinkage, insurance, handling, others)	146.1	14.6%	0.0%
Subtotal	361.0	14.0%	3.4%
Other			
Carriers' support activities	18.2	10.3%	4.0%
Shippers' administrative costs	52.1	2.0%	6.3%
Subtotal	70.3	6.2%	4.5%
Total US business logistics costs	1,458.6	11.4%	4.4%

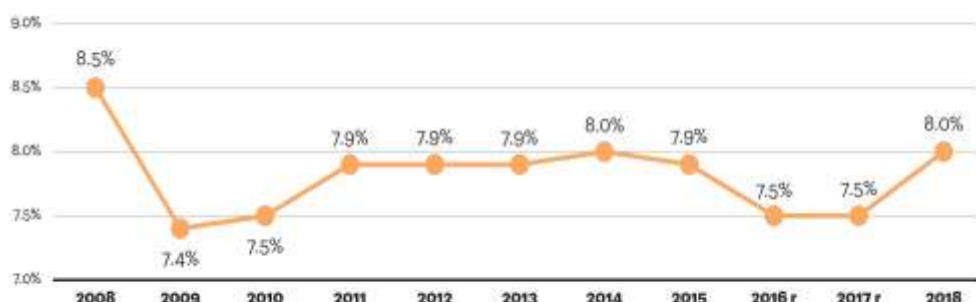
Note: 5-yr. to year-on-year. Water is weighted average cost of capital.
Source: 2018/19 3rd Annual State of Logistics Report (see report Appendix)

Izvor: 2019 State of Logistics Report, AT Kearney;

<https://www.atkearney.com/transportation-travel/state-of-logistics-report> (July 26, 2019)

Slika 3. Logistički troškovi u procentima od bruto domaćeg proizvoda u US

Figure 2

USBLC as percent of nominal GDP

Note: r means revised; see Appendix for details

Source: A.T. Kearney analysis

Izvor: 2019 State of Logistics Report, AT Kearney;

<https://www.atkearney.com/transportation-travel/state-of-logistics-report>
(July 26, 2019)

U posljednje vreme logistički troškovi su se povećavali iz godine u godinu u kompaniji Amazon (Slika 4). Oni su u 2018. iznosili 26,5% od neto prodaje.

Slika 4. Logistički troškovi kompanije Amazon

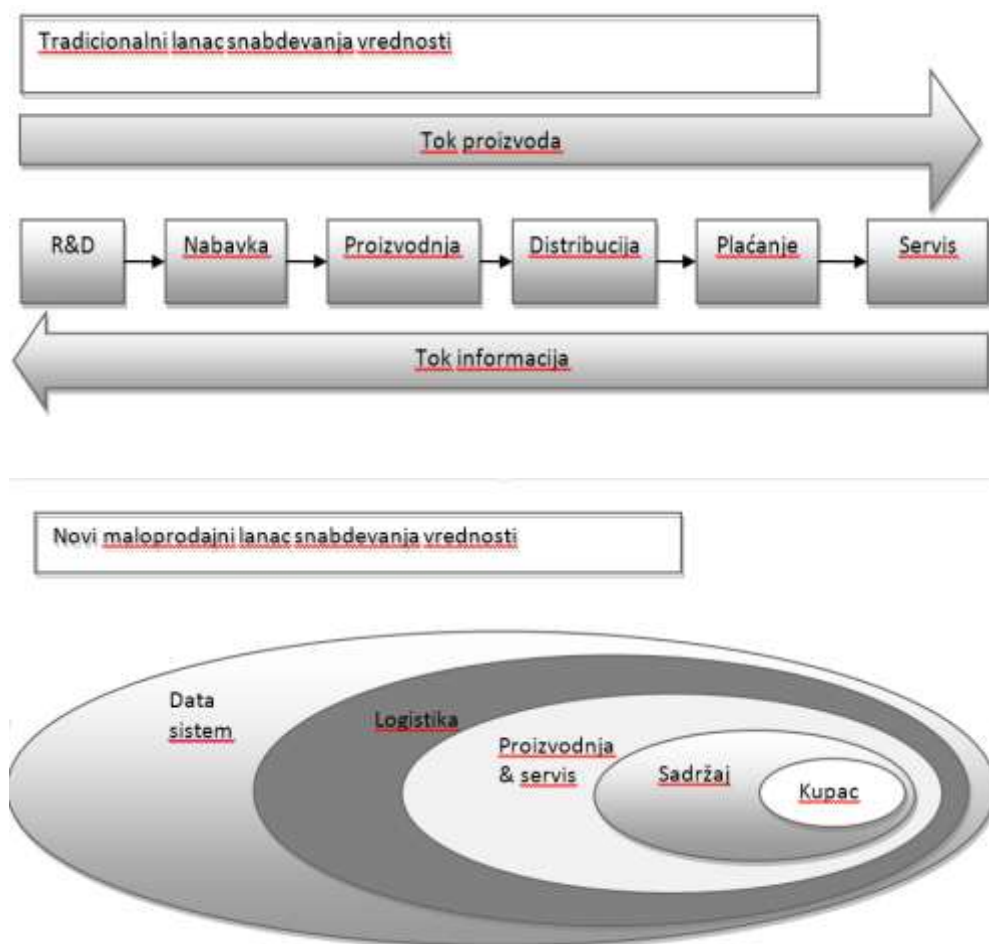


Izvor: <https://www.msn.com/en-us/money/news/amazons-escalating-logistics-costs/ar-BBUePC9> (July 26, 2019)

U uslovima ubrzane digitalizacije celokupnog poslovanja savremene maloprodaje došlo je do transfromacije maloprodajnog lanca vrednosti (Reinartz, 2019; Litke, 2019). Isto tako, i do transfromacije maloprodajnog

logističkog lanca. Na Slici 5. je, ilustracije radi, prikazan tradicionalni i novi lanac snabdevanja u maloprodaji.

Slika 5. Tradicionalni i novi lanac snabdevanja u maloprodaji



Izvor: Deloitte: Transformation of traditional retailer in the era of New retail, Deloitte China, October 2017;

<https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/cn/Documents/cip/deloitte-cn-cip-omni-channel-retail-white-paper-en-171107.pdf> (July 26, 2019)

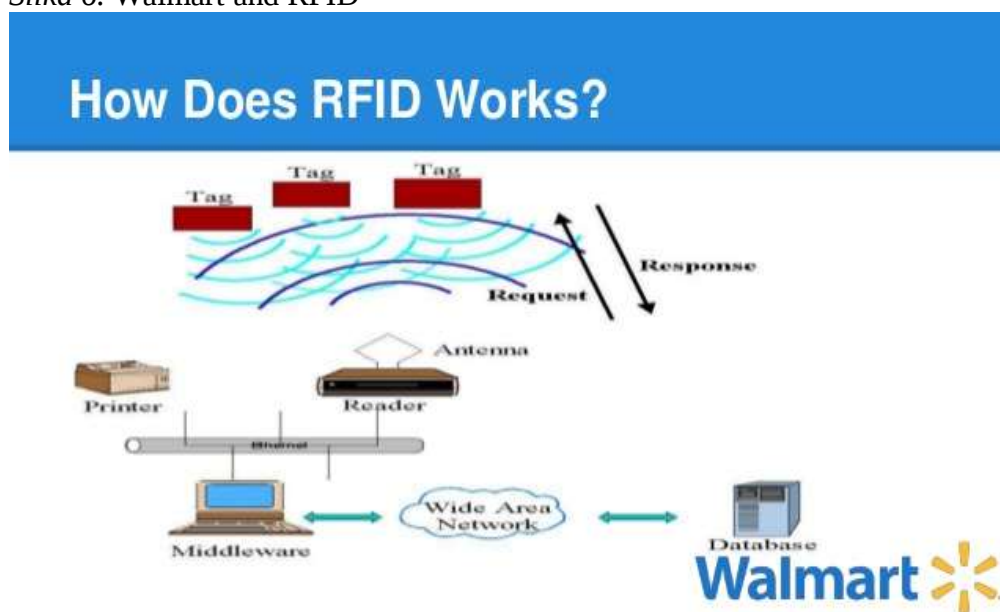
Istraživanjem u praksi utvrđeno je da se značajne koristi ostvaruju od lanca snabdevanja u maloprodaji zasnovan na tražnji (Hüner, 2013). Po tom osnovu ostvaruje se, naime, poboljšanje prodaje 1%-4%, redukcija operativnih

troškova 5%-10% i redukcija zaliha 20%-30% (KPMG The future of retail supply chains, May 2016, p.6;

<https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/pdf/2016/06/The-future-of-retail-supply-chains.pdf>) (July 26, 2019).

Kao što je poznato brojni faktori utiču na veličinu i strukturu logističkih troškova. U novije vreme poseban značaj ima informaciona i komunikaciona tehnologija, radio frekventna identifikacija (Slika 6), *blockchain* (Slika 7). Primena nove tehnologije značajno utiče na smanjenje logističkih troškova, troškova držanja zaliha u maloprodaji. Značajne uštede u logističkim troškovima u maloprodaji se postižu primenom savremenih koncepata upravljanja, kao što su sistem planiranja resursa, *just-in-time*, *lean* koncept (Lukic, 2012), outsourcinga (Lukic, 2012).

Slika 6. Walmart and RFID



Izvor: <https://www.slideshare.net/AchchuthanSeetharan/wal-mart-45668917> (July 26, 2019)

Slika 7. Blockchain at Walmart: Tracking Food from Farm to Fork (Blokčein u Walmart: Putanja hrane od farmera do viljuške)



Izvor: Carlo Gutierrez, "Blockchain at Walmart: Tracking Food from Farm to Fork", Altoros, <https://www.altoros.com/blog/blockchain-at-walmart-tracking-food-from-farm-to-fork/>, (November 21, 2017)

PROIZVODNI TROŠKOVI U TRGOVINI SELEKTIVNIH ZEMALJA

Logistička efikasnost je različita po pojedinim zemljama. U Tabeli 2. prikazan je, primera radi, logistički performansni indeks za selektivne zemlje.

Tabela 2. Logistički performansni indeks selektivnih zemalja

Zemlja	Mean rank (rang)	Mean LPI score, 2012 – 2018 (skore)	% of highest performer (% od najboljih performansi)
Nemačka	1	4,19	100
Švedska	3	4,07	97,2
UK	6	4,01	95,7
Francuska	15	3,86	92,2
Italija	21	3,73	89,2
Slovenija	39	3,29	78,5
Hrvatska	48	3,12	74,4
Srbija	68	2,83	67,7

Izvor: Connecting to compete 2018 : trade logistics in the global economy - the logistics performance index and its indicators;

<http://documents.worldbank.org/curated/en/576061531492034646/Connecting-to-compete-2018-trade-logistics-in-the-global-economy-the-logistics-performance-index-and-its-indicators> (July 26, 2019)

Podaci u datoj tabeli pokazuju da je najniža logistička efikasnost u Srbiji. To se na svoj način odrazilo na veličinu logističkih troškova u Srbiji.

Pod uticajem različitih faktora proizvodni troškovi u trgovini su različiti po pojedinim zemljama. U Tabeli 3. su prikazani proizvodni troškovi u trgovini selektivnih zemalja (iskazani u procentima od prodaje).

Tabela 3. Proizvodni troškovi u trgovini selektivnih zemalja (u procentima od prodaje)

Zemlja	2012	2013	2014	2015	2016	Godišnja stopa rasta (CAGR - Compound Annual Growth Rate)
Nemačka	23,80	23,90	25,17	25,85	25,75	2,74
Španija	25,92	26,59	25,56	26,24	26,23	3,22
Francuska	5,53	5,84	27,95	28,17	28,96	39,44
Hrvatska	26,69	26,73	27,63	27,65	28,26	2,84
Italija	29,41	28,60	28,69	28,13	29,02	0,05
Slovenija	24,09	24,36	23,73	24,59	24,96	2,23
Ujedinjeno Kraljestvo	21,17	21,86	24,60	30,12	30,44	7,54
Srbija					11,49	

Napomena: Autorovo kalkulisanje. Statistika je izračunata pomoću softverskog programa SPSS.

Formula za izračunavanje godišnje stope rasta (CAGR- *Compound Annual*

Growth Rate) je: $CAGR = \left(\frac{EB}{BB} \right)^{\frac{1}{n}} - 1$, gde je EB = krajnji bilans, BB = početni bilans i n = broj godina.

Izvor: Eurostat

Proizvodni troškovi u trgovinu po pojedinim posmatranim zemljama u proseku (u procentima od prodaje) iznose dakle: Nemačka 24,89%, Španija 26,10%, Francuska 19,29%, Hrvatska 27,39%, Italija 28,77%, Slovenija 24,36%, Ujedinjeno Kraljestvo 25,63%. U Srbiji u 2016. proizvodni troškovi u trgovini su iznosili 11,49%. U 2016. u svim posmatranim zemljama, - osim Slovenije i Srbije -, proizvodni troškovi u trgovini su bili veći od proseka. Godišnja stopa rasta proizvodnih troškova u trgovini po pojedinim posmatranim zemljama je: Nemačka 2,74%, Španija 3,22%, Francuska 39,44%, Hrvatska 2,84%, Italija 0,05%, Slovenija 2,23% i Ujedinjeno

Kraljestvo 7,54%. Razlike u veličini proizvodnih troškova trgovine po pojedinim zemljama su uslovljene razlikama u pogledu dominantnosti maloprodajnog formata (vrste prodavnice), kategorije proizvoda (prehrambeni proizvodi, neprehrambeni proizvodi), lokacije, integrisanog sistema lanca snabdevanja, primene savremenih koncepata poslovanja (na primer, *lean* koncept), informacione i komunikacione tehnologije, stepena digitalizacije celokupnog poslovanja, i održivog (ekološkog) lanca snabdevanja.

PROIZVODNI TROŠKOVI USLUGA U TRGOVINI SRBIJE

Logistički troškovi su značajan faktor efikasnosti nacionalne privrede Srbije. U Tabeli 4. je prikazano učešće prihoda saobraćaja i skladištenja u ukupnim prihodima privrede Srbije za 2014 – 2018.

Tabela 4. Učešće prihoda saobraćaja i skladištenja u ukupnim prihodima privrede Srbije, 2014 – 2018.

Godina	Učešće prihoda saobraćaja i skladištenja u ukupnim prihodima privrede Srbije, (%)
2014	5,27
2015	3,76
2016	3,12
2017	3,05
2018	3,25

Napomena: Autorovo kalkulisanje

Izvor: Godišnji bilten finansijskih izveštaja. Agencija za privredne registre Republike Srbije

Podaci u datoj tabeli pokazuju da “logistički troškovi” učestvuju u ukupnim prihodima privrede Srbije sa oko 3,69% (*Mean*), odnosno 3,25% (*Median*). U svakom slučaju to nije zanemarljiva veličina u pogledu njihovog uticaja na efikasnost privrede Srbije.

U daljim istraživanjima problematike proizvodnih troškova u distribucionoj trgovini, posebno ćemo se osvrnuti na uticaj proizvodnih troškova usluga na cene proizvoda i performanse trgovine u Srbiji. U Tabeli 5. su prikazani proizvodni troškovi usluga u trgovini Srbije.

Tabela 5. Proizvodni troškovi usluga u trgovini Srbije, 2015 – 2018.

Godina	% od prodaje
2015	5,64
2016	5,63
2017	5,72
2018	5,85

Napomena: Autorovo kalkulisanje

Izvor: Godišnji bilten finansijskih izveštaja 2016. i 2018, Agencija za privredne registre Republike Srbije.

Podaci u datoj tabeli pokazuju tendenciju povećanja proizvodnih troškova usluga u trgovini Srbije. U procentima od prodaje oni iznose 5,63% – 5.85%. Uzroci povećanja su, pre svega, rast cene goriva i porast investicija u ekološke održive sisteme kroz ceo lanac snabdevanja.

U Tabeli 6. i na Slici 8. su prikazani proizvodni troškovi usluga selektivnih kompanija trgovine u Srbiji.

Tabela 6. Proizvodni troškovi usluga selektivnih trgovinskih kompanija u Srbiji, 2014 -2018. (% od prodaje)

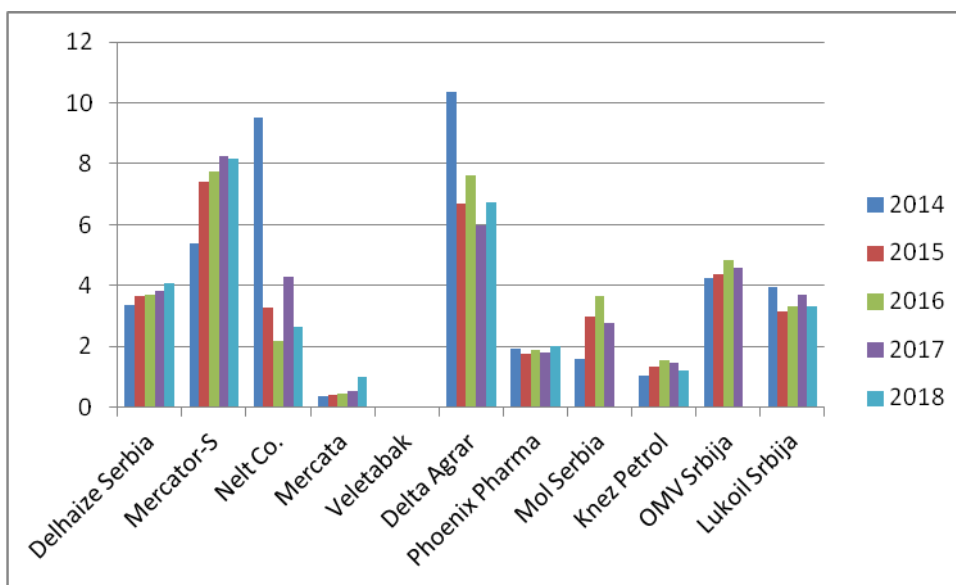
Trgovinska kompanija	2014	2015	2016	2017	2018	Godišnja stopa rasta (CAGR - Compound Annual Growth Rate)
Delhaize Serbia	3,37	3,67	3,69	3,84	4,07	10,2%
Mercator-S	5,39	7,41	7,74	8,27	8,18	13,23%
Nelt Co.	9,51	3,27	2,17	4,29	2,64	-3,3%
Mercata	0,36	0,42	0,45	0,54	1,00	31,46%
Veletabak	0,73	1,22	1,45	1,41	1,83	14,15%
Delta Agrar	10,36	6,68	7,62	5,96	6,73	1,74%
Phoenix Pharma	1,92	1,76	1,87	1,81	1,99	11,03%
Mol Serbia	1,60	2,99	3,64	2,76		39,91%
Knez Petrol	1,02	1,34	1,56	1,45	1,20	5,4%

OMV Srbija	4,25	4,36	4,83	4,60		1,26%
Lukoil Srbija	3,96	3,15	3,32	3,68	3,33	-0,53%
<i>Statistics</i>						
Mean	4.4582	3.2973	3.4855	3.5100	3.4411	
Median	3.9600	3.1500	3.3200	3.6800	2.6400	
Std. Deviation	3.37639	2.20296	2.41870	2.26983	2.50016	
Minimum	.36	.42	.45	.54	1.00	
Maximum	10.36	7.41	7.74	8.27	8.18	

Napomena: Autorovo kalkulisane. Statistika je izračunata pomoću softverskog programa SPSS

Izvor: Agencija za privredne registre Republike Srbije

Slika 8. Proizvodni troškovi usluga selektivnih trgovinskih kompanija u Srbiji



Napomena: Autorova slika

Podaci u datoj tabeli pokazuju da su veći proizvodni troškovi usluga kod trgovinskih kompanija za promet prehrambenih proizvoda (Delhaize Serbia, Mercator-S, Nelt Co.) nego neprehrambenih (Mol Serbia, Knez Petrol, Lukoil Srbija). Proizvodni troškovi usluga su prilično visoki kod prometa poljoprivrednih proizvoda (Delta Agrar). Značajne razlike u veličini

proizvodnih troškova usluga postoje između trgovine na veliko i trgovine na malo. Po pravilu su veći kod trgovine na malo. Sve u svemu, sama priroda proizvoda dominantno utiče na veličinu proizvodnih troškova usluga u trgovini. Poznavanje karakteristika i veličine je značajno za “optimizaciju” proizvodnih troškova usluga u trgovini (Lukić, 2011).

U Tabeli 7. su, u cilju regresione analize, prikazani u apsolutnom iznosu prodaja i proizvodni troškovi usluga selektivnih trgovinskih kompanija u Srbiji za 2018.

Tabela 7. Proizvodni troškovi usluga i prodaja selektivnih trgovinskih kompanija u Srbiji, 2018.

Trgovinska kompanija	Prodaja (u milionima dinara)	Proizvodni troškovi usluga (u milionima dinara)
Delhaize Serbia	100047	4072
Mercator-S	82768	6775
Nelt Co.	75709	2006
Mercata	37058	373
Veletabak	28810	529
Delta Agrar	24640	1659
Phoenix Pharma	43397	864
Knez Petrol	42663	515
Lukoil Srbija	33298	1109

Izvor: Agencija za privredne registre Republike Srbije

Deskriptivna statistika prodaje i proizvodnih troškova usluga je prikazana u Tabeli 8. Prosečna prodaja iznosi 52043 miliona dinara, a proizvodni troškovi usluga 1989 miliona dinara. Proizvodni troškovi usluga veći su dakle u odnosu na prosek samo kod kompanija Delhaize Serbia, Mercator-S i Nelt Co.

Tabela 8. Deskriptivna statistika prodaje i proizvodnih troškova usluga selektivnih trgovinskih kompanija u Srbiji

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
Proizvodni troškovi usluga	1989.1111	2130.42340	9
Prodaja	52043.3333	27013.53563	9

Napomena: Autorovo kalkulisanje na bazi podataka Agencije za privredne registre Republike Srbije pomoću softverskog programa SPSS

U Tabeli 9. je prikazana korelaciona matrica prodaje i proizvodnih troškova usluga selektivnih trgovinskih kompanija u Srbiji.

Tabela 9. Korelaciona matrica prodaje i proizvodnih troškova usluga selektivnih trgovinskih kompanija u Srbiji

Correlations			
		Proizvodni troškovi usluga	Prodaja
Pearson Correlation	Proizvodni troškovi usluga	1.000	.770
	Prodaja	.770	1.000
Sig. (1-tailed)	Proizvodni troškovi usluga	.	.008
	Prodaja	.008	.
N	Proizvodni troškovi usluga	9	9
	Prodaja	9	9

Napomena: Autorovo kalkulisanje na bazi podataka Agencije za privredne registre Republike Srbije pomoću softverskog programa SPSS

Vrlo je značajna korelacija između proizvodnih troškova usluga i prodaje trgovinskih preduzeća u Srbiji.

Pomoću regresione analize ispitaćemo uticaj prodaje na veličinu proizvodnih troškova usluga trgovinskih preduzeća u Srbiji. Regresiona jednačina glasi:

$$Y = a + bX - e,$$

gde je: Y = proizvodni troškovi usluga, X = prodaja, a i b su koeficijenti i e = slučajna greška.

U Tabeli 10. i na Slici 9. su prikazani rezultati regresione analize proizvodnih troškova usluga trgovinskih preduzeća u Srbiji.

Tabela 10. Regresiona analiza proizvodnih troškova usluga trgovinskih preduzeća u Srbiji

Model Summary^b										
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics					Durbin - Watson
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	.770 ^a	.593	.535	1452.18754	.593	10.218	1	7	.015	2.775
a. Predictors: (Constant), Prodaja										
b. Dependent Variable: Proizvodni troškovi usluga										

ANOVA^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	21547690.299	1	21547690.299	10.218	.015 ^b
	Residual	14761940.589	7	2108848.656		
	Total	36309630.889	8			
a. Dependent Variable: Proizvodni troškovi usluga						
b. Predictors: (Constant), Prodaja						

Coefficients ^a									
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations		
		B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part
1	(Constant)	-1172.723	1101.241		-1.065	.322			
	Prodaja	.061	.019	.770	3.197	.015	.770	.770	.770

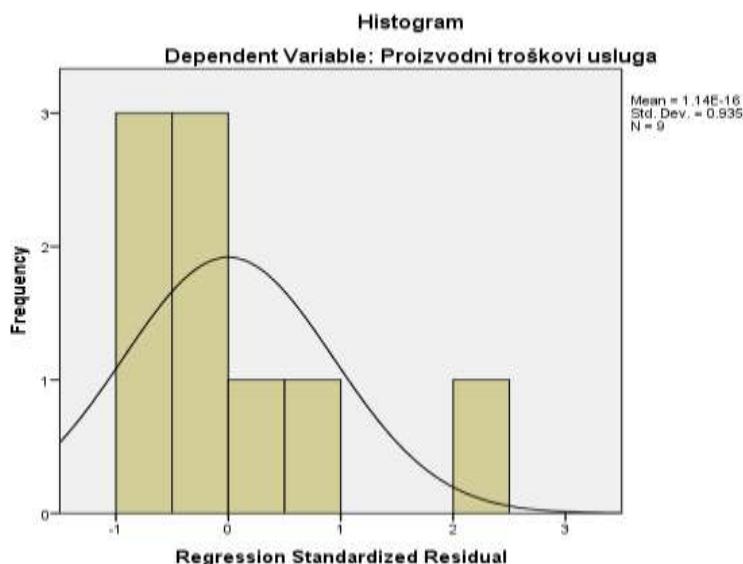
a. Dependent Variable: Proizvodni troškovi usluga

Značajna je korelacija između proizvodnih troškova usluga i prodaje trgovinskih preduzeća u Srbiji (Adjusted R Square .535; Sig. F Change .015). U konkretnom slučaju regresiona jednačina proizvodnih troškova usluga trgovinskih preduzeća u Srbiji je:

$$Y = -1172.723 + .061X$$

Pomoću nje možemo projektovati proizvodne troškove usluga trgovinskih preduzeća u Srbiji za budući posmatrani vremenski period.

Slika 9. Histogram proizvodnih troškova usluga trgovinskih preduzeća u Srbiji



Napomena: Autorova slika

ZAKLJUČAK

U trgovini zbog značajnog učešće u bruto domaćem proizvodu (GDP) i prihodima posebna se pažnja mora posvetiti proizvodnim troškovima usluga. U poslednje vreme troškovi logistike kao najvažnija komponenta proizvodnih troškova u trgovini pokazuju tendenciju porasta u Sjedinjenim Američkim Državama. To je slučaj i kod mnogih drugih zemalja. Poznavanje karakteristika i veličine pretpostavka je za "optimizaciju" proizvodnih troškova usluga u trgovini.

Oni su po prirodi stvari veći kod prodaje prehrambenih nego neprehrambenih proizvoda. Značajni su kod prometa poljoprivrednih proizvoda. Date karakteristike potvrđuju sprovedena empirijska istraživanja na slučaj trgovine Srbije. Korelaciona analiza je pokazala značajnu međuzavisnost između proizvodnih troškova usluga i prodaje u trgovinskim preduzećima Srbije. Oni su, naime, funkcija prodaje.

SUMMARY

ANALYSIS OF PRODUCTION COSTS OF SERVICES IN THE TRADE OF SERBIA

As is well known, in the distribution trade in addition to "clean" traffic, there are also some manufacturing activities. On this basis, in addition to the "pure" costs of transport, production costs also arise. They affect the sales price of the product. In addition to moderate theoretical analysis, this paper empirically investigates the impact of service cost of production on product price and performance of trading firms, with particular reference to the case of Serbia. The conclusion is that they affect the price of the product. The impact varies by product. It is larger in nature than food and non-food items. Their impact can be "optimized" by effective management. The application of new technology, the contour of the digital economy, plays a significant role in this.

Keywords: labor costs, material costs, logistics costs, packaging costs, general costs.

LITERATURA

1. D'Arcy, P., Norman, D. and Shan, S. (June Quarter 2012). Costs and Margins in the Retail Supply Chain. *Bulletin*, 13-22.

2. Fernie, J., Sparks, L. and McKinnon, A.C.(2010).Retail logistics in the UK: past, present and future. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 38(11/12), 894-914.
3. Hüner, A.H., Kuhn, H. and Sternbeck, M.G. (2013). Demand and supply chain planning in grocery retail: an operations planning framework. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 4(7), 512-530.
4. KPMG The future of retail supply chains, May 2016, p.6; <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/pdf/2016/06/The-future-of-retail-supply-chains.pdf> (July 26, 2019).
5. Kilibarda, M.J. (2016). Model obračuna logističkih troškova na području distribucije proizvoda. *Srpska nauka danas*, 1(1), 147-156.
6. Litke, A., Anagnostopoulos, D. and Varvarigou, T. (2019). Blockchains for Supply Chain Management: Architectural Elements and Challenges Towards a Global Scale Deployment. *Logistic*, 3(1),5; <https://doi.org/10.3390/logistics3010005> (July 26, 2019).
7. Lukic, R. (2012). The effects of application of lean concept in retail. *Economia. Seria Management*, 15(1), 88-98.
8. Lukic, R. (2012). Outsourcing in retail. *Economic Review – Journal of Economics and Business*, Vol. X, Issue 1, 63-75.
9. Lukić, R. (2018). *Računovodstvo trgovinskih preduzeća*. Beograd: Ekonomski fakultet.
10. Lukić, R. (2011). *Evaluacija poslovnih performansi u maloprodaji*. Beograd: Ekonomski fakultet.
11. Pohit, S., Gupta, D., Malik, S. and Pratap, D. (2019). Survey of literature on Measuring Logistics cost: A Developing Country's Perspective. MPRA Paper No. 94607, 1-24; https://mpra.ub.uni-muenchen.de/94607/2/MPRA_paper_94607.pdf (July 26, 2019).
12. Reinartz, W., Wiegand, N. and Imschloss, M. (2019). The impact of digital transformation on the retailing value chain. *International Journal of Research in Marketing*, 1-17, <https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2018.12.002> (July 26, 2019).
13. Weber, F. and Schütte, R.(2019). Adomaun-Oriented Analysis of the Impact of Machine Learning – The Case of retailing. *Big Data and cognitive computing*, 3(1),11; <https://doi.org/10.3390/bdcc3010011>.

Ovaj rad je primljen **09.10.2019.**, a na sastanku redakcije časopisa prihvaćen za štampu **13.11.2019.** godine.

dr Slaviša M. Đorđević,¹ profesor strukovnih studija,
Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad

dr Nebojša R. Mitić,² profesor strukovnih studija,
Visoka poslovna škola strukovnih studija, Blace

SPECIFIČNOSTI RAČUNOVODSTVENOG TRETMANA POSLOVNIH KOMBINACIJA (SPAJANJA)

SAŽETAK: Stvaranje novog finansijsko-računovodstvenog entiteta, kao posledica realizovanja odgovarajućeg oblika poslovnih kombinacija (spajanja), nametnula je obavezu, pre svega, računovodstvenim autoritetima da pokušaju definisati pravila i principe na osnovu kojih će se sastaviti bilans novostvorenog entiteta. Rad tokom nekoliko decenija, kako Odbora za standarde finansijskog računovodstva pri Međunarodnoj federaciji računovođa, tako i američkog Odbora za standarde finansijskog računovodstva, imao je za posledicu usvajanje delimično usklađenih standarda kojima se reguliše materija poslovnih kombinacija. O nekim od najznačajnijih karakteristika aktuelnih standarda, ali i o preostalim razlikama između američkih Opšteprihvaćenih računovodstvenih principa (GAAP) i Međunarodnog standarda finansijskog izveštavanja (MSFI) 3 – Poslovne kombinacije, raspravljaćemo detaljnije u ovom napisu.

Ključne reči: Poslovne kombinacije, Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja (MSFI), sticalac, američki Opšteprihvaćeni računovodstveni principi (GAAP), *goodwil*, fer vrednost.

¹ drsdj63@gmail.com

² nebojsamitic@live.com

UVOD

Realizovanje različitih oblika poslovnih spajanja (merdžeri, akvizicije i/ili preuzimanja) ili sprovođenje dezinvestiranja (divestmenta), predstavljaju fenomene koji zaokupljaju pažnju teoretičara i praktičara iz oblasti ekonomije još od kraja XIX veka. Činjenica da realizacija poslovnih spajanja (kombinacija) ima za posledicu formiranje novog izveštajnog entiteta uticala je i na porast interesovanja za navedene procese od strane teoretičara i praktičara iz oblasti računovodstva, kao i na pokušaje formalnog uobličavanja i harmonizacije postupaka koji se primenjuju kako bi se na fer i objektivan način prikazao finansijski položaj novonastalog entiteta. Specifičnosti i karakteristike aktuelnih računovodstvenih standarda koji se bavi poslovnim kombinacijama u fokusu su interesovanja u nastavku ovog napisa.

MEĐUNARODNA PROFESIONALNA RAČUNOVODSTVENA REGULATIVA KOJA SE BAVI POSLOVNIM KOMBINACIJAMA

Pokušaji definisanja pravila za pripremanje, priznavanje i obelodanjivanje informacija u finansijskim izveštajima nakon izvršene poslovne kombinacije vezuju se, najpre, za objavljivanje Mišljenja broj 16 – Poslovna spajanja (*Accounting Principles Board Opinion No. 16, Business Combinations, American Institute of Certified Public Accountants (AICPA)*). Pomenuto Mišljenje je objavljeno oktobra 1970. godine od strane Američkog instituta ovlašćenih javnih računovođa i predstavljalo je osnovni standard kojim je bila uređena problematika sastavljanja finansijskih izveštaja nakon realizovanih transakcija spajanja, pripajanja ili preuzimanja.

Što se Evrope tiče, 1973. godine je formiran Komitet za međunarodne računovodstvene standarde (*International Accounting Standards Comittee – (IASC)*), sa ciljem da se „postigne jednoobraznost računovodstvenih načela, koji se svuda u svijetu koriste za finansijsko izvještavanje u poslovnim i drugim organizacijama.“ (Gray, Needles, 2001., 681) Komitet je formiran od strane računovodstvenih asocijacija Australije, Kanade, Francuske, Nemačke, Japana, Meksika, Holandije, Velike Britanije i Irske, kao i Sjedinjenih Američkih Država. Članstvo u Međunarodnoj federaciji računovođa (*International Federation of Accountants (IFAC)*) od 1983. godine podrazumevalo je i članstvo u Komitetu za Međunarodne računovodstvene standarde. Kada je u pitanju početak rada Komiteta na standardima koji su imali za cilj regulisanje pravila koja se odnose na računovodstveni tretman poslovnih kombinacija on se vezuje za septembar 1981. godine i objavljivanje nacрта standarda Računovodstvo za poslovna spajanja (*Exposure Draft 22*).

Nakon toga, novembra 1983. godine objavljen je Međunarodni računovodstveni standard (MRS) broj 22 Računovodstveno obuhvatanje poslovnih kombinacija. Ovaj standard je zamenjen 1993. godine, kada je objavljen novi Međunarodni računovodstveni standard broj 22 Poslovna spajanja (kombinacije), (*International Accounting Standards (IAS) 22 – Business Combinations*). Revizija ovog standarda je izvršena 1998. godine. U međuvremenu formira se Odbor za međunarodne računovodstvene standarde (*International Accounting Standards Board (IASB)*), koji predstavlja sledbenika Komiteta i nastavlja sa procesom harmonizacije finansijskog izveštavanja, koji „treba da obezbedi nesmetano poslovno komuniciranje putem informacija iz finansijskih izveštaja, pod uslovom da poslovni entiteti u kreiranju istih primenjuju jednoobrazan okvir finansijskog izveštavanja i jedinstvena pravila, principe, smernice, standarde i tumačenja postavljena od strane kompetentnih i međunarodno priznatih profesionalnih organizacija“ (Milutinović, 2015., 3)

Američki Odbor za standarde finansijskog računovodstva (*Financial Accounting Standards Board (FASB)*) 2001. godine usvaja izveštaje broj 141 Poslovna spajanja i broj 142 *Goodwill* i ostala neopopljiva imovina, kojima vrši „najznačajnije i najdrastičnije promene računovodstvene metodologije koja se bavi poslovnim spajanjima“³ i koja se ogleda, pre svega, „u eliminisanju računovodstvenog metoda udruživanja interesa“⁴ za izradu konsolidovanih finansijskih izveštaja aktera uključenih u procese kombinovanja preduzeća i u isključivoj primeni računovodstvenog metoda kupovine (odnosno metoda sticanja – prim. aut.), koji ne dozvoljava amortizovanje *goodwill*-a.“ (Đorđević, 2007., 196) Usvajanje tih izveštaja imalo je za posledicu objavljivanje Nacrta standarda broj 2 (*Exposure Draft 2*) Poslovne kombinacije decembra 2002. godine. Nakon javne rasprave usvojen je u martu 2004. godine Međunarodni standard finansijskog izveštavanja (MSFI) broj 3, Poslovne kombinacije (*International Financial Reporting Standards (IFRS) 3 - Business Combinations*). S obzirom na to da su i nakon usvajanja navedenih izveštaja u SAD-u i MSFI 3 od strane Odbora za međunarodne računovodstvene standarde ostale značajne razlike u računovodstvenoj metodologiji, pokušalo se sa dodatnim usaglašavanjem računovodstvenih pravila u tzv. drugoj fazi projekta poslovne kombinacije, koji je započeo 2005. godine. (Milutinović, 2015., 89)⁵ Aktuelni MSFI 3, koji

³ Ovaj stav vezuje se za *Norman-a N. Strauss-a*, direktora računovodstvenih standarda u *Ernst&Young* i člana odbora za standarde finansijskog računovodstva.

⁴ Opširnije o metodu udruživanja interesa u SAD-u pogledati kod: Rayburn, F. R., Powers, O. S., „A History of Pooling of Interest Accounting for Business Combinations in the United States,“ (www.accountingin.com, datum pristupa 15.12.2017.godine).

⁵ Američki odbor za standarde finansijskog računovodstva i Odbor za međunarodne računovodstvene standarde su potpisali tzv. *Norwalk* sporazum „u kom su oba odbora izrazila

je delimično izmenjen amandmanima iz 2010., 2013. i 2017. godine, usvojen je januara 2008. godine, a početak njegove obavezne primene je od 01.07.2009. godine. Trenutno je u primeni 17 MSFI i 35 MRS za pripremanje, priznavanje, odmeravanje i obelodanjivanje informacija u finansijskim izveštajima privrednog društva, uz još pedesetak njihovih tumačenja i interpretacija (*SIC* i *IFRIC*).⁶

Osim navedenih, bitno je napomenuti i standarde koji su bili usvojeni od strane Odbora za računovodstvene standarde Instituta ovlašćenih računovođa u Engleskoj i Velsu (*Accounting Standards Board, The Institute of Certified Accountants in England and Wales*). Reč je o standardima finansijskog izveštavanja broj 6 Akvizicije i merđžeri i broj 7 Fer vrednosti u računovodstvu za akvizicije (*Fair Values in Acquisitions Accounting*) iz septembra 1994. godine. (Chopping, Skerrat, 1994.)

U našim uslovima, u tadašnjoj SFRJ je postojao projekat izrade Jugoslovenskih računovodstvenih standarda (JRS) i njihovog usklađivanja sa MRS. Bilo je objavljeno ukupno 30 JRS, kao i specifični standard JRS 31 – Profesionalno usavršavanje računovođa, računovodstvena načela i Kodeks etike računovođa. Nakon raspada zajedničke države i formiranja SRJ uvedena je obavezna primena međunarodne profesionalne računovodstvene regulative (MRS i MSFI) počev od 2002. godine. (Zakon o računovodstvu i reviziji, član 1, stav 1)⁷ Zakonskom regulisanju primene međunarodne profesionalne računovodstvene regulative prethodilo je donošenje Odluke o neposrednoj primeni Međunarodnih računovodstvenih standarda u SR Jugoslaviji na Skupštini Saveza računovođa i revizora Jugoslavije 24.12.1998. godine.

RAČUNOVODSTVENI TRETMAN POSLOVNIH KOMBINACIJA PREMA MEĐUNARODNOM STANDARDU FINANSIJSKOG IZVEŠTAVANJA (MSFI) 3

Proces koji je za cilj imao poboljšanje kvaliteta računovodstva za poslovne kombinacije iniciran je objavljivanjem napred pomenutih izveštaja broj 141 Poslovna spajanja i broj 142 *Goodwill* i ostala neopipljiva imovina od

vlastitu posvećenost razvoju visoko kvalitetnih, kompatibilnih računovodstvenih standarda koji će se moći koristiti kako za domicilno, tako i za međunarodno finansijsko izveštavanje.“ Sastanak oba odbora je održan 12.09.2002. godine u mestu *Norwalk*, u državi *Konektikat* (*Connecticut*), SAD.

⁶ Podaci o razvoju MRS 22 i MSFI 3 preuzeti su sa sajta: (www.iasplus.com, datum pristupa 15.12.2017.godine).

⁷ „Uslovi i način vođenja poslovnih knjiga, sastavljanje, prezentacija, dostavljanje i obelodanjivanje finansijskih izveštaja, kao i uslovi i način vršenja revizije finansijskih izveštaja“ se obavljaju ne samo u skladu sa zakonskom već i u skladu sa međunarodnom profesionalnom regulativom.

strane američkog odbora za standarde finansijskog računovodstva 2001. godine. Odbor za međunarodne računovodstvene standarde je, sa svoje strane, u toku 2002. godine započeo proces poboljšavanja MRS 22⁸ kako bi se „postigla suštinska konvergencija (uzajamno približavanje – prim. aut.) između Međunarodnih standarda finansijskog izveštavanja (MSFI) i američkih opšteprihvaćenih računovodstvenih principa (GAAP) o ovim pitanjima.“ (Deloitte, 2008., 1)

Proces usvajanja novog MSFI 3 koji je od 2004. godine zamenio MRS 22 odvijao se u dve faze.

U prvoj fazi projekta Poslovne kombinacije (*Business Combinations - Phase I*) decembra 2002. godine objavljen je Nacrt za diskusiju 2 (*Exposure Draft 2*), u čijem su fokusu bili:

- ❖ Računovodstveni metod za poslovne kombinacije;
- ❖ Načini inicijalnog merenja stečene identifikovane imovine i preuzetih obaveza, ali i potencijalnih obaveza;
- ❖ Priznavanje obaveza za prekid ili smanjenje aktivnosti stečene kompanije;
- ❖ Tretman eventualnog viška fer vrednosti identifikovane neto imovine iznad troškova akvizicije;
- ❖ Računovodstveni postupak za *goodwill* i nematerijalnu imovinu stečenu u transakciji poslovnog spajanja.

Druga faza projekta Poslovne kombinacije (*Business Combinations - Phase II*) bavi se u osnovi odredbama kojima se reguliše računovodstveni metod sticanja. Obe faze projekta imale su kao krajnji rezultat aktuelni MSFI 3 – Poslovne kombinacije koji je usvojen 2004. godine (prva faza), a zatim revidiran 2008. godine (druga faza). Osim ovih promena, izvršene su izmene i u maju 2010. i u decembru 2013. godine. Važno je napomenuti da je deo druge faze projekta koji se odnosi na računovodstveni metod sticanja sproveden kao zajednički projekat sa američkim Odborom za standarde finansijskog računovodstva. Ova faza je imala za rezultat „značajnije promene u američkim GAAP nego u MSFI.“ (*Business combinations and changes...*, p. 3)

Konačno, aktuelni MSFI 3 nije usvojen jednoglasno, jer su dva člana Odbora za međunarodne računovodstvene standarde (*Geoffrey Whittington* i *Tatsumi Yamada*) bili uzdržani kod glasanja.

O najvažnijim promenama koje je MSFI 3 doneo u odnosu na MRS 22 raspravljaćemo detaljnije u nastavku.

⁸ Opširnije o suštini MRS 22 videti kod: Đorđević, S. M., *Poslovne kombinacije...*, str. 145-95.

Identifikovanje sticaoca - Osim suštinske promene računovodstva za poslovne kombinacije, koja se ogleda u eliminisanju metoda udruživanja interesa, MSFI 3 je imao za posledicu i jednu formalnu promenu, koja se ogledala u zameni izraza računovodstvo kupovine, koji se najčešće koristio kod prevoda MRS 22, izrazom računovodstvo sticanja. Ta promena uslovila je potrebu da je u svakoj transakciji poslovnog spajanja bilo potrebno odrediti „sticaoca, čak i kada je priznato da to može biti izuzetno teško.“ (MSFI, 2005., 360)

Za identifikovanje sticaoca predložena je primena uputstva iz MRS 27 Konsolidovani i pojedinačni finansijski izveštaji, kojim se pojam sticaoca određuje kao „entitet koji dobija kontrolu nad stečenim entitetom,“ (MSFI 3, 2009., 30) dok se, sa druge strane, kontrola određuje kao „moć upravljanja finansijskim i poslovnim politikama (stečenog – prim. aut.) entiteta sa ciljem ostvarivanja koristi od njegovog poslovanja.“ (MRS 27, 2009., 13) MRS 27 ne daje detaljnija objašnjenja termina finansijska i poslovna politika, jer se podrazumeva da finansijsku politiku čine odluke vezane za politiku dividendi, odobravanje budžeta, emisiju dužničkih i/ili vlasničkih instrumenata, primenjene računovodstvene politike, i sl., dok poslovnu politiku vezujemo za odluke u vezi sa prodajom, marketingom, proizvodnjom, ljudskim resursima, investicijama, i sl. (Pervan, 2012., 33)

Postojanje kontrole nad stečenim entitetom se najjednostavnije može utvrditi u situacijama kada sticaoc, odnosno „matični entitet poseduje, direktno ili indirektno, preko zavisnih entiteta, više od polovine glasačkih prava u okviru (stečenog – prim. aut.) entiteta, osim ako se, u izuzetnim okolnostima, može jasno dokazati da takvo vlasništvo ne podrazumeva kontrolu.“ (MRS 27, 2009., 14-5) Postojanje kontrole nad stečenim entitetom se može utvrditi i u situacijama kada matični entitet poseduje pola ili manje glasačkih prava stečenog entiteta, ali ima:

- ❖ Moć nad više od polovine glasačkih prava na osnovu sporazuma sa ostalim investitorima;
- ❖ Moć da upravlja finansijskim i poslovnim politikama entiteta na osnovu statuta ili sporazuma;
- ❖ Moć da imenuje ili opozove većinu članova upravnog odbora ili ekvivalentnog upravljačkog tela, a kontrola nad stečenim entitetom je u rukama tog odbora ili tela ili
- ❖ Moć većinskog glasanja na sastancima upravnog odbora ili ekvivalentnog upravljačkog tela, a kontrola nad stečenim entitetom je u rukama tog odbora ili tela. (MRS 27, 2009., 15)

Ukoliko se sticaoc ne može utvrditi na osnovu napred navedenih kriterijuma, tada se za njegovo određivanje mogu primeniti sledeći kriterijumi:

- ❖ Kada se spajanje realizuje prvenstveno isplatom u novcu, entitet koji daje novac je verovatno sticaoc;
- ❖ Kada se transakcija realizuje razmenom udela u vlasništvu, entitet koji emituje vlasničke udele je verovatno sticaoc;
- ❖ Kada je relativna veličina jednog od entiteta uključenih u transakciju (merena prihodom, imovinom ili dobitkom) značajno viša od fer vrednosti drugog učesnika poslovnog spajanja, subjekt čija je fer vrednost viša je verovatno sticaoc ili
- ❖ Ukoliko u transakciji učestvuje više entiteta, određivanje sticaoca zavisi i od toga koji je od entiteta inicirao poslovno spajanje, ali i od veličine svakog entiteta koji se kombinuje. (Pervan, 2012., 31)

Postojanje situacija u kojima bi određivanje sticaoca bilo manje ili više arbitrarno i subjektivno navelo je člana Odbora za međunarodne računovodstvene standarde *Whittington*-a da bude uzdržan prilikom glasanja o MSFI 3. On je smatrao da metod udruživanja interesa nije trebalo da bude ukinut, bez nudiženja alternativnog rešenja. S tim u vezi, predlagao je primenu tzv. metode „novog početka“⁹ (*fresh start method*), koja bi mogla da bude prihvatljiva alternativa, umesto metoda udruživanja interesa. Zbog činjenice da se ovaj metod ne primenjuje ni u jednom pravnom sistemu, kada su u pitanju poslovne kombinacije, Odbor za međunarodne računovodstvene standarde nije prihvatio ovu sugestiju, uz opasku da „poslovne kombinacije na koje bi se mogao primenjivati metod novog početka ne moraju da budu obavezno sve one koje su u skladu sa MRS 22 bile klasifikovane kao ujedinjavanje interesa i računovodstveno obuhvaćene primenom metoda udruživanja interesa.“ (MSFI, 2005., 316)

Utvrđivanje fer vrednosti identifikovane stečene imovine i preuzetih obaveza - Analogno metodu kupovine iz MRS 22, i kod metoda sticanja u skladu sa MSFI 3 se ukupnim troškovima akvizicije, odnosno ukupnom iznosu prenesene naknade suprotstavljaju utvrđene fer vrednosti identifikovane stečene imovine i obaveza na dan sticanja. S obzirom na to da nije bilo nekih značajnijih promena kod aktuelnog MSFI 3 u odnosu na MRS 22 koje se tiču ukupnih troškova akvizicije, na ovom mestu ćemo naglasiti samo, saglasno paragrafu 53 MSFI 3, da troškovi kojima je sticaoc izložen da bi ostvario poslovnu kombinaciju¹⁰ treba da budu izdvojeni iz ukupnog iznosa prenesenih

⁹ Ovaj računovodstveni postupak se obično predlaže za one entitete koji pokušavaju da započnu poslovanje nakon proglašenog bankrotstva.

¹⁰ Troškovi naknada posrednicima u pronalaženju adekvatne ciljne korporacije; naknada za savetodavne, pravne i računovodstvene usluge, kao i usluge procenjivanja i druge profesionalne ili konsultantske usluge; opšti administrativni troškovi i troškovi registrovanja i

naknada i tretirani kao rashodi u periodima u kojima troškovi nastaju. Izuzetak čine troškovi emitovanja dužničkih i vlasničkih hartija od vrednosti (flotacioni troškovi), čiji računovodstveni tretman određuju odredbe MRS 32 i MRS 39.

Za utvrđivanje fer vrednosti identifikovane stečene imovine i preuzetih obaveza primenjuju se odredbe odgovarajućih MRS i MSFI. Osnovne razlike između navedena dva standarda, kada je u pitanju utvrđivanje fer vrednosti, odnose se na nematerijalnu imovinu i potencijalne obaveze. U nastavku izlaganja ćemo se kratko osvrnuti samo na tretman potencijalnih obaveza, dok je o tretmanu nematerijalne imovine detaljnije raspravljano u posebnom napisu (Đorđević, 2016., 136-50).

Način priznavanja potencijalnih obaveza na dan akvizicije pretrpeo je izmene u revidiranom MSFI 3 u odnosu na standard koji je usvojen 2004. godine. Naime, dok je u originalnom MSFI 3 bilo predloženo priznavanje i „mogućih“ potencijalnih obaveza, revidiranim standardom se zaključuje „da potencijalna obaveza preuzeta u poslovnoj kombinaciji treba da se prizna samo ako je to sadašnja obaveza.“ (MSFI 3, 2009., 120)

Računovodstveni tretman goodwill-a - Odredbe MSFI 3 osim što utiču na vrednost *goodwill*-a, tako što nameću potrebu izdvajanja prepoznatljive nematerijalne imovine i njenog posebnog priznavanja i vrednovanja, takođe utiču i na postupak njegovog računovodstvenog obuhvatanja. Naime, dok je MRS 22 predviđao obaveznu amortizovanu priznatog *goodwill*-a u vremenskom periodu koji nije duži od 40 godina, aktuelni MSFI 3 u paragrafu 54 određuje da *goodwill* stečen u poslovnoj kombinaciji treba da se vrednuje po ceni koštanja, umanjenoj za sve akumulirane gubitke usled obezvređenja. Dakle, umesto njegovog amortizovanja, MSFI 3 predlaže testiranje *goodwill*-a radi utvrđivanja umanjenja vrednosti (*impairment test*) jednom godišnje ili češće, ukoliko događaji ili promene okolnosti ukazuju na to da je mogao da bude obezvređen. Eventualni gubitak od umanjenja vrednosti *goodwill*-a priznaje se u bilansu uspeha kao rashod po osnovu obezvređenja vrednosti nematerijalne imovine.

Kod testiranja *goodwill*-a najpre se moraju identifikovati jedinice koje generišu gotovinu (stvaraju novac)¹¹ i izvršiti alokacija *goodwill*-a, ostale imovine i obaveza na te jedinice (MRS 36, 2009., 16). Nakon što se utvrde jedinice koje generišu gotovinu, *goodwill* se mora alocirati na svaku takvu jedinicu ili na više takvih jedinica od kojih se očekuje da će imati koristi od sinergija koje se očekuju kao rezultat poslovnog spajanja. Pri tome nije bitno

emitovanja dužničkih i vlasničkih hartija od vrednosti se taksativno nabrajaju u paragrafu 53 MSFI 3 kao troškovi vezani za sticanje.

¹¹ Jedinica koja generiše gotovinu predstavlja najmanju prepoznatljivu grupu sredstava koja generiše prilive gotovine koji su u najvećoj meri nezavisni od priliva gotovine drugih sredstava ili grupa sredstava.

da li su ostala imovina i obaveze stečene kompanije alocirane na te jedinice ili nisu.

U prvom koraku testa upoređuju se knjigovodstvene vrednosti svake jedinice koja generiše gotovinu i nadoknadivi iznos te jedinice. Ako pri takvom upoređivanju nadoknadivi iznos bude viši od knjigovodstvene vrednosti jedinice koja generiše gotovinu, tada nema gubitka od umanjenja za *goodwill* alociran na tu jedinicu.

Ako je, pak, knjigovodstvena vrednost viša od nadoknadive vrednosti jedinice koja generiše gotovinu, kompanija mora priznati gubitak od umanjenja u bilansu uspeha. Gubitak od umanjenja se mora alocirati na sledeći način u cilju smanjenja knjigovodstvenog iznosa imovine jedinice koja generiše gotovinu: najpre se smanjuje knjigovodstvena vrednost *goodwill*-a koji je alociran na jedinicu koja generiše gotovinu, a zatim se smanjuju knjigovodstvene vrednosti ostale imovine jedinice koja generiše gotovinu prema srazmernom udelu pojedine imovine u ukupnoj imovini jedinice. Nakon što se vrednost *goodwill*-a jednom umanjí odredbe MRS 36 zabranjuju naknadno ispravljanje gubitka od umanjenja vrednosti. Naime, ako se testom na umanjenje vrednosti u tekućoj godini utvrdi gubitak od umanjenja, vrednost *goodwill*-a u tekućoj godini će biti smanjena. Ako u sledećoj godini test umanjenja vrednosti pokaže da je nadoknadivi iznos jedinice koja generiše gotovinu viši od njene knjigovodstvene vrednosti, vrednost *goodwill*-a se ne sme povećavati, već na računu *goodwill*-a ostaje iznos nakon izvršenog umanjenja vrednosti u tekućoj godini. (Pervan, 2012., 103-5)

Ukidanje amortizacije *goodwill*-a bio je jedan od razloga zbog čega su već pomenuti članovi Odbora za međunarodne računovodstvene standarde (*Whittington* i *Yamada*) bili uzdržani prilikom glasanja o tekstu MSFI 3. Oni su smatrali da je amortizacija *goodwill*-a bila dobro utemeljena i dobro shvaćena praksa, te da „amortizacija sa redovnim testiranjem radi utvrđivanja obezvređenja treba da bude obavezan računovodstveni metod za *goodwill* nakon njegovog početnog priznavanja.“ (MSFI, 2005., 362)

Aktuelni MSFI 3 ne pominje izraz „negativni *goodwill*“,¹² niti „dobitak od povoljne kupovine“ (*bargain purchase gain*), niti prihvata njegov računovodstveni tretman iz MRS 22 (MSFI 3, 2009., 145). U svim situacijama u kojima bi učešće sticaoca u neto fer vrednosti stečene imovine, sredstava, obaveza i potencijalnih obaveza bilo više od troška poslovne kombinacije

¹² Negativni rezultat *goodwill*-a predstavlja neznatnu mogućnost i može se pojaviti u tzv. nepravilnim transakcijama, jer poslovni entiteti i njihovi (su)vlasnici generalno ne prodaju imovinu ili poslovanje namerno i voljno po cenama koje su niže od njihovih fer vrednosti, već su to okolnosti (na primer, smrt osnivača ili ključnog rukovodioca) kada preostali (su)vlasnici moraju da prodaju poslovanje brzo, što može rezultirati cenom koja je niža od respektivnih fer vrednosti.

(prenesene naknade), sticaoc bi trebao, shodno odredbama paragrafa 34-36 MSFI 3:

- ❖ Da ponovo proceni utvrđivanje i merenje prepoznatljive imovine, obaveza i potencijalnih obaveza stečene kompanije i merenje prenesene naknade ili troška poslovne kombinacije i prizna svu dodatnu imovinu ili obaveze koji se identifikuju u tom pregledu i
- ❖ Da odmah prizna u bilansu uspeha svaki eventualni višak koji preostane nakon ponovnog procenjivanja.

Ovakvim načinom tretiranja dobitaka od povoljne kupovine izbegnuta je komplikovana procedura za utvrđivanje iznosa za koje je bilo vršeno smanjenje fer vrednosti nemonetarne imovine koja podleže amortizaciji, što je kroz niže amortizacione iznose u budućim obračunskim periodima imalo pozitivan uticaj na nivo izveštajne dobiti (MRS, 2000., 445).

Obelodanjivanje informacija u finansijskim izveštajima - U finansijskim izveštajima koji nastaju primenom računovodstvenog metoda sticanja treba da budu obelodanjene informacije koje omogućavaju njihovim korisnicima da procene prirodu i finansijski efekat poslovne kombinacije tokom izveštajnog perioda ili posle kraja izveštajnog perioda, ali pre nego što je odobreno objavljivanje finansijskih izveštaja.

Shodno odredbama paragrafa B64-B66 sticaoc treba da u konsolidovanim finansijskim izveštajima obelodani sledeće informacije:

- ❖ Naziv i opis stečenog entiteta (ciljne kompanije – prim. aut.);
- ❖ Datum sticanja;
- ❖ Procenat stečenih učešća u kapitalu sa pravom glasa;
- ❖ Razloge za formiranje poslovne kombinacije i opis načina na koji je sticaoc dobio kontrolu nad stečenim entitetom;
- ❖ Kvalitativni opis faktora koji sačinjavaju priznati *goodwill*, kao što su očekivana sinergija od kombinovanja poslovanja stečenog entiteta i sticaoca, nematerijalnu imovinu koja ne ispunjava uslove za zasebno priznavanje, i sl.;
- ❖ Fer vrednost ukupne prenesene naknade na datum sticanja i fer vrednost svake glavne klase naknada na datum sticanja (gotovina; druga materijalna ili nematerijalna imovina; nastale obaveze; učešća u kapitalu sticaoca i metod određivanja fer vrednosti tih instrumenata ili učešća);
- ❖ Iznose priznate na datum sticanja za svaku glavnu klasu stečene imovine i preuzetih obaveza;
- ❖ Za potencijalne obaveze informacije koje zahteva paragraf 85 MRS 37 – Rezervisanja, potencijalne obaveze i potencijalna imovina;
- ❖ Ukupni iznos *goodwill*-a za koji se očekuje da će biti moguće odbiti ga u poreske svrhe;

- ❖ Kod povoljne kupovine iznos svakog dobitka koji je priznat i opis razloga zbog kojih je transakcija rezultirala dobitkom;
- ❖ Za svaku poslovnu kombinaciju u kojoj sticaoc drži manje od 100% učešća u kapitalu u stečenom entitetu na datum sticanja potrebno je obelodaniti iznos učešća bez prava kontrole priznat na datum sticanja i za svako učešće bez prava kontrole u stečenom entitetu odmereno po fer vrednosti, tehniku procenjivanja i ključne inpute u modelu koji je korišćen za određivanje te vrednosti; i sl. (MSFI 3, 2009., 45-7)

Ukoliko je obelodanjivanje bilo koje od napred navedenih informacija zahtevanih u paragrafima koji ih određuje neizvodljivo, sticaoc obelodanjuje tu činjenicu i objašnjava zbog čega je obelodanjivanje neizvodljivo.

Neophodna pretpostavka objektivnosti podataka iz osnovnih finansijskih izveštaja, kako onih sastavljenih na datum sticanja, tako i onih koje će sticaoc prezentovati u narednim obračunskim periodima predstavlja zahtev za poštovanjem principa potpunosti. To podrazumeva da se priznavanje stečene imovine, preuzetih obaveza i potencijalnih obaveza vrši tako što se u konsolidovani finansijski izveštaj sticaoca uključuju i one komponente bilansa (imovina i/ili obaveze) koje stečena kompanija nije prethodno priznavala u svojim finansijskim izveštajima.

Na kraju obrazlaganja suštine MSFI 3 napomenimo još da na ovom mestu nismo raspravljali o računovodstvenom tretmanu učešća bez prava kontrole (manjinskog interesa), iz prostog razloga što je u ovom časopisu već publikovan rad koji se bavi isključivo tom problematikom (Đorđević, Mitić, 2015., 155-66)

Preostale razlike između MSFI 3 i američkih GAAP - Proces konvergencije računovodstvenih standarda koje objavljuje Međunarodna federacija računovođa preko svog Odbora za međunarodne računovodstvene standarde sa američkim Opšteprihvaćenim računovodstvenim principima započeo je potpisivanjem već pomenutog sporazuma u mestu *Norwalk* 2002. godine, dok su Memorandumom o razumevanju iz 2006. godine dogovoreni zajednički projekti Odbora za međunarodne računovodstvene standarde i američkog Odbora za standarde finansijskog računovodstva. Jedan od „dva velika uspjeha“ ovih računovodstvenih asocijacija, koji su se desili 2007. godine, je i objavljivanje „znatno usklađenog standarda o poslovnim kombinacijama.“ (Anić-Antić, Konsuo, 2015., 360-1)¹³

¹³ Osim navedenog, uspehom se smatra i odluka američke Komisije za hartije od vrednosti i berze (*Securities and Exchange Commission*) da ukloni obavezu usklađivanja finansijskih izveštaja sa američkim GAAP za neameričke kompanije čije se akcije kotiraju na berzama, a koje koriste MSFI.

Ipak, i nakon toga ostale su „neke značajne razlike, uglavnom zbog razlika u povezanim standardima koji nisu bili uključeni u pomenuti projekat.“ (Business Combinations and Changes..., 151) One se ogledaju u:

- ❖ različitoj definiciji kontrole – Dok Odbor za međunarodne računovodstvene standarde definiše kontrolu kao moć upravljanja finansijskim i poslovnim politikama entiteta sa ciljem ostvarenja koristi od njihovih aktivnosti, dotle američki Odbor za standarde finansijskog računovodstva kontrolu vezuje za apsolutnu većinu u glasačkim pravima;
- ❖ različitoj definiciji fer vrednosti;
- ❖ različitom načinu priznavanja potencijalnih obaveza – potencijalne obaveze preuzete u poslovnoj kombinaciji prikazuju se u finansijskim izveštajima ukoliko postoji sadašnja obaveza koja proističe iz prošlih događaja i čija se fer vrednost može pouzdano odmeriti (Odbor za međunarodne računovodstvene standarde), dok se kod američkih GAAP-a pouzdano odmeravanje fer vrednosti ne pominje kao kriterijum priznavanja potencijalnih obaveza;
- ❖ različit tretman aranžmana sa zaposlenima u stečenoj kompaniji – priznaju se i vrednuju u skladu sa odredbama odgovarajućih MSFI i GAAP. S obzirom na postojanje razlika u odredbama respektivnih standarda, logično je da će iznosi po kojima će ovi aranžmani biti priznati i vrednovani biti različiti;
- ❖ različit tretman učešća bez prava kontrole (manjinskog interesa) – aktuelni MSFI 3 dozvoljava izbor između dva alternativna postupka računovodstvenog tretmana učešća bez prava kontrole kod svake pojedinačne transakcije, dok Odbor za standarde finansijskog računovodstva predlaže merenje tog učešća isključivo po fer vrednosti.

Osim detaljnije obrazloženih razlika, ostale su i razlike koje se tiču poreza na dobit i gubitka zajedničke kontrole ili značajnog uticaja. S obzirom da o tome nije detaljnije raspravljano kada je obrazlagana suština računovodstvenog metoda sticanja, smatramo da je dovoljno da se na ovom mestu samo pomenu.

ZAKLJUČAK

Prezentovanje objektivnog i fer finansijskog položaja entiteta koji nastaje poslovnim spajanjem predstavljalo je glavnu preokupaciju računovodstvenih autoriteta na početku razvoja standarda sedamdesetih godina XX veka. Prekretnicu u razvoju aktuelnih računovodstvenih standarda čine izveštaji američkog Odbora za standarde finansijskog računovodstva iz 2001. godine, kojima je akcenat stavljen ne samo na objektivan i fer finansijski

položaj novostvorenog entiteta, već i na pokušaje harmonizovanja i usklađivanja dve najznačajnije grupe standarda (MSFI 3 i američkih GAAP). Iako postoje opšteprihvaćeni stavovi o postojanju određenih razlika između navedenih standarda, stav američke Komisije za hartije od vrednosti o uklanjanju obaveze usklađivanja finansijskih izveštaja sa američkim GAAP za neameričke kompanije čije se akcije kotiraju na berzama, a koje koriste MSFI predstavljaju potvrdu da višegodišnji rad računovodstvenih autoriteta na razvoju prihvatljivih i konvergentnih standarda nije bio uzaludan.

SUMMARY

THE SPECIFICS OF ACCOUNTING TREATMENT OF BUSINESS COMBINATIONS

Creation of a new financial and accountnig entity, as a result of the implementation of an appropriate form of business combinations, imposed the obligation, first of all, on the accounting authorities to try to define the rules and principles on the basis on which the balance sheet of the newly created entity will be compiled. Work for several decades by the International Accounting Standards Board at the International Federation of Accountants and the American Financial Accounting Standards Board resulted in the adoption of partially harmonized standards governing the substance of the business combinations. About some of the most significant features of current standards, but also about the remaining differences between US GAAP and International Financial Reporting Standards (IFRS) 3 – Business Combinations, we discussed in more detail in this article.

Key words: Business Combinations, International Financial Reporting Standards (IFRS), acquirer, American General Accepted Accounting Principles (GAAP), Goodwill, Fair Value.

LITERATURA

1. Anić-Antić, P., Konsuo, D., (2015.), „Važnost konvergencije US GAAP-a i MSFI-a za kotirajuće kompanije,“ *Ekonomski pregled* 66/2015, Časopis hrvatskoga društva ekonomista, Zagreb.
2. Business combinations and changes in ownership interests, A guide to the revised IFRS 3 and IAS 27, Deloitte Touche Tohmatsu, 2008., p. 1. (www.iasplus.com, datum pristupa 03.04.2018. godine).

3. Business combinations – Phase I (www.iasplus.com, datum pristupa 03.04.2018. godine).
4. Business combinations – Phase II (www.iasplus.com, datum pristupa 03.04.2018. godine).
5. Chopping, D., Skerratt, L., (1994.), *The Application of FRS 6 & 7: Acquisition and Mergers and Fair Values in Acquisition Accounting*, Accountancy Books, The Institute of Chartered Accountants in England and Wales, London.
6. Đorđević, S. M., (2007.), *Poslovne kombinacije – Računovodstveni aspekt*, monografija, Ekonomski fakultet Priština-Kosovska Mitrovica.
7. Đorđević, S. M., (2016.), Računovodstveni tretman nematerijalne imovine u poslovnim spajanjima, *Računovodstvo 1/16*, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd.
8. Đorđević, S. M., Mitić, N., (2015.), Specifičnosti računovodstvenog tretmana učešća bez prava kontrole (manjinskog interesa) u poslovnim spajanjima, *Poslovna ekonomija 2/2015*, Časopis za poslovnu ekonomiju, preduzetništvo i finansije, broj 2/2015, Univerzitet Educons, Sremska Kamenica.
9. Gray, S. J., Needles, B. E. Jr., (2001.), *Finansijsko računovodstvo: Opšti pristup*, (prevod), Savez računovođa i revizora Republike Srpske, Banja Luka.
10. MRS 2000 (prevodi), Hrvatska zajednica računovođa i finansijskih djelatnika, Zagreb.
11. Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja, (2005.), Prva knjiga, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd.
12. Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja, (2009.), Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd.
13. Milutinović, S., (2015.), *Savremeni trendovi u harmonizaciji finansijskog izveštavanja*, doktorska disertacija, Ekonomski fakultet, Subotica.
14. Moehrle, S. R., Reynolds-Moehrle, J. A., (2001.), „Say Good-Bye to Pooling and Goodwill Amortization.“ *Journal of Accountancy*, 9/2001. (www.journalofaccountancy.com, datum pristupa 14.03.2018. godine).
15. Pervan, I., (2012.), *Računovodstvo poslovnih spajanja*, RRIF plus d.o.o, Zagreb.
16. Rayburn, F. R., Powers, O. S., „A History of Pooling of Interest Accounting for Business Combinations in the United States,“ (www.accountingin.com, datum pristupa 15.12.2017.godine).
17. Zakon o računovodstvu i reviziji, član 1. stav 1, „Sl. list SRJ,“ broj 71/02.
18. www.iasplus.com, (datum pristupa 15.12.2017.godine).

Ovaj rad je primljen **10.04.2019.**, a na sastanku redakcije časopisa prihvaćen za štampu **05.11.2019.** godine.

dr Sandra Zajmi,¹ Profesor strukovnih studija

Visoka strukovna škola za ekonomiju i upravo, Beograd

PRINCIPI TRANSPARENTNOG FINANSIJSKOG IZVEŠTAVANJA KAO OSNOV KONTROLE KVALITETA FINANSIJSKIH IZVEŠTAJA

SAŽETAK: Finansijsko izveštavanje je od velikog značaja za investitore i druge učesnike na finansijskom tržištu, kroz odluke vezane za alokaciju njihovih resursa kao i za regulatorna tela i mnoge druge korisnike. Poverenje svih ovih korisnika u transparentnost, integritet i kvalitet finansijskog izveštavanja je od suštinske važnosti za globalnu finansijsku stabilnost i uravnotežen ekonomski rast. Finansijska kriza, čije se posledice osećaju i dalje, izložila je slabosti u računovodstvenim standardima i njihovoj primeni. Ove slabosti smanjuju kredibilitet finansijskog izveštavanja, koje doprinose opštem gubitku poverenja u finansijski sistem. U nameri identifikovanja ključne uloge opšte svrhe finansijskog izveštavanja, koju ono ima za finansijski sistem, izdvojena su četiri principa od strane tela FCAG (savetodavna grupa za finansijsku krizu), koja finansijsko izveštavanje mora da ispuni. Principi transparentnog finansijskog izveštavanja su sledeći: Efektivno finansijsko izveštavanje, Ograničenja u finansijskom izveštavanju, Približavanje računovodstvenih standarda i Nezavisnost i odgovornost donosioca računovodstvenih standarda. Poboljšanja u standardima koji povećavaju transparentnost i smanjuju kompleksnost, mogu da pomognu i obnove poverenje učesnika na finansijskom tržištu i na taj način služe kao katalizator za povećanu finansijsku stabilnost i ekonomski rast.

¹ sandra.zajmi@gmail.com

Iz tog razloga, rad se prevashodno bavi pitanjima uspostavljenih standardizacije, ali i kontrole kvaliteta finansijskih izveštaja u savremenim uslovima.

Ključne reči: standardizacija, kontrola kvaliteta, finansijski izveštaji, internacionalizacija poslovanja, transparentno finansijsko izveštavanje.

UVOD

Kao rezultat globalne finansijske krize, došlo je i do velikog uticaja na računovodstvo i finansije što dovodi i do implikacije na svetske ekonomije. Sve pomenuto dovelo je i do nedostatka resursa za merenje snage postojećih pozicija finansijskih institucija. Zbog takvih negativnih uticaja na računovodstvo, Odbor za međunarodne računovodstvene standarde i Odbor za standarde finansijskog računovodstva (IASB), objavili su dopunske korake kao odgovor na globalnu finansijsku krizu, nakon njihovog zajedničkog sastanka u Londonu 23. i 24. marta 2009. godine.

Ovi postulati su pomogli da se uspostavi adekvatna forma finansijskih izveštaja u kontekstu finansijske krize. U prethodno važećoj formi bilansa stanja, nije bilo prostora za odražavanje nekih bitnih ekonomskih događaja kao što je inflacija/deflacija, rast akcija, fluktuacije valuta, kamatnih stopa i promena vrednosti hipoteka, ali u predloženoj reformi finansijskih izveštaja, dolazi do značajnih izmena na osnovu računovodstvenih implikacija. IASB je ustanovljen da donosi i objavljuje jedinstven skup globalnih računovodstvenih standarda, koji su od javnog interesa i koji obezbeđuju visok kvalitet finansijskih izveštaja opšte namene. S obzirom na cilj, IASB održava širok spektar javnih konsultacija i traži saradnju interkontinentalnih i nacionalnih organa širom sveta. Od 1973. godine, i u SAD je osnovan odbor za standarde finansijskog računovodstva, organizacija u privatnom sektoru za uspostavljanje standarda finansijskog računovodstva i izveštavanja.

Ovi standardi objavljuju i način pripreme finansijskih izveštaja i autoritativno su priznati kao primarni od strane Komisije za hartije od vrednosti i Američkog instituta za ovlašćene javne računovođe. Svi ovi standardi, objavljeni kako od strane IASB, tako i od FASB, su neophodni za funkcionisanje finansijskog izveštavanja za potrebe investitora, kreditora, revizora i drugih koji se oslanjaju na pouzdane, transparentne i uporedive ekonomske i finansijske informacije. Ova dva odbora su se složila da rade zajedno i ekspeditivno u cilju usaglašenja standarda koji se bave aktivnostima vanbilansnih aktivnosti i obelodanjivanja i procenjivanja finansijskih instrumenata. Oni takođe rade i na analizi objavljivanja kreditnih gubitaka u

okviru projekta finansijskih instrumenata. Osim toga, odbori su se složili da izdaju predloge o zameni svojih standarda vezanih za finansijske instrumente sa zajednički donesenim standardom. Odbori će nastaviti da se oslanjaju na ekspertizu koju obezbeđuje savetodavna grupa za finansijsku krizu (FCAG), visoko rangirano savetodavno telo formirano u svrhe usmerenja odbora ka zajedničkom odgovoru na finansijsku krizu.

FCAG je zadužen za razmatranje kako mogu poboljšanja iz sfere finansijskog izveštavanja pomoći da se poveća poverenje investitora u finansijska tržišta i traži da se identifikuju značajna računovodstvena pitanja, koja zahtevaju neposrednu pažnju zajednice ili duži period razmatranja.

Teme o kojima se naročito raspravlja uključuju, između ostalog, upotrebu fer vrednosti u računovodstvu, pitanja rezervisanja i druga pitanja vezana za vođenje vanbilansne aktive, u prvom redu tretiranje vozila u vanbilansnoj aktivu. FCAG je takođe bio uključen u istraživački nadzor nad odborima, određivanje procesa donošenja standarda u vanrednim situacijama, kao i u istraživanje koristi od približavanja standarda ova dva odbora. Kao deo svog rada, FCAG razmatra razne studije u vezi sa finansijskom krizom, kao što su američka studija Komisije za hartije od vrednosti o metodi “*market-to market*”, kao i mnoge druge studije i radove iz različitih zemalja i različitih računovodstvenih tela.

Sve svetske zajednice treba da sarađuju u uspostavljanju finansijskih standarda, budući da sve više i više zemalja usvajaju MSFI. Koraci koji su relevantni treba da podrže težnju zajedničkog pristupa ka nastojanju da sveukupni cilj, između ostalog, bude i traženje načina za usaglašavanje između Međunarodnih standarda finansijskog izveštavanja (MSFI) i američkih opšte prihvaćenih računovodstvenih principa (GAAP).

U oblastima kao što je računovodstvo, preterane zakonodavne mere mogle bi izazvati suprotan efekat. Izdavanje uputstva koji bi rezultirali u čisto mehaničkom prihvatanju pravila posle mogu biti recept za katastrofu.

Ako se napredak može postići kroz konsultativni proces, to bi trebalo da bude moguće na način da i javni a i privatni sektor mogu da doprinesu razvoju pojedinih standarda, i to od početne faze postavljanja standarda. Budući da većina razvijenih zemalja teži nekom obliku finansijskog povezivanja, vlasti bi, takođe, trebalo da daju podršku novim standardima, jer su izdati od strane međunarodne računovodstvene institucije.

Globalna finansijska kriza dovela je do potrebe preispitivanja upravljanja, praksi i standarda mnogih učesnika na ekonomskom i finansijskom tržištu. Poverenje u transparentnost, integritet i kvalitet finansijskog izveštavanja je izuzetno važno za globalnu finansijsku stabilnost i ekonomski rast.

PRINCIPI TRANSPARENTNOG FINANSIJSKOG IZVEŠTAVANJA

Prilikom razmatranja načina unapređenja kvaliteta finansijskog izveštavanja u uslovima finansijske krize, FCAG je usmerio pažnju prvenstveno na pitanja koja se odnose na finansijske institucije zbog njihovog centralnog mesta u krizi. Međutim, mi verujemo da se mnogi od njihovih zaključaka i preporuka generalno mogu primenjivati na sve poslovne subjekte. U nameri identifikovanja ključne uloge opšte svrhe finansijskog izveštavanja, koju ono ima za finansijski sistem, izdvojena su četiri principa koja finansijsko izveštavanje mora da ispuni, ako se ima namera da finansijsko izveštavanje ispuni pomenutu ulogu. Verujemo da je finansijska kriza istakla važnost ovih principa. Principi transparentnog finansijskog izveštavanja su sledeći:

1. *Efektivno finansijsko izveštavanje* - Finansijsko izveštavanje igra integralnu ulogu u finansijskom sistemu i nastoji da obezbedi nepristrasne, transparentne i relevantne informacije o ekonomskim performansama i stanju preduzeća. Efektivno finansijsko izveštavanje zavisi od kvaliteta računovodstvenih standarda, kao i njihove dosledne primene ali i uloge nezavisne revizije u kontroli primene pomenutih standarda.

Finansijsko izveštavanje je od velikog značaja za investitore i druge učesnike na finansijskom tržištu, kroz odluke vezane za alokaciju njihovih resursa kao i za regulatorna tela i mnoge druge korisnike.

Poverenje svih ovih korisnika u transparentnost, integritet i kvalitet finansijskog izveštavanja je od suštinske važnosti za globalnu finansijsku stabilnost i uravnotežen ekonomski rast. Tamo gde se nacionalni standardi razlikuju od Međunarodnih računovodstvenih standarda ili američkih opšteprihvaćenih računovodstvenih principa, ili dolazi do neusaglašenosti ovih dvaju vrsti računovodstvenih standarda, na način na koji mogu imati značajne efekte na finansijske izveštaje, efekti takvih razlika bi trebalo da budu obelodanjeni tako da ne ugrožavaju transparentnost i integritet finansijskog izveštavanja. Bez obzira što se finansijska kriza dogodila pre više od deset godina, posledice se, posebno u manje razvijenim zemljama, još uvek osećaju, pa ne možemo sagledati pravu sliku i finalni rezultat iste, ipak već sada se čini jasno da računovodstveni standardi nisu koren ili uzrok finansijske krize.²

² Videti, na primer, Izjavu predsednika Radne grupe o finansijskim tržištima (*Policy Statement of the President's Working Forum*), potom Izveštaj Foruma za finansijsku stabilnost (Financial Stability Forum) pod nazivom "Unapređenje tržišta i institucionalna otpornost", (april 2008), Izveštaj Komisije za hartije od vrednosti-SAD Izdanje broj 33-8975, Izveštaj i preporuke Shodno članu 133 za vanredne ekonomske stabilizacije (2008); Studija o Mark-to-market principu (30. decembar, 2008) i Izveštaj Komiteta za tržišta kapitala pod nazivom "Globalna

U isto vreme, jasno je da je kriza izložila slabosti u računovodstvenim standardima i njihovoj primeni. Ove slabosti smanjuju kredibilitet finansijskog izveštavanja, koje doprinose opštem gubitku poverenja u finansijski sistem. Slabosti prvenstveno uključuju: (1) teškoće u primeni fer vrednosti (“*mark-to-market*”) na nelikvidna tržišta, (2) odloženo priznavanje gubitaka u vezi sa kreditima i drugim finansijskim instrumentima od strane banaka, osiguravajućih društava i drugih finansijskih institucija, (3) pitanja u vezi širokog spektra vanbilansnih finansiranja, posebno u SAD; i (4) izuzetnu kompleksnost računovodstvenih standarda vezanih za finansijske instrumente, uključujući kao problem i više pristupa za priznavanje obezvređenja sredstava. Neke od ovih slabosti su takođe naglasile oblasti u kojima se Međunarodni Standardi Finansijskog Izveštavanja (MSFI) i američki opšteprihvaćeni računovodstveni principi (US GAAP) značajno razilaze.

Zagovornici upotrebe fer vrednosti ne poriču da zaista *Mark-to-market* računovodstvo prikazuje fluktuacije na tržištu, ali oni istovremeno tvrde da je cikličnost ovih ciklusa životna činjenica i da korišćenje fer vrednosti ne pogoršava ove cikluse. Štaviše, oni tvrde da je upotreba fer vrednosti, koja je u skladu sa standardima, uslovila tzv. “rano upozoravanje”, odnosno rane signale otkrivajući nepravilnosti na tržištu sa “naduvanom” vrednošću imovine. Po njihovom mišljenju, ovo je doprinelo blagovremenom prepoznavanju problema i ublažavanju krize.

Bez obzira na konačni ishod debate o fer vrednosti, malo je verovatno da su računovodstveni standardi doveli do potcenjivanja vrednosti finansijskih sredstava.

Bitno je znati, da bez obzira na važnost samih standarda i principa, poboljšanja u računovodstvenim standardima ne mogu da predstavljaju “lek” za finansijsku krizu rešavanjem osnovnih ekonomskih pitanja i pitanja upravljanja (na primer, preterano preuzimanje rizika ili smanjenje kapitalizacije bankarskog sektora).

Međutim, kako je pokazala i pozitivna reakcija tržišta na objavljivanje rezultata američkih stres testova, poboljšanja u standardima koje povećavaju transparentnost i smanjuju kompleksnost mogu da pomognu i obnove poverenje učesnika na finansijskom tržištu i na taj način služe kao katalizator za povećanu finansijsku stabilnost i ekonomski rast.

2. Ograničenja u finansijskom izveštavanju - Iako efikasno finansijsko izveštavanje omogućava ispunjenje zahteva o neophodnoj opreznosti i transparentnosti tržišta, investitori, analitičari, regulatori i drugi ne

finansijska kriza: Plan za regulatornu reformu” (maj 2009). Ovi izveštaji sadrže sve neophodne preporuke za poboljšanje računovodstvenih standarda, i nijedan od njih ne navodi samo računovodstvo kao uzrok finansijske krize, nego ukazuju na niz drugih faktora i uzroka.

mogu da se oslone samo na informacije koje ono pruža. Svi korisnici treba da prepoznaju ograničenja finansijskog izveštavanja: finansijski izveštaji daju samo snimak u vremenu ekonomske performanse i ne mogu da obezbede savršen uvid u efekte makro-ekonomskog razvoja. Finansijsko izveštavanje zavisi od seta pouzdanih podataka, kao i od dobrog funkcionisanja tržišta koja imaju odgovarajuću infrastrukturu, kao i od načina korišćenja od strane finansijskih institucija i drugih privrednih subjekata u svrhe pravilnog sprovođenja procesa vezanih za verifikaciju vrednosti i drugih aspekata vrednovanja imovine i obaveza.

Finansijsko izveštavanje pruža samo informacije o performansama poslovanja u određenom vremenskom periodu, odnosno o stanju poslovanja u određenom trenutku. Posebno u turbulentnim vremenima, finansijske informacije mogu biti zastarele kada se, ili ubrzo nakon što se i produkuju. Shodno tome, pri donošenju odluka o alokaciji resursa, finansijski učesnici na tržištu trebaju da "gledaju i dalje od brojeva" u finansijskim izveštajima, uzimajući u obzir i druge relevantne kvalitativne i kvantitativne informacije, uključujući trendove performansi, podatke iz grane ili delatnosti (nacionalne i globalne), podatke o nepriznatim nematerijalnim ulaganjima, faktorima rizika kao i informacije o strategiji i kvalitetu upravljanja i rukovođenja.

Neke od najvažnijih preporuka koje proističu iz ovog principa, možemo izdvojiti na način kako sledi:

- Korisnici finansijskih izveštaja bi trebalo da znaju ograničenja finansijskog izveštavanja i ne bi trebalo da isključuju sopstveni sud kao ni *due dilligence*.
 - Privredni subjekti, posebno finansijske institucije, treba da koriste efektivne procese usklađivanja vrednosti i da na svaki mogući način unaprede svoje postupke u vrednovanju imovine i obaveza. Da bi verifikacija vrednosti bila najpouzdanija, ova funkcija bi trebalo da, kad god je moguće, da bude potpuno nezavisna od prodaje, trgovine i drugih komercijalnih funkcija.
3. *Približavanje računovodstvenih standarda* - Zbog globalne prirode finansijskih tržišta, veoma je važno da se postigne jedan skup visoko kvalitetnih, na svetskom nivou usaglašenih standarda finansijskog izveštavanja koji pružaju dosledne, nepristrasne, transparentne i relevantne informacije, bez obzira na geografsku lokaciju izveštajnog entiteta.

Čak i ako su računovodstveni standardi usaglašeni, razlike u finansijskom izveštavanju mogu da proizilaze iz razlika u nacionalnim ili regionalnim standardima revizije, ili razlike u njihovoj primeni. Iz tog razloga je važno naglasiti da odgovarajuće međunarodne organizacije moraju da

obrate pažnju i da usaglaise divergentna rešenja te dođu do zajedničkog tumačenja.

4. *Nezavisnost i odgovornost donosioca računovodstvenih standarda* - Da bi se razvili standardi koji su nepristrasni i visokog kvaliteta, kreatori računovodstvenih standarda moraju imati visok stepen nezavisnosti od neopravdanih komercijalnih i političkih pritisaka, ali oni takođe moraju imati visok stepen odgovornosti u toku procesa donošenja standarda, uključujući i široki spektar konsultacija sa različitim interesnim grupama, a sve u funkciji sprovođenja i obavljanja posla u svrhe javnog interesa.

Da bi zaštitio svoju nezavisnost od neopravdanog uticaja, IASB mora da ima stalnu strukturu finansiranja u okviru koga se izdvajaju dovoljna sredstva, pod uslovom da se sredstva izdvajaju na pravedan način i po adekvatnim osnovama.

U svrhe ojačavanja autoriteta, sastav Nadzornog odbora bi trebalo da bude proširen te da geografski uključuje regulatore iz šireg spektra nacija.

ZAKLJUČAK

Globalna finansijska kriza dovela je do potrebe preispitivanja upravljanja, praksi i standarda mnogih učesnika na ekonomskom i finansijskom tržištu. Poverenje u transparentnost, integritet i kvalitet finansijskog izveštavanja je izuzetno važno za globalnu finansijsku stabilnost i ekonomski rast. U oblastima kao što je računovodstvo, preterane zakonodavne mere mogle bi izazvati suprotan efekat. Samim tim, i izdavanje uputstava i standarda, koji bi rezultirali u čisto mehaničkom prihvatanju pravila posle mogu biti recept za katastrofu. Svi ovi standardi, objavljeni kako od strane IASB, tako i od FASB, su ipak neophodni za funkcionisanje finansijskog izveštavanja za potrebe investitora, kreditora, revizora i drugih koji se oslanjaju na pouzdane, transparentne i uporedive ekonomske i finansijske informacije. Odbori će nastaviti da se oslanjaju i na ekspertizu koju obezbeđuje savetodavna grupa za finansijsku krizu (FCAG), visoko rangirano savetodavno telo formirano u svrhe usmerenja odbora ka zajedničkom odgovoru na finansijsku krizu. Sve svetske zajednice treba da sarađuju u uspostavljanju finansijskih standarda, budući da sve više i više zemalja usvajaju MSFI. Koraci koji su relevantni treba da podrže težnju zajedničkog pristupa ka nastojanju da sveukupni cilj, između ostalog, bude i traženje načina za usaglašavanje između MSFI i principa GAAP. Jedan od takvih načina jeste i prihvatanje principa samih standarda, da bi bili u mogućnosti da obezbede transparentno finansijsko izveštavanje.

SUMMARY

PRINCIPLES OF TRANSPARENT FINANCIAL REPORTING AS THE BASIS OF FINANCIAL STATEMENTS QUALITY CONTROL

Financial reporting is of great importance to investors and other participants in the financial market, through decisions regarding the allocation of their resources, as well as to regulatory bodies and many other users. The confidence of all these users in the transparency, integrity and quality of financial reporting is essential to global financial stability and balanced economic growth. The financial crisis, whose consequences continue to be felt, has exposed weaknesses in accounting standards and their implementation. These weaknesses impair the credibility of financial reporting, which contribute to a general loss of confidence in the financial system. In order to identify the key role of the general purpose of financial reporting that it has for the financial system, four principles have been established, by FCAG (Financial Crisis Advisory Group), which financial reporting must fulfill. The principles of transparent financial reporting are as follows: Effective Financial Reporting, Limitations of Financial Reporting, Convergence of Accounting Standards and Standard Setter Independence and Accountability. Improvements in standards that increase transparency and reduce complexity, can also help restore confidence in financial market and thus serve as a catalyst for increased financial stability and economic growth.

For this reason, the paper deals primarily with the issues of standardization, but also the quality control of financial statements in current conditions.

Keywords: standardization, quality control, financial statements, internationalization of business, transparent financial reporting.

LITERATURA

1. Accounting Standards 1995/96, (1996) The Institute of Chartered Accountants in England and Wales, London
2. Committee on capital markets regulation, (2009), *The Global Financial Crisis: A Plan for Regulatory Reform*, Preuzeto 15.11.2016. sa internet adrese <https://www.capmksreg.org/2009/05/26/the-global-financial-crisis-a-plan-for-regulatory-reform/>
3. FCAG, (2009), *Report of the Financial Crisis Advisory Group*, Preuzeto 15.12.2018. sa ineternet adrese <https://www.ifrs.org/-/media/feature/groups/consultative-groups/fcag/report-of-the-fcag.pdf?la=en>

4. Financial stability forum, (2008), *Report of the Financial Stability Forum on Enhancing Market and Institutional Resilience*, Preuzeto 06. Septembra 2019, sa internet adrese https://www.fsb.org/wp-content/uploads/r_0804.pdf
5. Međunarodni standardi revizije, (2002) Savez RR Srbije, Beograd
6. Okvir za pripremu i prezentaciju finansijskih izveštaja Odbora IASC, (2003) *Profesionalna računovodstvena regulativa Saveza RR Srbije*, Beograd
7. *Primena MSFI*, (2019) Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd
8. Securities and exchange commission, (2008), *Study on mark-to-market accounting*, Preuzeto 13.09.2019, sa internet adrese <https://www.sec.gov/rules/other/2008/33-8975.pdf>
9. Walter B. Meigs, O. Ray Wheington, Kurt Pony, Robert F. Meigs, (1989) *Principles of Auditing*, Boston

Ovaj rad je primljen **10.11.2019.**, a na sastanku redakcije časopisa prihvaćen za štampu **27.12.2019.** godine.

UDK: 331.5 (497.13)

POSLOVNA EKONOMIJA
BUSINESS ECONOMICS

Godina XIII

Pregledni rad

Broj 2

Str 69 – 82

doi: 10.5937/poseko16-23169

dr Simonida Vukadinović¹, docent

Fakultet poslovne ekonomije,

Univerzitet Educons, Sremska Kamenica – Novi Sad,

Zoran Brljak², asistent

Fakultet poslovne ekonomije,

Univerzitet Edukons, Sremska Kamenica – Novi Sad,

Vladica Vojinović³, saradnik u nastavi

Fakultet poslovne ekonomije,

Univerzitet Edukons, Sremska Kamenica – Novi Sad,

PLAN ZAPOŠLJAVANJA AP VOJVODINE SA PRIMERIMA DOBRE PRAKSE*

SAŽETAK: Politika zapošljavanja jedna je od osnovnih makroekonomske politike svake ekonomije. Na nacionalnom nivou Republika donosi strateški dokument dugoročne smernice zapošljavanja– Strategiju zapošljavanja Republike Srbije, koja se na godišnjem nivou operacionalizuje u Nacionalnom akcionom planu zapošljavanja Republike Srbije. Na bazi ovih dokumenata

¹simonida.vukadinovic@educons.edu.rs

²zoran.brljak@educons.edu.rs

³dicavojinovic@gmail.com

* This research is supported by the Ministry of Science and Technological Development of Serbia, as part of the projects: Interdisciplinary Research *European integration and social and economic changes in Serbian economy on the way to EU* [No. III 47009] and Basic Research *Challenges and Prospects of structural changes in Serbia: strategic directions for economic development and harmonization with EU requirements* [No. OI 179015].

formiraju se planovi zapošljavanja na lokalnim nivoima uključivanjem svih stejkholdera tržišta rada, kako bi planovi i bili ostvareni.

U radu su pored Strategije i aktuelnog Akcionog plana zapošljavanja predstavljeni i primeri plana zapošljavanja AP Vojvodine i planovi zapošljavanja pojedinih opština (primeri dobre prakse) sa ciljem afirmacije onih, koje ove planove još uvek ne sačinjavaj. Kroz poglavlja plan zapošljavanja Vojvodine i primeri dobre prakse planova zapošljavanja opština u Vojvodini, predstavljeni su stanje i perspektive (u kratkom roku) tržišta rada u posmatranim vojvođanskim opštinama.

Ključne reči: Tržište rada, plan zapošljavanja, nezaposlenost, Vojvodina

UVOD

Nacionalna strategija zapošljavanja Republike Srbije za period 2011-2020 godine ističe da je jedan od ciljeva decentralizacija politike zapošljavanja i donošenje odluka u vezi sa zapošljavanjem na lokalnom tržištu rada i da se novim propisom o zapošljavanju nastojalo podržati osnivanje lokalnih saveta za zapošljavanje, te stvore uslovi za sufinansiranje programa i mera predviđenih lokalnim akcionim planovima zapošljavanja sredstvima iz budžeta Republike Srbije. Kako postoji oko 120 lokalnih saveta za zapošljavanje, ali nisu svi funkcionalni, lokalne samouprave se obučavaju, kako bi predstavnici lokalnih samouprava i članovi lokalnih saveta za zapošljavanje, (kao jedni od kreatora lokalne politike zapošljavanja), bili informisani i stekli znanja potrebna za izradu lokalnog akcionog plana zapošljavanja. Za potrebe obuka sačinjen je i priručnik sa ciljem jačanja kapaciteta lokalne samouprave za kreiranje politike zapošljavanja, ali i programa i mera prilagođenim potrebama lokalnog tržišta rada (NAPZ, 2011, str.21).

Takođe, bitna odrednica koja se u NAZAP Republike Srbije navodi je da je neophodna saradnja sa ministarstvima obrazovanja i nauke, te da će se saradnja ministarstava za oblast obrazovanja i zapošljavanja, ogledati u analizi i planiranju obrazovne politike u skladu sa potrebama tržišta rada i unapređenju kvaliteta obrazovanja i obuka posebno u delu koji se odnosi na kratke obuke i praksu koje treba da budu usaglašene sa sistemom formalnog obrazovanja, jer su praktična znanja i veštine značajne za zapošljavanje i uključivanje na tržište rada. (NAPZ, 2011., str.34).

U radu u vezi sa nezaposlenosti maldih, za časopis Poslovna ekonomija iz 2018. godine, autori ističu (Vukadinović i dr., 2018, str.30): „Jedan od osnovnih makroekonomskih fenomena – indikatora svake privrede jeste stanje na tržištu rada i pitanje zaposlenosti, jer ono sa sobom nosi pitanje migracije, pa i problematiku opstanka malih nacija u svom ekstremnom smislu”.

U junu mesecu 2019. Godine Vlada Republike Srbije donela je odluku o osnivanju Republičkog saveta za zapošljavanje, sa ciljem da svojim preporukama sugeriše Vladi u vezi sa unapređenjem zapošljavanja u Srbiji. Savet se sastoji od predstavnika Vlade, reprezentativnih sindikata i udruženja poslodavaca, Nacionalne službe za zapošljavanje, kao i udruženja i stručnjaka u oblast zapošljavanja. U odluci je navedeno i da u radu Saveta, mogu učestvovati udruženja koja se bave zaštitom interesa određenih kategorija nezaposlenih (predstavnicima ranjivih grupa-osobe sa invaliditetom, etničke manjine kod kojih je izražena stopa nezaposlenosti, žene, mladi), ali bez prava glasa.

Lokalni akcioni plan zapošljavanja (LAPZ), predstavlja kratkoročni plan zapošljavanja, a usvajaju ih opštine u našoj zemlji na bazi NAZAPa. Lokalnim planovima utvrđuju se prioritete aktivne politike zapošljavanja za tu godinu, a usmereni su na rast zaposlenosti.

Svaki LAPZ sadrži situacionu analizu privrede opštine sa akcentom na tržište rada opštine za koju se donosi, kao i predloge mera za smanjenje nezaposlenosti.

Kako je oblast istraživanja u ovom radu usmerena ka planovima zapošljavanja, kako Vojvodine, tako i primerima na lokalnom nivou, u narednim poglavljima će oni biti predstavljeni.

PLAN ZAPOSŁJAVANJA VOJVODINE

Podaci u vezi sa tržištem rada u Republici Srbiji Republičkog zavoda za statistiku dati su u *Tabeli 1*, i prema ovim podacima stopa nezaposlenosti regiona Vojvodine je ispod prosečne stope nezaposlenosti Republike Srbije (10,5% u odnosu na 12,7% respektivno).

Stopa zaposlenosti regiona Vojvodine je nešto ispod proseka za Republiku Srbiju (47,3% i 47,6% respektivno).

Tabela 1. Stanovništvo prema statusu aktivnosti, starosnim grupama, regionu i tipu naselja, 2018.

	Republika Srbija							
	Ukupno	Srbija-sever		Srbija-jug			Tip naselja	
		Beogradski region	Region Vojvodine	Region Šumadije i Zapadne Srbije	Region Južne i Istočne Srbije	Region Kosovo i Metohije	gradsko	ostalo
Stanovništvo starosti 15 i više god (u hilj.)	5955.1	1436.6	1594.5	1653.1	1271.0	...	3545.9	2409.2
Aktivno	3245.1	807.7	842.0	927.1	668.2	...	1902.0	1343.1
Zaposleno	2832.9	720.0	753.9	799.0	560.0	...	1636.5	1196.4
Nezaposleno	412.2	87.7	88.1	128.1	108.2	...	265.4	146.8
Neaktivno	2710.0	628.9	752.4	725.9	602.7	...	1644.0	1066.0
Stopa Aktivnosti (%)	54.5	56.2	52.8	56.1	52.6	...	53.6	55.8
Stopa zaposlenosti (%)	47.6	50.1	47.3	48.3	44.1	...	46.2	49.7
Stopa nezaposlenosti (%)	12.7	10.9	10.5	13.8	16.2	...	14.0	10.9
Stopa neaktivnosti (%)	45.5	43.8	47.2	43.9	47.4	...	46.4	44.2

Izvor: ARS 2018, str.13.

Podaci u vezi sa tržištem rada u Vojvodini predstavljeni su u okviru Pokrajinskog akcionog plana zapošljavanja u autonomnoj pokrajini Vojvodini za 2019.godinu preuzeti su sa Nacionalne službe za zapošljavanje, i razlikuju se od podataka u Tabeli 1. (podaci Republičkog zavoda za statistiku Srbije-RSZ) obzirom da se podaci i metodologija prikupljanja podataka Nacionalne službe za zapošljavanje razlikuju od podataka RSZ.

Tabela 2.- Broj nezaposlenih u Vojvodini na dan 31.12.2018.

<i>Region Vojvodine</i>	<i>Nezaposlenost</i>
<i>Severnobačka oblast</i>	7968
<i>Srednjobanatska oblast</i>	10602
<i>Severnobanatska oblast</i>	7608
<i>Južnobanatska oblast</i>	23030
<i>Zapadnibačka oblast</i>	13788
<i>Južnobačka oblast</i>	36310
<i>Sremska oblast</i>	15620
UKUPNO	114926

Izvor: Republika Srbija, AP Vojvodine, Pokrajinska Vlada, Pokrajinski akcionog plana zapošljavanja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini za 2019.godinu, str.5.

Južnobačka oblast je sa 36310 (odnosno 31,59% od ukupnog broja nezaposlenih u Vojvodini na dan 31.12.2018.), deo Vojvodine sa najviše nezaposlenih, dok je Severnbanatska oblast sa 7608 nezaposlenih (odnosno 6,62% od ukupnog broja nezaposlenih u Vojvodini na dan 31.12.2018.

Kratkoročni plan zapošljavanja, koji kreira Ministarstvo privrede, usvaja Vlada R.Srbije, jeste Nacionalni akcioni plan zapošljavanja (NAPZ) i on predstavlja operativni godišnji plan na nivou zemlje, a u skadu sa njim se donose Pokrajinski akcioni plna zapošljavanja (PAPZ) i Lokalni akcioni planovi zapošljavanja (LAPZ).

Programi NAPZ koji se finansiraju iz LAPZ i PAPZ su (PAPZ, str.12, 2019):

- „Program javnih radova,
- Program stručne prakse,
- Obuka na zahtev poslodavca,
- Program sticanja praktičnih znanja za nekvalifikovana lica,
- Subvencija za samozapošljavanje,
- Subvencija za zapošljavanje nezaposlenih lica iz kategorije teže zapošljivih lica“.

U okviru PAPZ-a 2019.godine, utvrđeni su ciljevi podsticaja, sprovođenjem programa ili mera aktivne politike zapošljavanja. Ciljevi su

(PAPZ, str.12, 2019): „A. Zapošljavanje nezaposlenih lica i povećanje formalne zaposlenosti 1. Podsticanje zapošljavanja i prevencija nezaposlenosti: • Promovisanje zapošljavanja i smanjenje nezaposlenosti, • Savetovanje i posredovanje u zapošljavanju, • Organizovanje i sprovođenje dodatnog obrazovanja i obuka, • Promocija zapošljavanja nezaposlenih lica i zapošljavanja podsticanjem preduzetništva i samozapošljavanja dodelom subvencija, • Promocija i organizovanje javnih radova. 2. Podsticanje zapošljavanja mladih: • Razvoj karijernog vođenja i savetovanja, • Povećanje zapošljivosti mladih sticanjem dodatnih znanja i veština, • Osposobljavanje i usavršavanje za samostalan rad, • Promovisanje stručne prakse za učenike i studente, • Podsticaji poslodavcima za zapošljavanje mladih, • Pružanje podrške mladim preduzetnicima. 3. Podrška smanjivanju regionalnih razlika: • Promocija jačanja odgovornosti i nivoa nadležnosti u podršci kreiranju politike zapošljavanja na lokalnom i regionalnom nivou, • Jačanje kapaciteta na lokalnom nivou za kreiranje i implementaciju programa ili mera aktivne politike zapošljavanja. 4. Podrška smanjivanju neformalnog rada: • Jačanje mehanizama kontrole i borbe protiv sive ekonomije, • Promovisanje i podsticanje fleksibilnih oblika rada, • Promovisanje pristojnog rada i podsticanje preduzetnika i poslodavaca na legalan rad. B. Unapređivanje socijalne inkluzije i jednakog pristupa tržištu rada 1. Ujednačavanje položaja žena i muškaraca na tržištu rada: • Stvaranje sistemskih preduslova za politiku jednakih mogućnosti, • Podsticanje ženskog preduzetništva i samozapošljavanja, • Podsticanje zapošljavanja i samozapošljavanja žena iz kategorije teže zapošljivih lica (žene sa invaliditetom, Romkinje, žene u situaciji partnerskog i porodičnog nasilja, samohrani roditelj, žene starije od 50 i mlađe od 30 godina, žene sa sela), • Podrška usklađivanju profesionalnog i porodičnog života i stvaranje preduslova za veće uključivanje žena. 2. Stvaranje uslova za socijalnu inkluziju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, Roma, izbeglih i raseljenih lica: • Podsticanje zapošljavanja osoba sa invaliditetom, • Podsticanje zapošljavanja Roma, • Podsticanje zapošljavanja izbeglih i raseljenih lica. V. Razvoj ljudskih resursa Unapređivanje sistema obrazovanja i obuka i usklađivanje sa potrebama tržišta rada: • Promovisanje doživotnog učenja kao osnovnog uslova za održivi razvoj zasnovan na znanju, • Jačanje kapaciteta institucija i uspostavljanja saradnje u cilju unapređenja sistema i politika obrazovanja i zapošljavanja, • Razvoj sistema kratkih obuka - standardizacija programa obuka, akreditacija obrazovnih ustanova i sertifikacija znanja. “

Odlukom o budžetu APV za 2019.godinu, predviđena sredstva za realizaciju programa i mera aktivne politike zapošljavanja su 88.800.000 dinara i to za: 1. subvencije za samozapošljavanje (30.000.000); 2.subvencije za zapošljavanje nezaposlenih lica (48.000.000); i 3. javne radove (10.800.000din) (PAPZ, str. 15,2019).

PRIMERI DOBRE PRAKSE PLANOVA ZAPOSŁJAVANJA OPŠTINA U VOJVODINI

Kako je poslednji dostupan LAPZ opštine Subotica iz 2015. godine, on neće biti predstavljen u radu, ali je svakako primer dobre prakse, jer je temeljno predstavio situacionu analizu i mere aktivne politike zapošljavanja za ovaj grad u pomenutoj godini.

Opertivni plan zapošljavanja grada Novog Sada, nalazi se u okviru Služebog lista Grada Novog Sada (SLNS), a u radu predstavljamo ovogodišnje mere, u cilju rasta zaposlenosti na novosadskom tržištu rada.

Cilj politike zapošljavanja Grada Novog Sada je uspostavljanje stabilnog i održivog rasta zaposlenosti otvaranjem novih radnih mesta, podršku preduzetništvu i ekspanziji zapošljavanja mladih. Na teritoriji Novog Sada, pord Nacionalne službe za zapošljavanje pitanjem zapošljavanja operativno se aktivno bave i Gradska uprava za privredu (putem praćenja politike zapošljavanja Grada, unapređenja i sprovođenja mera za podsticanje zaposlenosti, pripremom i realizacijom godišnjeg gradskog Akcionog plana), kao i Savet za zapošljavanje Grada Novog Sada, kao radno savetodavno telo Gradonačelnika, (Savet je 2006. godine osnovao Gradonačelnik Novog Sada, a ovo telo daje mišljenje i preporuke Gradonačelniku u vezi sa planovima i programima zapošljavanja, godišnjim akcionim planovima zapošljavanja, kao i mera aktivne politike zapošljavanja.

Problemi tržišta rada grada Novog Sada su (SLNS, 87,88): „visoka stopa nezaposlenosti i broj nezaposlenih lica u Novom Sadu koji iznosi 14.608, – postojanje većeg broja viškova zaposlenih, – prihvatanje poslova ispod nivoa stečenih kvalifikacija, zbog nedostatka posla, – neusaglašenost ponude i potražnje, odnosno nedostatak kvalifikovane radne snage koja se ogleda u činjenici da određeni broj slobodnih radnih mesta za kojim postoji potreba poslodavaca ostaje nepopunjen, a da sa druge strane postoji veliki broj lica sa zanimanjima za koja ne postoji potreba na tržištu rada, – dugoročna nezaposlenost, a samim tim i gubitak motivacije i znanja, kao i smanjena mogućnost za zapošljavanje, pa mera javnih radova utiče upravo na ovu kategoriju teže zapošljivih lica u pogledu radno-socijalne aktivacije, – starosna struktura je nepovoljna jer je prosečna starost nezaposlenih lica oko 41 godina, – kvalifikaciona struktura nezaposlenih lica je nepovoljna, i prevazilaženje postojeće situacije zastarelih zanimanja i neadekvatnih sposobnosti podrazumeva reformu sistema obrazovanja koja treba da se rukovodi stvarnim i realnim potrebama tržišta rada, – nezaposlenost kod žena izraženija je u odnosu na nezaposlenost muškaraca, ali poslednjih godina postoji trend postepenog smanjivanja i povećanja zaposlenosti za 13,58%, ali i dalje su žene u nešto većem procentu nezaposlene,- nedovoljno socijalno uključivanje pojedinaca i grupa koje se nalaze u stanju socijalne

isključenosti, – siva ekonomija koja je u visokom procentu izražena, – odlazak mladih i kvalifikovanih kadrova u inostranstvo”.

Tabela 3.- Mere aktivne politike zapošljavanja Grada Novog Sada za 2019.godinu

	<i>Mera</i>	<i>Sredstva u dinarima</i>	<i>Planirani br. lica</i>
1	<i>Program pripravnika</i>	45.120.000,00	80
2	<i>Program stručne prakse</i>	38.784.000,00	120
3	<i>Organizovanje javnih radova od interesa za Grad</i>	21.798.000,00	70
4	<i>Subvencije za samozapošljavanje</i>	30.000.000,00	150
5	<i>Subvencija za otvaranje novih radnih mesta</i>	16.000.000,00	80
6	<i>Sajmovi zapošljavanja</i>	960.000,00	-
7	<i>Univerzitetska profesionalna praksa studenata</i>		20
8	<i>Obuke i edukacije lica</i>	7.650.000,00	230
9	<i>Naknade za rad predsednika, zamenika predsednika i članova Saveta za zapošljavanje</i>	200.000,00	-
	<i>UKUPNO</i>	160.512.000,00	750

Izvor: Službeni list Grada Novog Sada br.5/2019. str.99.

<https://skupstina.novisad.rs/wp-content/uploads/2019/02/sl-5-2019.pdf>

U Tabeli 3. Predstavljene su mere politike zapošljavanja Grada Novog Sada, na osnovu kojih se vidi da je najveći planirani broj lica, njih 230 predviđen za programe obuka i edukacija, a najveći iznos od 45.120.000 dinara predviđen za program pripravnika.

Ciljevi Lokalanog akcionog plana za mlade Grada Novog Sada predstavljeni su u Službenom glasniku Grada Novog Sada broj 7 iz 2019. Godine, a kao tri osnovna cilja naglašeni su razvoj: 1. Omladinskih centara i klubova, Info centri za mlade i Gradski volonterski centri/servisi. Za realizaciju ciljeva, preporučeno je da Grad Novi Sad bude njihov nosilac i osnivač, da se pronade model upravljanja u koji su uključene udruženja mladih i udruženja za mlade. Ovim aktivnostima direktno se utiče se na rast zaposlenosti mladih u Novom Sada i svakako je dobar primer prakse za druge gradove i opštine u našoj zemlji.

Program zapošljavanja i unapređenja privrednog ambijenta opštine Kula do 2020. godine sa akcionim planom (Program), sistematično predstavlja stanje na tržištu rada ove opštine, daje situacionu analizu tržišta rada, u kvantitativnom i kvalitativnom obliku. Dokument je veoma obiman i predstavlja, prema dostupnim podacima autora ovog rada, najbolji primer programa zapošljavanja.

Tabela 4.- Zapošljavanje u Zapadno-Bačkom okrugu 2017 i 2018. godine

	uk.br 2017	uk.br 2018	razlika 18/17 (%)	neodređ.	određeno	rad van RO	neodređ.	određeno	rad van RO
SOMBOR	11616	11364	97,83	1567	5630	4167	13,79	49,54	36,67
APATIN	5239	3757	71,71	511	1750	1496	13,60	46,58	39,82
ODŽACI	5570	2524	45,31	327	1524	673	12,96	60,38	26,66
KULA	9123	5763	63,17	892	3236	1635	15,48	56,15	28,37
OKRUG	31548	23408	74,20	3297	12140	7971	14,08	51,86	34,05

Izvor: Opština Kula-statistika

Ukupan broj zaposlenih na teritoriji opštine Kula u 2017. godine je 9.123, a naredne 2018. godine 5.763 radnika, čime je zabeležen pad zaposlenosti, odnosno razliku u zaposlenosti od 63,17% u odnosu na 2017. godinu. Najveći broj radnika zaposlenih 2018. godine na teritoriji opštine Kula, zaposlen je na određeno vreme (3.236), a najmanji na neodređeno vreme (892).

Prema podacima NSZ, ukupan broj nezaposlenih lica na teritoriji opštine Kula u 2018. godini bio je 3.357 (pad nezaposlenosti zabeležen je u trogodišnjem periodu, odnosno sa 4.929 nezaposlenih lica 2016. broj nezaposlenih je, za dve godine opao za 1.572 lica). Struktura nezaposlenih prema stručnoj spremi bila je 2.099 lica sa srednjom stručnom spremom, 923 lica sa I i II stepenom stručne spremlje i 335 lica sa visokom i višom stručnom spremom, dok u posmatranom trogodišnjem periodu nije bilo nezaposlenih doktora nauka.

Tabela 5.- Broj nezaposlenih lica u Kuli 2017-2018 godine

	2017 god	2018 god	(%)	% od ukupno	žene 2018	prvo zaposl.	preko 1 god
I	804	737	91,67	21,95	357	192	457
II	209	186	89,00	5,54	75	25	127
III	1152	923	80,12	27,49	368	126	524
IV	1368	1.162	84,88	34,61	659	182	644
V	23	14	60,87	0,42	3	0	12
VI-1	73	66	90,41	1,97	38	5	42
VI-2	49	47	95,92	1,40	23	18	20
VII-1	228	220	96,49	6,55	150	79	103
VII-2	4	2	50,00	0,06	2	0	2
VIII	0	0	-	0,00	0	0	0
I+II	1013	923	91,12	27,49	432	217	584
III-VIII	2897	2434	83,99	72,51	1243	410	1347
Ukupno :	3910	3357	85,83	100,00	1675	627	1931

Izvor: Opština Kula-statistika str.31

U posmatranom periodu, najveći broj nezaposlenih je sa četvrtim stepenom stručne spreme – srednjom školom (1162), potom sa trećim stepenom stručne spreme (923) te da na teritoriji opštine nije bilo nezaposlenih doktora nauka. U odnosu na 2017. godinu zabeležen je rast zaposlenosti u 2018. godini.

Kako bi se sagledalo ekonomsko stanje opštine Kula, sačinjena je analiza tržišta rada i privrednog ambijenta, i predstavljena u okviru SWOT matrice.

<u>Snage</u> - Investicije u proizvodna preduzeća „EuroIn“, „Witzenmann“, „Fiorano“, koje će zaposliti oko 1000 radnika u srednjem roku - Mere LAP 2019. - Postojanje filijale NSZ - Prepoznata potreba o aktivnoj ulozi svih aktera na tržištu rada u cilju ostvarivanje ravnoteže na ovom tržištu - Postojanje Saveta za zapošljavanje opštine Kula	<u>Slabosti</u> - Neusklađeno tržište rada (ponude i tražnje za radnicima) - trenutni stručni profili nezaposlenih nisu u skladu sa potrebama poslodavaca - nezaposlenost - Nerešeni imovinski odnosi - Nepostojanje kategorizacije turističkih objekata kod neregistriranih ugostitelja - Saobraćajna infrastruktura u lošem stanju (železnička pruga, kanal)
---	--

- Redovno održavanje Sajmova uupošljavanja (NSZ) - Srednje škole sa brojnim ishodima obrazovanja - Atraktivni, tržišno orjentisani srednjoškolski programi (smer elektrothničar obnovljivih izvora energije) - Dualno obrazovanje - Postojanje univerzitetskih centara u relativnoj blizini - Pragmatičnost lokalne vlasti - Opštinsko stipendiranje učenika, nagrađuje „đake generacije,, podstiče obrazovanje i pokriva troškova prevoza dela učenika - Podsticaj poljoprivrednicima za proizvodnju - Postojanje industrijske zone u Kuli - Blizina opštine glavnim državnim putevima - Dokument Revizija održivog razvoja opštine Kula 2014-2020. godina - Postojanje strategije ruralnog razvoja - Postojanje više od 44.000 ha obradivog poljoprivrednog zemljišta -postojanje geotermalnog izvora na teritoriji opštine	- Migracije mladih ka većim i razvijenije sredinama u zemlji i nostranstvu - Nedovoljno udruživanje poljoprivrednih proizvođača - Pošumljenost opštine nedovoljna - Organska proizvodnja malo zastupljena - Siva ekonomija prisutna u turističkoj delatnosti i ženskom preduzetništvu
<u>Mogućnosti</u> - Zelena ekonomija, zelena radna mesta - Udruživanje proizvođača, preduzetnika u pokrajinske i državne klastere - Dostupnost raznih fondova - Mogućnost plasmana proizvoda na inostrana tržišta	<u>Pretnje</u> - Postojanje kadrova za kojima nema potrebe na tržištu rada, a koji nisu spremni na prekvalifikaciju - trend rasta nezaposlenosti - Odliv mladih - Negativna kampanja (kontrareklama) poslodavcima iz inostranstva

- Prekvalifikacija nezaposlenih prema potrebama poslodavaca - Razvoj preduzetništva - Inkluzija ranjivih grupa - Industrijskoj zoni Blok 66- neiskorišćene površine - Rast ulaganja u proizvodna preduzeća - Bratska opština Kalači, Mađarska (za nove IPA i druge Evropske projekte) - Organska proizvodnja - Razvoj turizma (uz realizaciju projekta banjskog turizma- kapaciteti geotermalnog izvora) - Javno-privatna partnerstva - Razvoj malog biznisa (poljoprivreda, turizam, stari zanati...) - Saniranje problema Velikog bačkog kanala - Dalje osnaživanje javno-privatna partnerstva - Stipendije mladima sa ,vezivanjem za rad na teritoriji opštine na srednjeročnom periodu, nakon školovanja - Više obrazovnih profila iz oblasti IT sektora i organske proizvodnje - Ulaganje u vinogradarstvo - Realizacija projekta obilaznice puta (Vrbas-Sombor) oko Kule	- Nizak stepen motivisanosti i zainteresovanost mladih za bavljenje poljoprivredom i turizmom - Konkurencija drugih gradova u privlačenju investicija - Snažna konkurencija proizvođača iz inostranstva - Konkurencija turističke ponude većih gradova u okolini
--	---

Prikaz 1. - SWOT analiza privrednog ambijenta opštine Kula -(SWOT Strengths- snage, Weaknesses- slabosti, Opportunities- prilike, Threats - pretnje):

Izvor: Analiza autora u publikaciji: Program zapošljavanja i unapređenja privrednog ambijenta opštine Kula do 2020. godine sa akcionim planom (Program) str.34-35.

Uz projekte planiranje u Lokaklnom akcionom planu zapošljavanja opštine Kula za 2019. godinu, projekti čija se realizacija očekuje tokom ove i sledeće godine (2019. i 2020. godine) na teritoriji opštine Kula su (Program, 39): „ 1. Program stručne prakse za nezaposlene u kompanijama, inicijacijom

„Trening centara” 2. Podsticanje ženskog preduzetništva i promocija registracije preduzetnica - „Suvenirnica Kula” 3. Sajam zapošljavanja i dani privrednika, Organizacija i Udruženja na području opštine Kula 4. Stipendiranje studenata i đaka koji će nakon završetka školovanja raditi kod davaoca stipendije 5. Sprovođenje javnih radova 6. Podsticaji za investitore iz oblasti obnovljivih izvora energije (zelena ekonomija)". Detaljna analiza navedenih projekata sa finasijskim planom i izvorima finansiranja predstavljena je u Programu.

ZAKLJUČAK

U cilju rasta zaposlenosti, kako na nivo Republike Srbije, tako i na novu pokrajine, gradova i opština, planovi zapošljavanja predstavljaju operativne aktivnosti, putem kojih svi stejkholderi treba da se uključe i doprinesu rastu zaposlenosti, čime i privrednom rastu i razvoju ekonomije u celini.

Primeri AP Vojvodine, grada Novog Sada i opštine Kula predstavljaju modele odnosno treba da služe kao podsticaj drugim opštinama u cilju rasta zaposlenosti, u našoj zemlji. Zapošljavanjem pojedinca, smanjuju se emigracije, a time i doprinosi rast bruto društvenog proizvoda Republike Srbije, delovanjem na lokalnom nivou, doprinosi se makroekonomskom rastu i razvoju zemlje.

Grad Novi Sad i opština Kula kroz svoje programe zapošljavanja daju sistematičan prikaz aktivnosti, njihovih budžeta i svih učesnika u cilju povećanja zaposlenosti, odnosno rešavanja jednog od najvećih makroekonomskih problema - nezaposlenosti, što predstavlja konkretne primere makroekonomskog planiranja rasta i razvoja gradova i opština u Republici Srbiji.

Prikazani programi zapošljavanja doprinose operacionalizaciji na lokalnom novou. Saradnja lokalnih predstavnika privrednog razvoja i rasta doprineće novoosnovanom nacionalnom telu odnosno Republičkom savetu za zapošljavanje, čime se značajno može pokrenuti mehanizam podsticaja za razvoj nedovoljno razvijenih opština u Republici Srbiji.

SUMMARY

EMPLOYMENT PLAN OF AP VOJVODINA WITH EXAMPLES OF GOOD PRACTICE

Employment policy is one of the basic macroeconomic policies of every economy. At the national level, the Republic adopts a strategic employment guidelines document on long-term period - the Employment Strategy of the

Republic of Serbia, which is operationalized annually in the National Employment Action Plan of the Republic of Serbia. Based on these documents, local employment plans are formed by including all labor market stakeholders, so that the plans can be implemented.

In addition to the Strategy and the current Employment Action Plan, the paper presents examples of the employment plan of AP Vojvodina and employment plans of individual municipalities (examples of good practice) with the aim of affirming those who has not made these plans yet. Through the chapters Vojvodina employment plan and examples of good practice in the employment plans of municipalities in Vojvodina, the status and perspectives (in the short term) of the labor market in the observed Vojvodina municipalities are presented.

Keywords: Labor Market, Employment Plan, Unemployment, Vojvodina

LITERATURA

1. Bilten-Anketa o radnoj snazi 2018 (2019), Republički zavod za statistiku Republika Srbija. <http://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20195646.pdf> str.13
2. Grad Novi Sad (2019) Službeni list Grada Novog Sada br.5/2019. str.87-90,99. <https://skupstina.novisad.rs/wp-content/uploads/2019/02/sl-5-2019.pdf>
3. Grad Novi Sad (2019) Službeni list Grada Novog Sada br.7/2019. <https://skupstina.novisad.rs/wp-content/uploads/2019/02/sl-7-2019.pdf>
4. Opština Kula (2019) Program zapošljavanja i unapređenja privrednog ambijenta opštine Kula do 2020. godine sa akcionim planom, Opština Kula, str.34-35.<http://kula.rs/strategije-i-planovi-opstine-kula/>
5. Republika Srbija, AP Vojvodine (2018) Pokrajinska Vlada, Pokrajinski akcionog plana zapošljavanja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini za 2019. godinu, str.5,12.<http://www.spriv.vojvodina.gov.rs/images/dokumenti/zaposljavanje/PAPZ%202019.pdf>
6. Vlada Republike Srbije (2010) Nacionalni akcioni plan zapošljavanja Republike Srbije 2011-2020, Beograd
7. Vukadinović S., Ješić J, Siniša Domazet (2018) Employment and unemployment of youth in the republic of serbia, current state and prospects, Poslovna ekonomija, Univerzitet Educons, Novi Sad, str.20-30.

Ovaj rad je primljen **21.10.2019.**, a na sastanku redakcije časopisa prihvaćen za štampu **24.12.2019.** godine.

PREGLED RECENZENATA

Prof. dr Miroslava Filipović

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

Prof. dr Nikola Gradojević

University of Guelph, Department of Economics and Finance, Canada

Prof. dr Petar Veselinović

Ekonomski fakultet, Univerziteta u Kragujevcu

Prof dr Olja Munitlak-Ivanović

Univerzitet u Novom Sadu, Prirodno matematički fakultet, Departman za Geografiju, turizam i hotelijerstvo

Prof. dr Marko Malović

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

Prof. dr Dragan Golubović

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

Prof. dr Rajko Radović

Fakultet poslovne ekonomije Bijeljina, Univerziteta Istočno Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Prof. dr Jurica Pavičić

Ekonomski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Republika Hrvatska

Prof. dr Slobodan Morača, vanredni profesor

Fakultet tehničkih nauka, Univerzitet u Novom Sadu

Prof. dr Slobodanka Markov

Prirodno matematički fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

Prof. dr Ljubinko Jovanović

Fakultet ekološke poljoprivrede, Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

Prof. dr Milica Andevski

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

Prof. dr Marina Blagojević Hjuson (Hughson)

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Prof. dr Milan Nešić

Fakultet za sport i turizam Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

dr Zoran Milošević

Slobomir P Univerziteta, Bijeljina, Republika Srpska, BiH Fakultet za ekonomiju i menadžment

Prof. dr Slađana Čabrilo, vanredni profesor

I-Shou University, Department of International Business Administration, Kaohsiung, Taiwan (R.O.C.)

Prof. dr Aleksandar Prnjat, vanredni profesor

Alfa univerzitet Beograd

Prof. dr Mišo Kulić

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

Prof. dr Radoje Brković

Pravni fakultet, Univerziteta u Kragujevcu

Prof. dr Milenko Dželetović, vanredni profesor

Fakultet bezbednosti, Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Jova Miloradić, vanredni profesor

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

Prof. dr Ivica Nikolić

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

dr Marko Jeločnik, istraživač saradnik,

Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd

Prof. dr Vladimir Zakić, vanredni profesor

Poljoprivredni fakultet Beograd, Univerzitet Beograd

Prof. dr Leposava Grubić Nešić

Fakultet tehničkih nauka - Univerzitet u Novom Sadu

Doc. dr Vladimir Đaković

Fakultet tehničkih nauka - Univerzitet u Novom Sadu

Prof. dr Branislav Mašić

Ekonomski fakultet Pale Univerzitet Istočno Sarajevo, BiH

Prof. dr Plamen Patev

I-Shou University, International College, Department of International Finance,
Kaohsiung, Taiwan

Prof. dr Shailender Singh

I-Shou University, International College, Department of International Finance,
Kaohsiung, Taiwan

Prof. dr Dejan Jakšić

Ekonomski fakultet Subotica, Univerzitet u Novom Sadu

Prof. dr Zoran Đokić, vanredni profesor

Fakultet za sport i turizam Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom
Sadu

Prof. dr Aleksandar Gračanac

Fakultet za poslovno industrijski menadžment Univerzitet Union Beograd

Prof. dr Guych Nuryyev

I-Shou University, International College, Department of International Finance,
Kaohsiung, Taiwan

Prof. dr Đurica Acin, emeritus

Fakultet za uslužni biznis Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom
Sadu

Doc. dr Jelena Jotić

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom
Sadu

Prof. dr Irena Stanišić, profesor strukovnih studija

Visoka škola strukovnih studija za vaspitače, Kruševac

Doc. dr Biljana Dodić

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom
Sadu

Doc. dr Iva Škrbić

Fakultet za sport i turizam Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom
Sadu

Doc. dr Ivana Volić

Fakultet za sport i turizam Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

Doc. dr Diona Đurđević

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

Prof. dr Mirjana Dokmanović, vanredni profesor

Institut društvenih nauka

Prof. dr Aleksandra L. Tosovic-Stevanovic vanredni profesor

Fakultet za poslovne studije, Univerzitet Megatrend, Beograd

Prof. dr Dragica Tomka

Fakultet za sport i turizam Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

Doc. dr Tatjana Pivac

Prirodno matematički fakultet - Univerzitet u Novom Sadu

Prof. dr Sonja Bunčić

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

Prof. dr Mirjana Radovanović, vanredni profesor

Fakultet za zaštitu životne sredine Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

dr Tamara Kliček

I-Shou University, Department of Tourism and Hospitality, Kaohsiung, Taiwan

Prof. dr Milan M. Gašović, vanredni profesor

Univerzitet Singidunum, Beograd, Fakultet za fizičku kulturu i menadžment u sportu

Prof. dr Dragan Mrkšić

Fakultet tehničkih nauka - Univerzitet u Novom Sadu

Prof. dr Duško Tomić, vanredni profesor

Fakultet za inženjerski menadžment –katedra bezbednosti

Doc. dr Milica Solarević

Departmanu za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Prirodno-matematičkog fakulteta, Univerziteta u Novom Sadu

Doc. dr Tijana Savić Tot

Fakultet za menadžment, Sremski Karlovci, Univerzitet Union Nikola Tesla,
Beograd

Doc. dr Pavle Parnicki

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom
Sadu

Doc. dr Tijana Đurković Marić

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom
Sadu

Doc. dr Jelica Eremić Đodić

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom
Sadu

Prof. dr Branislav Radnović, vanredni profesor

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom
Sadu

Prof. dr Sanja Filipović, vanredni profesor

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom
Sadu

Doc. dr Andrea Andrejević Panić

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom
Sadu

Prof. dr Jurij Bajec

Ekonomski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Prof. dr Nebojša Žarković

Fakultet za poslovne studije, Univerzitet Megatrend

Prof. dr Biljana Jovković, vanredni profesor

Ekonomski fakultet Univerzitet u Kragujevcu

Prof. dr Jelena Borocki, vanredni profesor

Fakultet tehničkih nauka - Univerzitet u Novom Sadu

Prof. dr Sanjin Ivanović, vanredni profesor

Poljoprivredni fakultet Zemun, Univerzitet Beograd

Prof. dr Ranko Mujović

Pravni fakultet Podgorica, Univerzitet Crne Gore

Prof. dr Svetlana Mihić

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

Prof. dr Olja Arsenijević, vanredni profesor

Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerziteta „Union – Nikola

Prof. dr Aleksandar Kupusinac, vanredni profesor

Fakultet tehničkih nauka - Univerzitet u Novom Sadu

Prof. dr Vilmoš Tot, vanredni profesor

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

dr Miro Sokić,

Dunav osiguranje

Prof. dr Đorđe Ćosić, vanredni profesor

Fakultet tehničkih nauka - Univerzitet u Novom Sadu

Prof. dr Nebojša Ralević

Fakultet tehničkih nauka - Univerzitet u Novom Sadu

Prof. dr Predrag Dimitrijević

Pravni fakultet, Univerzitet u Nišu

Doc. dr Slavica Dinić

Fakultet za primenu bezbednosti Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

Doc. dr Dunja Prokić

Fakultet zaštite životne sredine, Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

Doc. dr Ivana Berić

Fakultet za projektni i inovacioni menadžment, Beograd

Doc. dr Milan Mihajlović

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

Doc. dr Nikola Ćurčić,

Univerzitet Union Nikola Tesla, Beograd, Fakultet za menadžment, Novi Sad

Doc. dr Radenko Marić

Ekonomski fakultet u Subotici, Univerzitet u Novom Sadu

dr Beraha Isidora, naučni saradnik

Institut ekonomskih nauka, Beograd

Prof. dr Bela Muhi, vanredni profesor

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

Doc. dr Siniša Domazet

Fakultet za primenjenu bezbednost Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

Prof. dr Ljiljana Kontić, vanredni profesor

Univerzitet Union, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad

Doc. dr Jelena Vemić Đurković

Fakultet za primenjenu bezbednost Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

Doc. dr Dragica M. Stojanović,

Univerzitet Megatrend, Fakultet za civilno vazduhoplovstvo, Beograd

Doc. dr Dražen Marić

Ekonomski fakultet u Subotici, Univerzitet u Novom Sadu

Doc. dr Simonida Vukadinović

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

Doc. dr Andrea Okanović

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

Prof. dr Violeta Domanović, vanredni profesor

Ekonomski fakultet, Univerziteta u Kragujevcu

Doc. dr Jelena Ješić

Fakultet poslovne ekonomije Univerziteta Edukons u Sremskoj Kamenici - Novom Sadu

TEHNIČKO UPUTSTVO

Radovi za objavljivanje u naučnom časopisu „Poslovna ekonomija“, mogu se dostaviti na srpskom ili engleskom jeziku. Naučni radovi pišu se **LATINICOM** prema datom uputstvu. **Dužina radova ograničava se na 16 stranica A4 formata.**

Imena autora i koautora pišu se slovima veličine 12pt, Bold, centrirani uz levu marginu (Align Left) , zatim Ime, Srednje slovo (ukoliko je moguće), Prezime, zvanje (videti detaljnije u primeru koji se nalazi ispod uputstva);

Nakon imena autora odnosno koautora, unosi se fusnota (podesiti opciju iz glavnog menija Insert/Reference/Footnote u prozoru Footnote and Endnote podešavanja: Footnotes: Bottom of page, Number format: 1,2,3..., Start at: 1, Numbering: Continuous, Apply changes to: Whole document) u fusnoti koja će se pojaviti u dnu strane uneti e-mail adresu autora odnosno koautora, i nakon fusnote upisati zvanje autora odnosno koautora;

Ispod imena autora odnosno koautora uneti naziv institucije, ustanove, fakulteta i sedište u kojoj je autor odnosno koautor zaposlen (veličina slova 12pt Regular);

Naslov rada se piše veličinom slova 14 pt Bold, sva slova velika, centriran uz levu marginu (Align Left). Ukoliko je rad deo nekog istraživačkog projekta, nakon naslova unosi se fusnota u obliku zvezdice (*) iz glavnog menija Insert/Reference/Footnote u prozoru Footnote and Endnote podešavanja Custom mark: *, Numbering: Restart each Page) u fusnoti koja će se pojaviti u dnu strane uneti osnovne informacije o projektu - naziv projekta, oznaku, naziv institucije iz koje se finansira itd;

Nakon naslova ide naslov **SAŽETAK** (samo ova reč Times New Roman, veličina slova 12 pt, Bold i sva slova velika), veličina slova 12pt (Regular) koji treba da sadrži 100-250 reči, ne koristi se prored u tekstu (podesiti opciju iz glavnog menija Format/Paragraph/ u prozoru Indents and Spacing podešavanja: Before 0pt, After 0pt, Line Spacing Single), sve redove u tekstu ne samo prvi red, uvući 0,5pt. Redovi u tekstu se završavaju isto toliko pre desne margine (podešavanje se može izvršiti na lenjiru (Ruler) na kome se graničnici i sa jedne i sa druge strane pomere po pet podeoka ka sredini ili iz glavnog menija File/Page Setup u prozoru Margins podešavanja Left, Right);

Nakon dela SAŽETAK stoji naslov **Ključne reči** (samo ovaj naslov stoji Italic), ostale reči Font Times New Roman, veličina slova 12pt Regular. Broj ključnih reči ne može biti veći od 10, njihova učestalost upotrebe u tekstu trebalo bi da bude što veća.

Nakon Ključne reči ide sam tekst naučnog rada; Naučni radovi pišu se **LATINICOM**, prema datom uputstvu;

Osnovni tekst Font Times New Roman, veličina slova 12pt Justfy tekst poravnat sa obe margine; iz glavnog menija File/Page Setup u prozoru Margins podešavanja Top:

1“, Bottom: 1“, Left: 1“, Right: 1“; ne koristi se prored u tekstu (podesiti opciju iz glavnog menija Format/Paragraph/ u prozoru Indents and Spacing podešavanja: Before Opt, After Opt, Line Spacing Single), prvi red svakog paragrafa kao i naslovi pojedinih delova rada uvlače se ili pritiskom na taster TAB na tastaturi ili se podesi u glavnom meniju Format/Paragraph/podešavanje Indentation: First Line podesiti na 0,5“; Posle naslova ostavlja se jedan red prazan, dok se na kraju određenog dela teksta a pre sledećeg naslova ostavljaju dva prazna reda a pre podnaslova ostavlja jedan prazan red;

NASLOVI su Times New Roman, veličina slova 12pt, Bold, centrirano uz levu marginu (Align Left), sva slova velika i uvučeni ili pritiskom na taster TAB na tastaturi ili se podesi u glavnom meniju Format/ Paragraph/ podešavanje Indentation: First Line podesiti na 0,5;

Podnaslovi su Times New Roman, veličina slova 12pt, Bold, centrirano uz levu marginu (Align Left), samo prvo slovo veliko i uvučeni ili pritiskom na taster TAB na tastaturi ili se podesi u glavnom meniju Format/Paragraph/ podešavanje Indentation: First Line podesiti na 0,5;

Navođenje u tekstu rada označavaju se u zagradama gde su zarezi razdvojeni prezime autora, godina izdanja, stranica na kojoj se nalazi citiran tekst; npr (Petrović, 2004., str. 56) ili ukoliko ima više autora (Petrović i dr., 2005, str. 74); (APA) – citatni stil

Fusnote ISKLJUČIVO iz glavnog menija Insert/Reference/Footnote u prozoru Footnote and Endnote podešavanja: Footnotes: Bottom of page, Number format: 1,2,3..., Start at: 1, Numbering: Continuous, Apply changes to: Whole document, ukoliko se primeni ovakav način označavanja, početna fusnota će biti e-mail adrese autora, odnosno koautora ukoliko ih ima, a zatim će se u tekstu kontinuirano po brojevima redati fusnote. Fusnote su Times New Roman, veličina slova 10pt i sadrže komentare dela teksta, dopunska objašnjenja, naznake o korišćenim izvorima itd;

Slike i Tabele numerišu se rednim brojevima kontinuirano kroz čitav tekst (Slika 1., Slika 2. itd). Neophodno je da nakon Slika1.(Italic) povlakom u produžetku stoji naziv slike (Regular) (Slika 1. – Sposobnosti pregovarača). Ispod slike centrirano po sredini (Center) mora da se navede izvor odakle je slika preuzeta ili ukoliko je u pitanju originalan prikaz autora da se to naznači (Izvor –Lovreta i dr., 2010., str 78 ili Izvor – Autor). Isti slučaj je i sa Tabelama. Slike i tabele ukoliko ih ima u radu poželjno je da se dostave i odvojeno od rada u nekom od sledećih formata (jpg, pdf, xls...).

Strane rečikoje se ne prevode i kao takve se nalaze u tekstu neophodno je napisati kurzivom, dakle Times New Roman, veličina slova 12pt Italic npr. *Key Account Management*;

SUMMARY je deo na engleskom jeziku koji se nalazi na kraju rada odnosno posle zaključka a pre literature. Naslov je centriran po sredini (Center) Times New

Roman, veličina slova 12pt, Bold, sva slova velika. Pored naslova SUMMARY sadrži i prevod naziva rada na engleski jezik. SUMMARY predstavlja prevod Sažetka zajedno sa ključnim rečima na engleski jezik. Kao i u Sažetku, veličina slova 12pt (Regular),

Deo **LITERATURA** sledi nakon dela na engleskom jeziku (SUMMARY). Spisak naslova u ovom delu ređa se po abecednom redu, gde svaki izvor treba da je označen rednim brojem. **U spisku literature treba da se nalaze samo nazivi** (knjiga, radova, monografija, internet izvora....) **dela koji su citirani u samom radu i to prema APA citatnom stilu**

Knjige: navodi se redom Prezime autora, prvo slovo Imena autora, (godina izdavanja) naziv dela kurzivom (*Italic*), izdavač, mesto izdavanja,

Primer:

1. Vasiljević, M., (2007) *Pravo i zaštita investitora*, Pravo i privreda, Beograd.

Članak u časopisu: prezime autora ispisano u punoj formi, ime autora skraćeno (inicijal), (godina) naslov poglavlja ili članka, (*Italic*) naslov knjige ili zbornika radova italikom (kurzivom), izdavač, mesto izdavanja, broj izdanja, broj strane.

Primer:

Starović, B., (1992) Pogled na pravo i ostvarivanje prava Evropskih zajednica, Pravo, teorija i praksa, Pravo, Novi Sad, br. 8-10, str. 34-41..

Izvori sa Interneta: prezime autora ispisano u punoj formi, ime autora skraćeno (inicijal), (godina) naslov rada ili članka italikom (kurzivom), broj izdanja, internet adresa,

Primer:

Kotler, F., (1998) *How to create, win and dominate markets*, Vol. 1.,
[//www.amazon.com/ Kotler-Marketing-Create-Dominate-Markets/](http://www.amazon.com/Kotler-Marketing-Create-Dominate-Markets/),

CIP -Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
33

ПОСЛОВНА економија: часопис за пословну
економију, предузетништво и финансије=
Business economics: Magazine for business
Economics, entrepreneurship and finance/
Главни и одговорни уредник Марко Маловић.-
Год.1, бр. 1 (2007)-. - Сремска Каменица
(Војводе Путника 87) : Универзитет Едуконс, Факултет
Пословне економије,
2007.-.24 цм. –
Полугодишње

ISSN 1820/6859 = Пословна економија
COBISS.SR-ID 146187532